Kemenesaljai Digitális Könyvtár
2012.05.21. 12:48

Egyházashetye

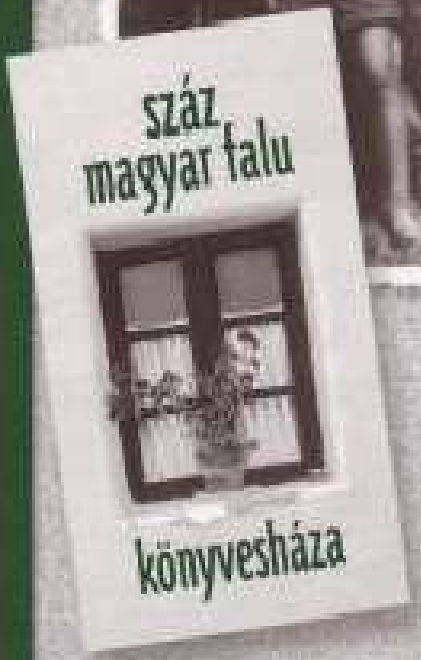

Országunk és társadalmunk számos különböző, kisebb-nagyobb helyi tömörülésből, sokféle közösségből áll. A legtöbb ezek közül ma is falu, tehát olyan - viszonylag kicsiny - települési egység, amelynek lakói hosszú századokon át zömmel hagyományosan agrárgazdálkodással foglalkoztak. Népességünk nagy többsége a legújabb időkig ilyen falvakban élt. Még a XX. század elején is több mint kétharmada. Csak e sok változást hozó század vége felé csökkent a falun élők aránya az össznépesség felénél kevesebbre.

Mai települési formáink közül a legrégibb, a leghagyományosabb a falu. A feudális kor falujának alaptípusa, amely a járadékokkal, szolgáltatásokkal terhelt jobbágyparasztok települési egysége volt, előbb a középkori Európa nyugati részein alakult ki. Magyarországi változata némi késéssel, a XIV. századra vált általánossá az új gazdasági-társadalmi rendszer kiépülésével járó hosszú átalakulási folyamat eredményeként, amelynek üteme tájegységek szerint változott, és az utóbb beköltöző keleti népelemek, így a kunok esetében jobban elhúzódott, mint a honfoglaló magyaroknál. Az így kialakult telekrendszer oly hagyományossá vált, hogy a jóval később, az 1780-as évek katonai felvétele alkalmából készült térképeken is felismerhető. Falvakról persze már jóval korábban, az államalapítás után, Szent István, Szent László és Kálmán törvényeiben szó esik, bár arról is, hogy a falvak ne költözzenek messze a templomoktól. Az állandó telepek a földművelés terjedésével nagyrészt a korábbi téli szállások körül, lehetőleg vizek mentén jöttek létre. Az idők folyamán a nagyszámú, de szétszórtan létrejött kis telepeket népesebb falvak bővülő hálózata váltotta fel. Egységes rendszer a teendők és szolgáltatások sokféleségét, soros települési mód a korábbi szálláshelyek halmazát, az egykori osztatlan vermes kunyhókat pedig rendszerint a háromosztatú parasztház, amely a legújabb időkig fennmaradt.

Jeles, felkészült szakemberek már sok vonatkozásban feldolgozták a falvakban élő magyar parasztság történetét a középkori kezdetektől sorsának kora újkori súlyosbodásán át a feudális rendszer eltörléséig 1848-ban, a polgári átalakuláskor, majd a nagybirtokokkal vívott küzdelmeit és végül legújabb kálváriáját a sztálini rendszer alatt. Bemutatták a hazai rendi társadalom sajátos vonásait, így azt is, hogy jó néhány falu egy részében vagy éppen egészében paraszti sorban élő „bocskoros" kisnemesek éltek. Kutatóink azt is bemutatták, hogy a falvak voltak igazi bázisai a magyar etnikumnak, amely a középkorban általuk terjedt szét a völgyeken át a Duna-medencét övező hegyvidékek felé, és amely velük pusztult utóbb, a hódítókkal vívott küzdelmek során, főleg a Délvidéken. A kutatók e szakmai eredményei be is kerültek a történeti

összefoglalókba. Ám azok, természetük szerint, az országos jellegű folyamatokat, a jelentős politikai eseményeket, azok fő szereplőit, a nagy gazdasági és társadalmi változásokat tárgyalják, nem egyes falvak egyéni sorsát, hiszen azok e munkák térképein is legfeljebb kis pontként kaphatnak helyet.

Száz éve, a honfoglalás millenniuma alkalmából, az akkori nemesi-polgári igényeknek megfelelően a „Magyarország vármegyéi és városai" című vállalkozást kezdték kiadni 21 kötetben. Most egy modernebb, szélesebb nemzetfogalom jegyében, az államalapítás ezredik évfordulóján, száz kötetben száz kiválasztott falu egyéni történetét tesszük közzé a több ezer közül, hiszen valamennyié túlhaladná a vállalkozás kereteit. A kiválasztás, amely helyi levéltári, közgyűjteményi szakemberek közreműködésével ment végbe, olyan szempontokat vett figyelembe, hogy azokra a falvakra kerüljön sor, elsősorban a mai Magyarország területén, de részben a mai határokon kívül is, amelyek egy kissé a magyar történelem kontinuitását jelképezik. Azokra a falvakra, amelyek valami módon fontos eseményekkel vagy neves szereplők életútjával kapcsolódtak össze, s róluk eddig még nem született olyan igényes helytörténeti összefoglalás, amilyennek megírására, lehetőleg azonos felépítésben, most megvannak a kellő források és szakemberek. Szeretnénk, ha kis helyi közösségek és azok egykori lakói, szereplői sorsának, küzdelmeinek válságokat is átvészelő, cselekvő erejének számbavételével e sorozat egy olyan szélesebb, személyesebb múltat tudna bemutatni olvasóinak, amely a mai nemzet öntudatát, önbizalmát, alkotókészségét is erősíteni tudja.

Kosáry Domokos

Kemenesalja – a táj varázsa

Az alkotó természet nagyszerűen rendezte el ezt a szép vidéket. Szegélyezte két folyóval, a szeszélyes és gyors folyású Rábával és a tiszta vizű Marcallal. Olyan természetes határt ajándékozott Kemenesaljának, amely sokszor országoknak, birodalmaknak sem adatik meg. Ezt a vidéket díszítik – a Somló, vagy ahogy az itteniek hívják, a Nagy-Somló szomszédságában – a Balaton-felvidék híres vulkánkúpjainak kistestvérei: a Ság-hegy (291 méter), a Kis-Somlyó, a Miskei-hegy és a Sitkéhez közeli Hercseg.

Hamvas Béla a dél-nyugat géniuszának hatásterületéhez sorolja ezt a tájat: „A délnyugati sarok legközelebbi rokona nem Somogy, hanem Provence és Isztria és Dalmácia, és közelebb áll Attikához, mint Győrhöz vagy Fejérhez. Somlótól délre a táj északnak háttal áll, arccal a tenger és Róma felé. Kemenesalja fővárosa nem Budapest, hanem Athén. Odatartozik, nem nyelvben, vagy szokásban, vagy vér szerint, hanem ennél fontosabb és lényegesebb rokonság, géniusza szerint. (…) El kell képzelni Berzsenyit nyáron, a sugárzóan forró napon, augusztusban, amikor ebéd után a szikrázó

A Kis-Somlyó lankái nyugatról

udvaron átmegy, hóna alatt Horatiusával és néhány papírral, amelyre ódájának vázlatát vetette. A méhes a háztól ötvenlépésnyire van. Az ajtót kinyitja. A kaptárak körül zúgnak a méhek, és az ablakon szállnak be és ki. A kaptárakon kívül csak puhafa asztal és szék és semmi más. A lángoló kertre néz ki, aztán a méhes felé fordul, a könyv ott fekszik az asztalon, a papír, a külvilág eltűnik és elsüllyed valahová, ahonnan már nem látni a forró nyári kertet és a kaptárt. Ott ül mozdulatlanul a zsongásban, és mintha valami belül elkezdené mindazt, amit eddig életében magába gyűjtött, zajtalanul dagasztani és köpülni a gyermekkort, a szülői házat, a szerelmeket, azt, amit tanult, látott és olvasott. Valami dolgozik benne és forgatja életét. A méhes az éber alvás helye. És ha valaki a méhes nappali álmodozásának hangulatát kívánja, olvassa a Himfyt. Semmi alapja nincs, semmi mélysége, semmi gondolata, semmi zenéje. Zsongása és hangulata van, képek áramlása, érthetetlen és szakadatlan álmodozás. És Berzsenyi ott ül, ez az élet már alig emberi ebben a zümmögő forróságban és az olajosan ömlő idővel zeuszi magányban.

A helynek valami rokonsága van az arannyal, amit a mediterrán vidéken csak Provence-ben látni, néhol a kis-ázsiai partokon és Nagygörögországban. Nemcsak a napfényben van. Ha az ember a Somló déli oldalán a szőlők fölött leül a világosbarnán égő, porrá vált vulkáni láván, lenéz a völgyre, a tenger hiányzik csak, hogy Dél-Olaszország legyen. A levegőben aranyszemcsék csillognak, mint a dalmát szigetek között a mistralban, és ebben a tündöklésben érik a szőlő. Az édes sziréni fény még az ételek ízében is benne van. A nyugati hang kicsit érdes, az északi homályos, az erdélyi töredezett. Ez a hang itt napos és csengése rokon a szentgyörgyhegyi bor csillogásával. Az egész országban ez az egyetlen hely, ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi."

Hamvashoz hasonló szeretettel írt erről a tájról Antalffy Gyula az Élet és Tudományban: „A kemenesaljai táj szépsége – megragadó. Lágy hajlatokkal ívelő felszínét rendkívül finom rajzúvá teszi az aprólékos tagoltság: az erdősipkás halomsorok, a nagy hullámokban ringatózó szántók, a ligetes legelők, a gyümölcsösök mélyén rejtőző falvak megejtő szépségűvé varázsolják a »kékellő halmok« gyönyörű vidékét, Berzsenyi szeretett táját. Az alpi és pannon flóra találkozik ezen a kis területen, a fennsík a csertölgy, az alsóbb lankásság pedig a molyhos tölgy és a sajmeggy hazája, a Marcal melléke viszont hajdan valóságos berekvilág volt. A táj patakjai – a Börgönd, a Cinca meg a Gódó – is a Marcalba futnak. (...) Szinte láthatatlan lejtéssel ereszkedik alá a Cser magaslatairól a Rába meg a Marcal lapályáig a Kemenesalja teleszórva sok-sok apró faluval. A hátság tetejét laza erdőfoltok tarkítják, a déli domboldalakon szőlők, gyümölcsösök virulnak, s a

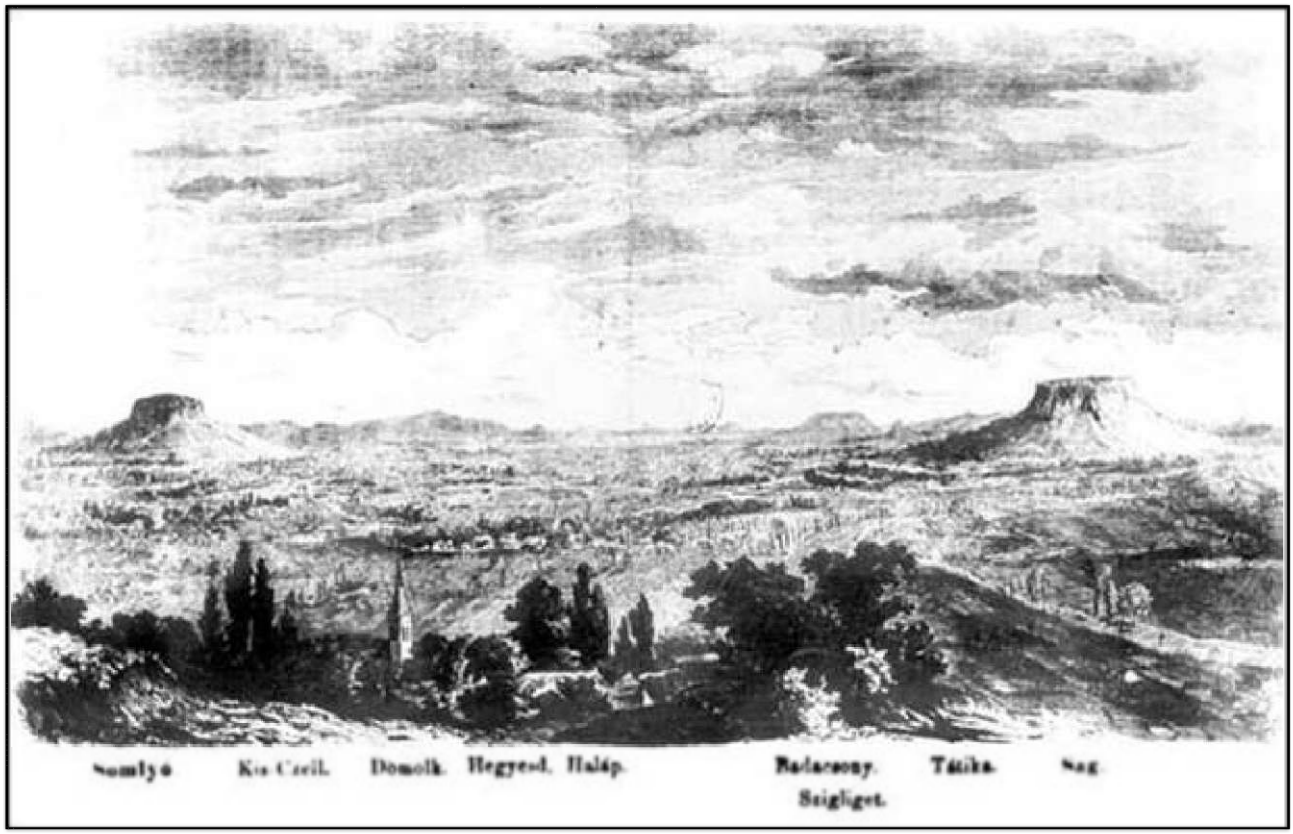

A táj XIX. századi ábrázolása

Cser magasa és a Marcal laposa között egykori vulkánocskák maradványai sorakoznak egymás mellett."

Kemenesalja területe kilencven-száz négyzetkilométer, tengerszint feletti átlagos magassága száztíz–száznegyven méter. Legmagasabb pontjai a Ság-hegy (291 méter) és a Kis-Somlyó (235 méter). A vidék természetes határa nyugatról a Kemeneshát, keletről a Marcal völgye, délről pedig részben a Kemeneshát, részben a Vas-zalai-dombvidék. Nyugat és délnyugat irányában Kemenesalja a Kemeneshátban folytatódik, északról a Rába szegi. Az éves átlagos csapadékmennyiség 633 milliméter. A legcsapadékosabb hónap a július (74,4 milliméter), csapadékban legszegényebb a január (37,2 milliméter).

A lírai leírások tája itt a valóság tája is: változatos lankák, dombok, a Kodó (Antalffynál: Gódó), a Cinca kanyargó medrei, a lapályos Marcal mente és a Cser kiemelkedő kavicsplatója.

Maga a „kemenes" elnevezés szláv jövevényszavunk, jelentése kő, kavics, kavicsos. Az emberi környezet és a kultúra több ezer éves errefelé. A rézkor óta folyamatos leletanyagot találnak itt a múltat faggató régészek. A középkorban a karakói ispánsághoz tartozott a Kemenes-vidék. E megszűnő megyeszervezet egyházi maradványa lehetett a XIV. századi oklevelekből ismert hetyei és bokodi főesperesség. A vidék vallási központja a bencések dömölki apátsága volt, alapítási idejét és alapítójának személyét is homály fedi. A protestantizmus elterjedésével a nemesség döntő része áttért az új

hitre. A Kemenesaljára látogatónak ma is az egyik legszembetűnőbb élménye lehet, hogy a települések többsége római katolikus és evangélikus templommal is büszkélkedhet. A török hódoltság idején az egyházi működés szünetelt.

A mára földrajzi fogalommá vált „kemenes” sokáig politikai fogalom is volt: a „kemenesi districtus” (kerület) hol két, hol három szolgabírói járásra oszlott: az alsó- és felső-kemenesire, valamint a kiscellire. A járások élén a szolgabírák, a kerület élén a főszolgabíró állt.

A Felső-Kemenes vagy Kemeneshát Kemenesalja kisebb, terméketlenebb része: legfőbb alkotója a hajdani csererdőkről Csernek nevezett fennsík kevésbé termékeny kavicszátonya. Az alsó-kemenesi rész földje termékeny és népsűrűsége is nagyobb. A kemenesaljai kerületben 1785-ben hetvenhét helységet – majort és községet – írtak össze, 8128 háztartással. Nagyjából ezt a területet fedte le az az ezernyolcszázhetvenes években kialakított egységes beosztás szerint létrejött kiscelli, majd celldömölki járás.

A történelmi Kemenesaljának megfelelő celldömölki járáshoz 38 község tartozott. 1950-ben öt település Veszprém megyéhez került. Egyházashetye a táj déli részén található, a Ság és a Kis-Somlyó között. Kemenesalját „oly tiszta és csinos magyar nép lakja, melyhez hasonlót hiába keresnénk hazánkban” – írta Kazinczynak 1811-ben a magyar költészet falunkban született géniusza, Berzsenyi Dániel.

Vas Gereben ilyennek látta ezt a tájat a XIX. század második felében:

A Kis-Somlyó krátere

„…én csodálatosabb szépséget még sohasem láttam. Legkevesebb kétszáz öles magaslaton álltam, alattam ellenállhatatlan síkföld, melyen negyven falut lehet egyszerre meglátni szabad szemmel… A gyönyörű zöld rónán a Rába folyamnak regényes kanyargásai a számtalan liget mellett oly bódító látvány, hogy az én papom e gyönyörű képhez szükségtelennek tartá egyebet mondani mint: ez a Kemenesalja. Egy roppant angolkert ez, melyben az a legszebb, hogy a sok falut, erdőcskét, ligetet, kisebb-nagyobb folyót a véletlen oly kedves rendetlenségben zavarta össze, hogy a szem az élvben megpihenni nem bír. Az ember önkéntelenül kiterjeszti karjait, keblébe szívja az alkonynak friss szellőjét és röpülni vágyik e paradicsom fölött. A roppant magaslatról egy bővület csalja le a nézőt az alatta kiterjedő rónára, a búcsúzó nap egy lámpa, melyet egy láthatatlan kéz tart e látvány fölé, s az ember egy pillanatban észreveszi, hogy csak férge e földnek, melynek szépsége még az emberi tehetetlenségnek is sok. És hogy kifogjon az alkotó, a gyakorló embernek gyöngeségén, mely végre is e sokat el nem bírja, elláthatatlanból odavet neki egy részt, s mintha velem állna szóba, szinte hallom, midőn mondja: no ne, neked is egy darab, ez a szép darab itt Magyarország, te csak ezt szeresd, ez legyen a tiéd! Némán álltam e leírhatatlan szépség csudálatára, s mikor a nap lement, még csak akkor kérdeztem egyes helyek nevei után a szép Kemenesalján, s az egyik falu nevénél megálltam. Sömjén! – mondám ismételve a szót, mintha valamiről emlékezetes lenne, mit észrevevén pap barátom, jelentékenyen mondja: – Ott lakott egykor Berzsenyi Dániel. Utóbb azt is hozzátette: Az öregek azt mondják, akkor volt ám még csak kedves élet a Kemenesalján."

Németh László ihletett sorai 1936-ból valók: „…alkonyattal álltam meg a Kemenesen: a Bakony és a Somlyó szemben úsztak a présházzal, előbbre a Ság alatt a régi Nemesdömölk látszik, oldalt a Kemenes apró gyümölcsfás községei, s mint e szigetnyi látnivalók körül egy tenger abból a fiatal kékesszürke színből, mely ellep földet, levegőt, s egyszerre határtalan, fennköltt és nyugodt."

A ráció alapján megmagyarázhatatlan, irodalmunknak mily sok jeles személyiségét ringatta kemenesaljai bölcső Berzsenyin kívül is. A szomszédos Dukában született a „magyar Szapphó", első női költőnk, Dukai Takács Judit, valamint Zádor (Stettner) György. Egyházashetye szülötte Kunoss Endre, a méltatlanul elfeledett költő, a bányászhimnusz szerzője. Alsóságon töltötte életének legtermékenyebb éveit a tudós Kresznerics Ferenc, a XIX. század neves szótárírója. Felső-Kemenesalján, Csöngén honos középbirtokos családból származik a XX. századi költőzseni, Weöres Sándor. Nemeskeresztúron, nagyszüleinél töltötte legkedvesebb nyarait Bertha Bulcsu, a közeli Iszkázon – a Kemenesalja peremén – született Nagy László.

Bekeny és Hetye

Kemenesalja legrégebben lakott helye minden valószínűség szerint a Ság-hegy és környéke volt. Az ötezer évvel ezelőtti emberiség igazi menedéke lehetett. Első leletei a jégkorszak idejéből származnak: mai szemmel primitív csont- és kőszerszámok. A Ság-hegy régészeti anyaga rokon a velem-szentvidi feltárásokkal. Találunk újkőkori, rézkori, bronzkori nyomokat is.

Az ősi időkben áthatolhatatlannak tűnő erdőségekbe a Marcal-medencét mint természetes útvonalat felhasználva hatoltak be a Nyugat-Balkánról érkező újkőkori közösségek. Az itt élő mezolitikus őslakossággal megismertették a maguk fejlettebb technológiáját. Megélhetésük alapját az állattenyésztés – elsősorban juhot, kecskét, szarvasmarhát, sertést tartottak – és a földművelés képezte. Velük vette kezdetét a természetes tájkép lassú átformálása.

A bronzkor korai szakaszában jelent itt meg a makói kultúra. A fő közlekedési útvonal a Rába folyó volt. A kutatások eredményei szerint részben ezen érkezett a térségbe délről a vucedoli kultúrához tartozó populáció. A középső bronzkort záró, nyugatról érkező úgynevezett halomsíros kultúra emlékei a közeli Jánosháza határából kerültek elő. A kora vaskor központi települése szintén a magasságával is tiszteletet parancsoló Ság-hegy lehetett. Erre azonban tárgyi bizonyíték nem került elő. A késő vaskort a kelták uralma jelenti a vidéken, a Krisztus előtti V. század közepe táján.

A római korban a kemenesaljai térség a Somló környékén elhelyezkedett, de az eddigi kutatások eredményei alapján még nem egészen pontosan ismert helyzetű Mogetianae település határának nyugati részét képezte. A folyók átkelőinél őrállomások épültek közelükben a kisebb településekkel, és itt helyezkedtek el a földbirtokosok birtokközpontjai is (villa rustica). A két Sitke és Miske táján nagyobb római helység létezett, a mai Alsó-Mesteri helyén volt római „villának" pedig még a nevét is tudjuk: Mestriana. A Ság-hegy tetején táborhely, castrum őrizte a táj és lakói nyugalmát. A kistérségre jellemző hagyományos szőlőművelés és évezredes borkultúra születése is erre az időszakra vezethető vissza.

Két fő útvonala volt Kemenesaljának a római időkben. A nép ajkán „hadi útnak" nevezett volt az egyik, amely a Kemeneshát alatt Vönöck, Kemenesmihályfa határában húzódott. A „város út" Egyházashetye szomszédságában, a borgátai határban vezetett Sabariából (Szombathelyről) Mestrianán (Mesterin) keresztül Aquincumba (Budára).

A népvándorlás korából először a Hun Birodalom érdemel említést, melynek emlékei szórványosan megtalálhatóak Vas megyében, erről a részről viszont nem kerültek elő leletek. Kérdés, hogy ez a fehér folt a nagyfokú erdősültségnek tudható-e be vagy csupán a régészeti kutatómunka hiányával magyarázható. Utóbbira enged következtetni, hogy a szomszédos Bakony-vidékről került elő leletanyag. A népvándorlás zivataros századaiból meglehetősen vegyes népesség maradhatott fenn: frankok, avarok és szlávok. Az avar uralom emlékei a VIII. századtól ismeretesek, a közeli Izsákfa-Bokodpusztáról kerültek elő.

Kemenesalja legrégibb nemzetsége az Osli (ebből alakult ki később az Ostffy család), birtokaik a Rába mentén helyezkedtek el. Meghatározó nemzetségek voltak a középkorban a Köcskyek, Herényiek, a Hédervváriak, a Mesteryek. Számos olyan nemzetséggel is találkozunk, amelyek egy-egy faluról kapták a nevüket: Bobay, Bokody, Dömölky, Kocsy, Magassy, Hetyey, Simonyi, Somlay és így tovább.

Máig homály fedi a Hetye melletti Bekenypuszta – említik Bekenként, Bekényként is – történetét. A mai Egyházashetyétől keleti irányban, a bobai közút mellett, attól légvonalban alig egy kilométernyire fekvő Bekeny a XX. század utolsó harmadáig lakott hely volt. A második világháborút követően, a téeszek szervezésekor szűnt meg a Bekenyi-dombnak nevezett határrészen a szőlő- és gyümölcskultúra. A Felsőbüki Nagy családnak is az itteni lankán (a népnyelvben máig „bekenyi kertnek” nevezik) termelt bor volt a házibora.

A bekenyi erdő a középkorban templomos hely volt, a XX. század közepén láger

A bekenyi uradalom a középkorban virágzott. Sokan Árpád-kori templomos helyként ismerik, ma pusztuló, kihalt major és a Sárvári Mezőgazdasági Rt. nagyüzemi disznótelepe. Az utolsó családok a hetvenes években költöztek le a Bekenyi-dombról a faluba, Hetyére. Régészeti feltárást, ásatást (leszámítva a villany bevezetésekor talált leleteteket, amelyekről később lesz szó) az elmúlt évezredben nem végeztek.

Annyi bizonyos, hogy Bekenynek volt középkori temploma, Szent Jakab apostolnak szentelve, a mai Hetye katolikus templomának is Szent Jakab apostol a védőszentje. A Bekeny elnevezés főbb előfordulásai: Beken (1326), Buken (1393), Bekény (1692), Békény (1883–84). A szó etimológiáját a Bekeny-Bekény, Bökény török eredetű magyar személynév adja.

A győri káptalan 1326-ban kiadott oklevelével bizonyította, hogy a „Héder nembeli Miklós mester beteg testtel ugyan, mégis ép elmével az ő örökségét képező Bekeny birtokot (...) a Szent Jakab apostol tiszteletére szentelt egyház kegyúri jogával együtt Intai Péternek és Lőrinc nevezetű testvérének hagyja örökül". A vasvári káptalan irattárából tudjuk, hogy 1397. augusztns 4-én a birtokot Káldi László elzálogosította Hetyei Jánosnak, Miklósnak és Péternek. Majd II. Ulászló királyunk Hernádmestery Ferenc, Bernát, Balázs és Imre részére új adomány címén eladományozta. Ezen oklevelek alapján állíthatjuk, hogy Bekeny köznemesi, kisnemesi birtok és egyházas hely volt a középkorban, kegyúri joggal.

Az idők folyamán birtokosai voltak a Mesterházyak, a Thahy család, a Mesteriek (Mestheryek), a Zámbók, a Majtényiak (Majthényiak), majd a Békássy családhoz került. E család levéltárából ismerhetjük azt az 1722-ből származó tanúkihallgatást, amelynek során arra próbáltak fényt deríteni, hogy a kemenesaljai kerületben található Bekeny ismert erdejének mi a tulajdonképpeni neve: „Bekenyi pap erdeje" vagy a „Hetyei kis pap erdeje", és hogy szabad volt-e itt a hetyei lakosoknak fát kivágniuk? Történetünk szempontjából nem a kérdés megválaszolása, hanem az a fontos, hogy az elnevezésekből kitűnik: ekkoriban még egymás mellett élt és virágzott mindkét település, és mindkettőnek saját papja is volt.

A XVIII. század közepéről fennmaradt, szintén a Békássy-levéltárból való irat alapján tudjuk, hogy Bekén – a mesteri kastéllyal és a Kis-Sitkén található kastélyrésszel együtt – a Dömölkiektől kerülhetett Felsőbüki Nagy Pálhoz (nem azonos a vele egyező nevű, de a család Sopron megyei ágából való nagy reform-politikussal), „örökös csereszerződéssel", de mindkét fél által visszaváltható módon. Több mint kétszáz évig, az államosításig bírták a Felsőbüki Nagyok, akik a XIX. század folyamán a herényi Gotthárdokkal kötött házasságnak köszönhetően Hetye földbirtokosai lettek. (Itt, Bekenypusztán hozta létre az egyik legnagyobb magyarországi

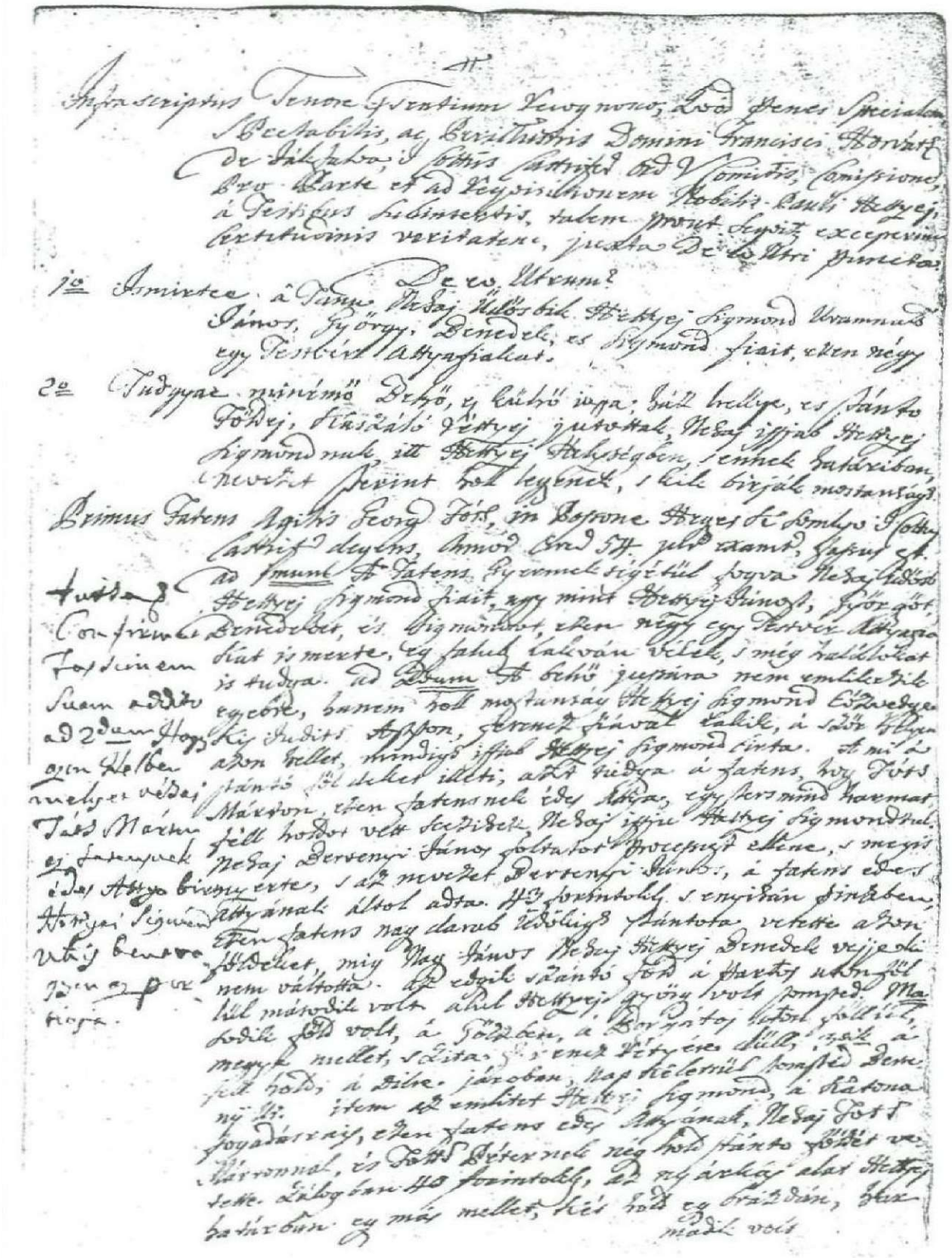

Birtokperirat 1747-ből

lágerét a második világháború végén a szovjet politikai rendőrség. Erről bővebben később lesz szó.)

Mint fentebb utaltunk rá, Egyházashetye területe egyes források szerint már a római korban is lakott volt. A volt Újmajor – amely korábban Keresztmajor néven is szerepelt – helyén római castrum nyomaira bukkantak. Területéről sírok, bronzdarabok, mécsesek kerültek elő.

A település a karakói várispánsághoz tartozhatott, a falu nevét egyes szerzők az itt először letelepült Hethe törzsről eredeztetik. A legendárium szerint közülük egy Hethe nevet viselő férfi az 1090-es években ispánként szolgálta a királyt. A falu nevének főbb előfordulásai: Hetyesomlya (1309), Hetyesomlyó (1337), Hetye (1338), Somlyó-Hetye (1553), Hethye (1559), Hetye (1610, 1646, 1770 stb.). Etimológiája a fenti okfejtés ellenére bizonytalan. A Somlyó elnevezés a közeli, ma Kis-Somlyóként ismert szőlőhegyre utal. A Hetye előtag talán a hegy-hegye zöngétlen alakjaként jött létre. Az egyházas előnév tekintetében megvan az egyetértés: egyházára, templomára utal.

A karakói ispánság megalapítására az adott okot, hogy korábban is egyfajta erődvidékként szerepelt ez a térség, amely a Belső- és Nyugat-Dunántúl kulcsfontosságú vidéke a kezdetektől fekvése, természeti, terepbeli adottságai miatt. A vármegye önállóságát az Árpádok alatt végig megtartotta. Központja Karakó, szabadalma a tatárjárás előtti időkből való, s az Árpád-korban lovassággal rendelkezett.

Az I. István és Konrád között kitört háború ezt a vidéket csupán északi részén érintette. Első királyunk halálát követően III. Henrik seregei dúlták fel a Rába mentét, ám hogy ez a hadművelet elére-e a Kemenesalját és közelebbről Hetyét, arról nem áll rendelkezésünkre adat. Salamon és Géza herceg trónért folytatott küzdelmeinek az ikervári béke vetett véget. Egyes feltételezések szerint a szemben álló felek táboraikat ezen a környéken ütötték fel.

A XII. század végén, valamint II. András uralkodása alatt a királyi várföldeket elajándékozták, az egykori ispánságok pusztulásnak indultak, a várispánságok tekintélye alább szállt. A karakói várispánság földjeit csak IV. Béla király bírái állíttatták vissza. Batu kán hadai ezt a vidéket sem kímélték: feldúlták a karakói és a vasvári várispánságokat. A Kemenesalján élők a Marcal nádasaiba és a Cser erdeibe menekültek. A vész elmúltával IV. Béla hozzálátott a királyi birtokok újjászervezéséhez. 1254-ben Roland nádor, három évvel később pedig Pál pozsonyi prépost serénykedett a karakói ispánság birtokbavételén.

Az elkövetkező korszakot a kiskirályok egymás ellen folytatott háborúskodása jellemzi. A Németújváriak birtokai lenyúltak egészen a szomszédos

Borgáta és Köcsk határáig. A másik tekintélyes vagyonos család a Héder nemzetségbeli Köcsky família, melynek birtokai egész Kemenesalját behálózták. A mai Egyházashetyét is az e családból származó Köcsky Sándor birtokaként említik. A két hatalmas család egymással rokonságban állt, ennek ellenére folytonos a villongás közöttük.

A belső harcok az Árpád-ház kihalásával újra fellángolnak. A trónért folytatott harcban a Németújváriak hol Ottót, hol Csák Mátét támogatják. A Köcskyek megmaradnak a király mellett. A vasvári káptalan irattárából tudhatjuk meg, hogy 1309-ben a vasvári káptalan előtt Hetyesomlyai Imre fiai, István és Mihály Hetyesomly, Hetye és Pereztogalya birtokot 32 márkáért eladták Köcsky Sándornak és fiának, Sándornak. 1388 januárjában Hetyei Lőrinc fia János és Mesteri István fia János vitájában a Hetye és Beken birtok között fekvő 62 holdnyi terület ügyében a bírák úgy ítéltek, Hetyei Lőrinc fia János köteles a földre esküt tenni, hogy az mindig Hetyéhez tartozott.

Hétköznapok történelme

A Batthyány család irattárában, I. Ádám irataiból megtudhatjuk (1649), hogy Hetye község Fehérvár elestekor hódolt meg a töröknek, s kezdetben tizenöt forint adót fizetett. Később húsz forintot adtak Egri Haszan iszpáhnak Fehérvárra, tíz pint vajat és hat forint császár adóját fizettek. Iszman iszpáhi felemelte adójukat: huszonnyolc forint, tíz pint vaj és tíz forint császár adója. 1646-ban, mikor a szomszédos Köcsköt a török elfoglalta, négy lóval a faluba jöttek, és Géczi György négyéves kisfiát elvitték.

Egy 1591-ből származó zálogleveléből arról értesülhetünk, hogy Hetyey Bálint hat évig volt kegyetlen török rabságban, majd kiváltotta magát. E célra Palásty Györgytől kapott ötszázötven magyar forintot. Fedezetéül lekötötte a Vas megyei Hetyében található elhagyott nemesi kúriáját és ugyanitt hét jobbágytelket, valamint öröklött nemesi szőlőjét a „Kis-Somlió" szőlőhegyén.

Egy 1657-es kezeslevélből tudjuk, hogy Hetyey György hetyei lakos negyven forint kezességet vállalt Horváth György peresztegi jobbágyért, akit Balogh András lólopásért vetett fogságra.

Az 1696-os egyházlátogatás feljegyzései szerint a falunak ez időben papja nincs, a tanító Hegedűs János. A két évvel későbbi vizitáció szükségesnek tartja megjegyezni, hogy bár a templom „nagy és kiváló" épületnek látszik, az elszegényedés miatt az újraépítési és javítási kötelezettségnek a hívek nem tudnak eleget tenni. Szintén a szegénység miatt hiúsult meg a Szent Jakab-napi búcsú megtartása. A korabeli feljegyzés szerint a templomnak sem javadalma, sem jövedelme nincsen, s felszerelése is csupán az alábbiakból áll: ólomkehely az ostyák őrzésére, egy másik ólomkehely tányérkával, továbbá három terítő és három törlőkendő.

A plébános a faluban él, a plébánia karbantartott és lakályosnak mondható. A plébániához a templomtól délre hat hold szántóföld (hat köböl terméssel), a Fél-szeren hat hold szántóföld (kilenc köböl terméssel) tartozik, azokat a plébániabeliek művelik: évente háromszor szántanak, kötelességüket képezi a vetés és az aratás. Rét is tartozik a plébániához: a Malom-szegben egy szekér szénát terem, a berek melletti felső mezőben található rét három szekérnyit ad.

A plébánia bevétele részint a hívek által természetben, illetve pénzben teljesített szolgáltatásokból tevődik össze. Akinek saját ekéje van, fél mérő búzát ad, aki ekével nem bír, az fél mérő rozzsal és tíz dénár befizetésével

teljesít. A zsellérek kötelezése gabonából csupán negyed mérő, pénzszolgáltatásból pedig öt dénár. Az özvegyek és a „gabona nélküliek” öt dénárt adnak.

Hetye címere a község zászlaján, a címert és a zászlót Sellyei Gábor tervezte, Kedves Zoltánné varrta

Az évi rendes jövedelemforráson túl az egyház számára bevételt jelentett az egyes jeles alkalmakkor teljesített szolgáltatás. Keresztelőkre egy tyúkot, egy kenyeret adtak a hívek, illetve ezeken túl annyi dénárt, amennyit a keresztszülők adtak. Az esketés díja „nőtleneknél” huszonöt dénár, mindkét fél özvegysége esetén ötven dénár, egyik fél özvegysége esetén huszonöt dénár volt. A gyászbeszédért huszonöt dénárt, a betegek látogatásáért tizenkét dénárt fizettek a hívek. Bár – mint említettük – a plébánia épülete szépen karbantartott, plébánosa éppen nem volt a településnek. A plébániaházban az iskolamester, az ágostai hitvallású, harminc év körüli, Molnáriból származó Gazdag István lakik, akiről még annyit tartott szükségesnek megjegyezni a krónikás, hogy könyvekből „szokott a népnek elő olvasni és akárhányszor szónokolni”.

A faluban – a feljegyzés szerint – ekkor 227 lélek élt, közülük – a csecsemőket nem számítva – 63 katolikus, 155 ágostai, kilenc pedig helvét hitvallású volt.

Viszonylag bőségesen maradtak meg felhasználható forrásanyagok a XVIII. századból. A Batthyány család irattárából Vas megye közgyűléséről fennmaradt összeírásban például három hetyei taksás nemest találunk (zárójelben közlöm taksájukat): Francsics János (tíz forint), Börzsönyi János (tizennyolc forint), Bodó János (húsz forint).

Az Ostffy család levéltárának köszönhetően egy 1721-ből származó tanúvallatásból azt tudjuk meg, hogy a katolikusok 1707 körül vették vissza a templomot a lutheránusoktól. Az Erdődy család iratai ugyanezt az eseményt 1718-ra teszik.

A bécsi Kriegsarchiv (Josephinische Landesaufnahme 1763–1787) szerint Hetye (Hettije) temploma szilárdan épített, van néhány urasági háza, erdeje magas törzsű. A falut három oldalról mocsár veszi körül, közlekedni nehéz. Útjai jók, a jánosházi és a somló-vidéki oldalról emelkedőkkel van körülvéve.

A legpontosabb képet a korabeli viszonyokról a Batthyány-féle egyházlátogatás jegyzőkönyvéből kapjuk:

„Hetye egészen magyar plébániának és leányegyházainak: a templommal rendelkező Kis Somlyónak, valamint a templom nélküli Dukának kanoni vizitációja a Győri Egyházmegyében, Vas megyében és a Kemenesallyai kerületben, 1758. November 21-én.

A hetyei templomot idősb Szent Jakab apostol tiszteletére emelték. Búcsúja napján az egyház szolgáit Hettyei Benedek úr és a Gotthárd család szokta megvendégelni, úgyis, mint földesurak. A templom kőből épült, a szentély boltíves, zsindellyel fedett, deszkából álló tornya romos állapotban van, benne két harang függ. A kórusa és a szószéke fából készült, ez utóbbin a négy evangélista képe látható. Padjai alkalmasak használatra. Három oltára van, a főoltáron i. Szent Jakab apostol szobra, tabernákuluma fából befestve, antipendiuma ruhából. Második oltára jobbról a töviskoronás Krisztus, harmadik oltára a Szűzanyáé. A templom körül terjed el a temető, amely elég szűk, de minden oldalról körülkerítve palánkkal. Ki alapította a templomot, nem tudni, csak amikor 1718-ban az eretnekektől visszakapták, akkor Vargyassy András renováltatta. Jövedelme három forint az évi perselyből, húsz forintja kiadva. Fölszerelése elég jó: szentségmutató, két kehely paténával, egyik ezüstből, két áldoztató kehely, de mindez

Historia Domus

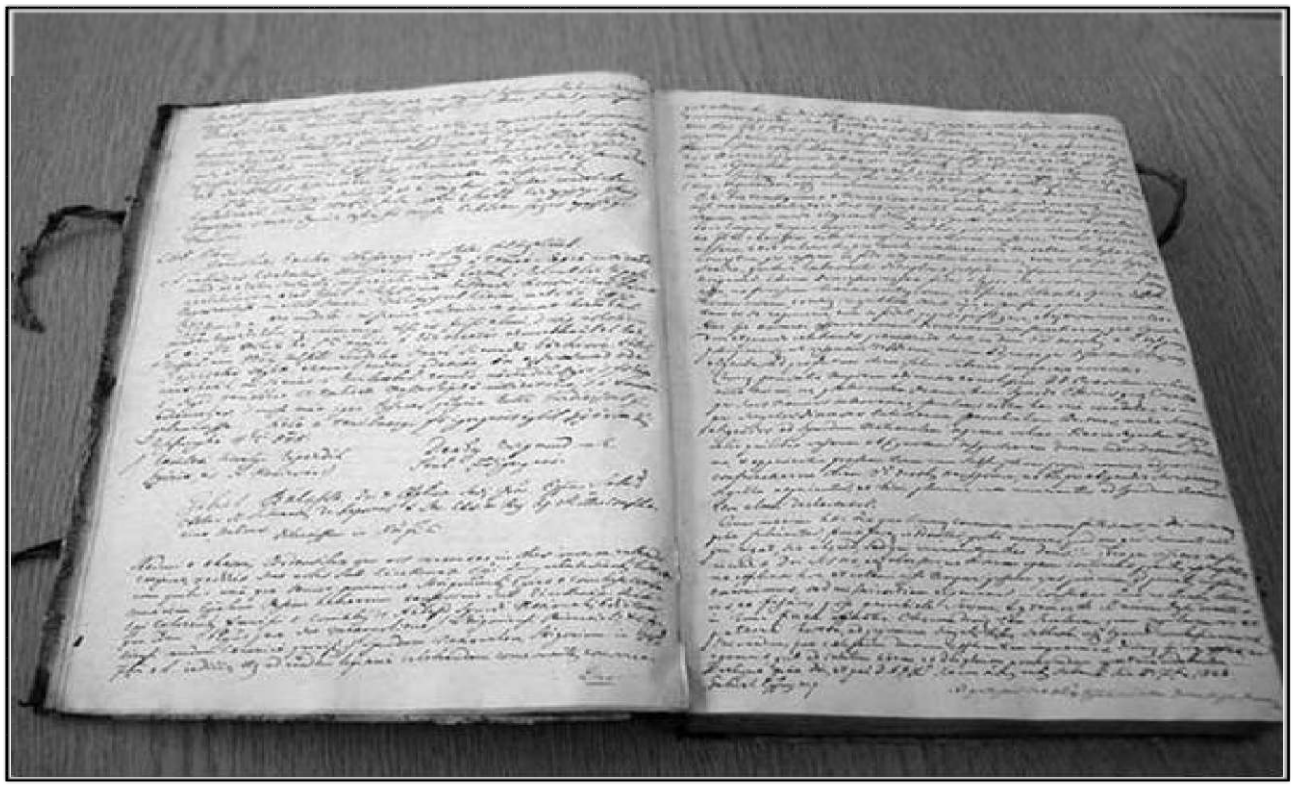

aranyozva, három miseruha, egy meg feketében, egy szakadozott miseruha stólával és manipulussal együtt. De ostyasütő vasa is van, keresztek, gyertyatartók fából 12, szekrények, szenteltvíztartó, gyertyaoltogató stb.

A plébános, Tóth János magyar, közepesen német is, horvát is. (? – M. L.) Győrben három évig hallgatta a teológiát. Itt már nyolcadik éve plébános. Azelőtt Kovácsiban a Saáron tíz hónapig élt, Győrben pedig egy év és három hónapig káplánkodott. Anyakönyvei megvannak. Jövedelme: igavonó állattartóktól bármily nagyságú telkes is fél mérő nagyobb mértékű rozsot vagy búzát kap és 12 dénárt. A házasságban lévő zsellérektől ennek felét és hat dénárt (...). Stólája: keresztség után tyúkot és kenyeret két dénárral, vagy ezek helyett máriást. Szülő asszony bevezetője után kenyeret és öt dénárt, temetésért 25 dénárt, esküvőért Hetyén és Kiss Somlyón szabad stóla vagyis egy forint, vagy ennél több-kevesebb, Dukán esküvőért egy forint és kendő, vagy helyette máriás. Koledáláskor kevés zabot vagy árpát kap. Segélye 30 forint, 75 hold szántó földje található a hetyei határban a plébánia kert után bekerítve (...). Tüzifát a fogatot tartóktól – bármilyen telkes legyen is – egy szekér fát kap Hetyén és Kiss Somlyón, Dukán nyolc szekér fát kap. Ugyszintén szabad faizása, legeltetése és makkoltatása van a közös erdőkön. (...) Az árendások a plébánosnak hat forintot fizetnek, az első igavonóival hat napot és ugyanannyi kézimunkát szolgál, míg a másik árendás barmaival három napot és három napi házimunkát teljesít. Van Győrffy Katalin úrnőnek 300 forintos jámbor alapítványa is 100 forint utáni 6 forint kamattal, tehát összesen 18 forint, amelyért a plébános köteles 36 forint szentmisét mondani. A hetyei hívek hét vagy öt holdat, a kissomlyóiak évenkint három holdat, a dukaiak egy holdat munkálnak meg. Réteket: minden falu a saját határában lévő pléb. rétet kaszálja meg. A plébánia ház fából való, kerttel, udvarral és szobája ablakánál kis konyhakerttel. Ezt az épületet a hetyeiek építik és karban tartják.

A hetyei iskolamester, Kovács György szépen teljesíti kötelességét az énekben, a gyermekek tanításában, ha járnak és harangozásban. Jövedelme a szokásos terményekben, de itt még kap egy kenyeret és öt dénárt, a nem fogatosoktól ennek felét, fél kenyeret és polturát. A gyermekek az oktatásért adnak 30 dénárt. A temetésért jár neki 12 dénár, ha éjjel-nappal énekel és el is kíséri 35 dénárt kap. (...) Az iskolaépület elég jó karban van kis udvarral és kis kerttel. A hetyei hívek kötelessége építése és karbantartása." Megtudhatjuk még, hogy a három község földesurai különféle részbirtokosok, közülük is a legkiválóbb a kissomlai Bogyai úrnő. A hívek száma a három községben „gyónni képes katolikus: 307, gyónni képtelen: 145, összes lélekszám: 827".

Egy 1767-ből származó iratból arról értesülhetünk, hogy Hetyén árendá-

sa van Gothárd István úrnak (egy árendás két ökörrel), Szita Ferenc úrnak (két árendása van), gróf Erdődy Lajosnak, Somogyiné úrnőnek.

Az egyházmegye-szervező és székesegyház-építő Szily János püspök lá-

Hetyei Elek alapítványa Hetyey Sámuel püspök emlékére

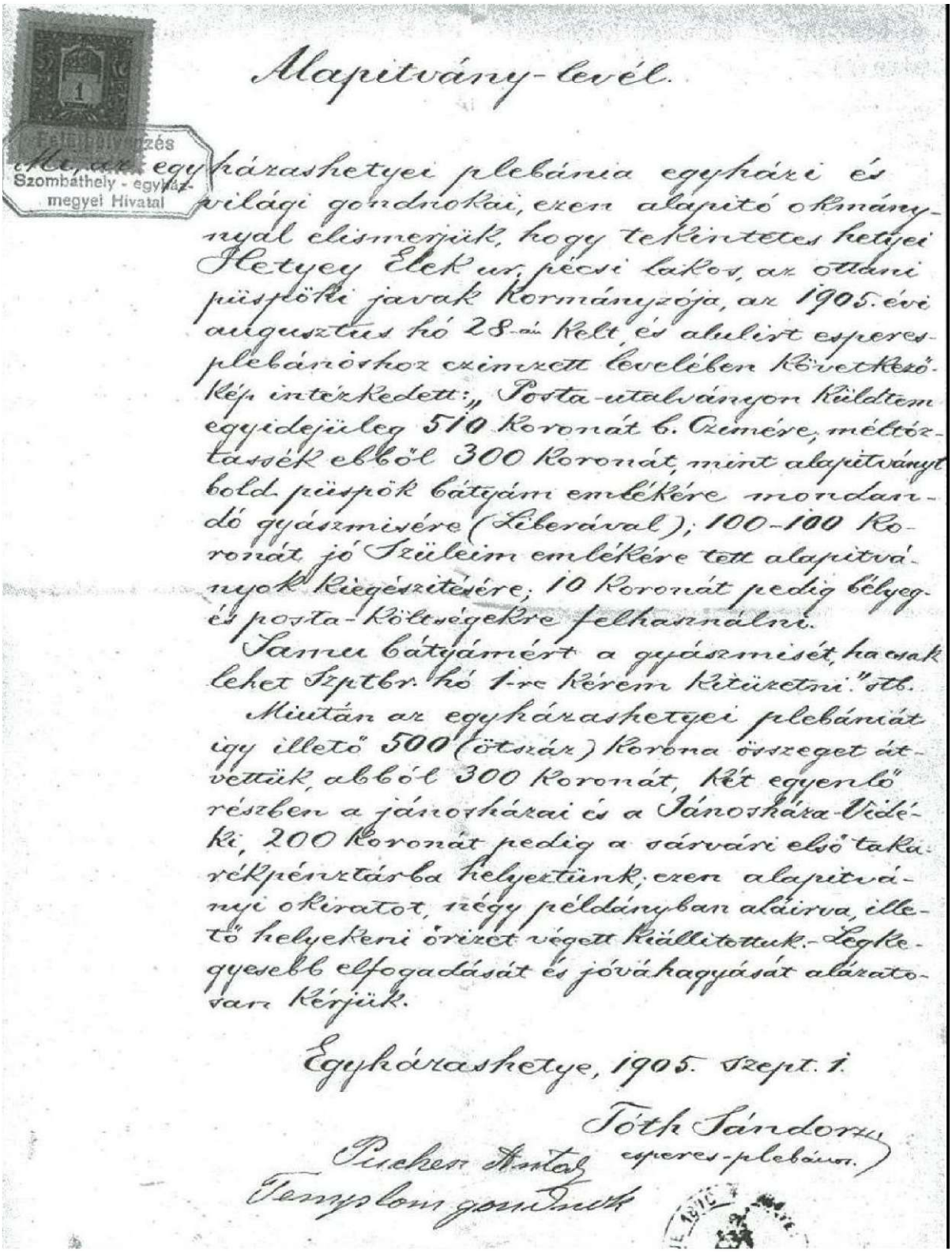

Alapitvány-levél.

Egyházashetyei plebánia egyházi és világi gondnokai, ezen alapitó okmánynyal elismerjük, hogy tekintetes hetyei Hetyey Elek ur pécsi lakos, az ottani püspöki javak kormányzója, az 1905. évi augusztus hó 28-án kelt, és alulirt esperes-plebánoshoz czimzett levelében következőkép intézkedett: „Posta-utalványon küldtem egyidejüleg 510 Koronát b. Czimére, méltóztassék ebből 300 Koronát, mint alapitványt boldog püspök bátyám emlékére mondandó gyászmisére (Liberával); 100-100 Koronát jó Szüleim emlékére tett alapitványok kiegészitésére; 10 Koronát pedig bélyeg- és posta-költségekre felhasználni.

Sanu bátyámért a gyászmisét, ha csak lehet Szptbr. hó 1-re kérem kitüzetni." stb.

Miután az egyházashetyei plebániát igy illető 500 (ötszáz) Korona összeget átvettük, abból 300 Koronát, két egyenlő részben a jánoshházai és a Jánoshháza-Vidéki, 200 Koronát pedig a sárvári első takarékpénztárba helyeztünk, ezen alapitványi okiratot, négy példányban aláirva, illető helyekeni őrizet végett kiállitottuk. Legkegyesebb elfogadását és jóváhagyását alázatosan kérjük.

Egyházashetye, 1905. szept. 1.

Tóth Sándor
esperes-plebános

Pucher Antal
Tanyslom gondnok

Szombathely - egyházmegyei Hivatal

togatási jegyzőkönyvéből tudjuk (1781), hogy Hetye kegyura Gothard István és a hetyei katolikus nemesség, földesurai: Gothard István, az Erdődy család, a Bogyai család és más nemesek. Összes lélekszáma 407, ebből 280 katolikus, 127 evangélikus.

1797 Szent György havának tizenötödik napján a francia csapatok közeledésére Vas vármegye nemesi felkelést hirdetett: „Minekutána Őfelsége avégett, hogy a francia ellenség dühössége ellen, ki kegyetlen fegyverével az isteni szolgálatnak, az törvényeknek és szabadságnak eltörlésére, az jó rendtartásnak a felforgatására egyedül törekedvén, már az nemes vármegye széleihez közeledett, ezen Magyar Hazánk hathatósan oltalmaztassék, insurrektiót, vagyis közönséges fegyverfogást kegyesen elrendelni, egyszersmind pedig azon okbul, hogy az alatt is a jó rendtartás és belső bátorság ezen Nemes hazában szorosan fent tartassék, parancsolni méltóztatott volna, hogy mindazokra, valakik netalán a belső hazai békességes bátorságot akár szóval, akár pedig cselekedettel, vagy akármi más móddal is felzavarni a népnek felhazításával, belső felháborodást okozni igyekeznének, különös vigyázás légyen, és az ilyennek, mint a hazánk csendes békessége és mind ez ideig huzamosan fenntartott nyugodalma, és ebből származott boldogsága ellen tusakodók, minden további pör folytatás, és személy válogatás nélkül tüstént meg ítéltetvén vétkes cselekedetekhez képest halállal büntettessenek, mely esetben Őfelsége is az ilyeneknek adandó élet kegyelméről, már előre kegyelmesen lemondott."

Berzsenyi írta Kazinczy Ferencnek Nikláról a napóleoni háborúk idején, 1809. november 25-én: „Némely tájakon nagy rablások voltak, de gyilkosság és a fejérnépen erőszak az én hallásomra nem esett. Hetyéről (Vasból) az írja az én 70 esztendős atyám, hogy Colbert franc generális ment azon által negyvenezerrel. Sokszor négyszáz is szállott be hozzá, kik udvarán és szűrűskertjében tizenöt helyen is tüzeltek, őkröket vagdaltak, ővele requisitiókat írattak, de mindemellett oly fenyítéket tartottak, hogy azon katonákat, kik az ő kertjét és méhházát feltörték, a tisztek keményen megverették, és magok mind a kertet, mind a méhházat újra bezáraták."

Ki a hegynek levét issza…

Ha a falu életéről adatokkal illusztrált képet szeretnénk mutatni, azt a XIX. század első fele gazdaságtörténetét vázolva tehetjük meg.

1828-ban keletkezett az a dokumentum, amelyből megtudhatjuk, hogy a faluban dolgozik egy kovács, aki rendszerint egyedül végzi munkáját. Egy mészáros is dolgozik, szintén magányosan, legény nélkül, mint ahogy a takács is, van továbbá egy csizmadiamester. Van a falunak két zsidó kereskedője, „aprólékos dolgokkal" kereskednek, és van egy üveges zsidó is. A helység szántóföldjei az első osztályba soroltattak, a rétek a másodikba. A földek egyharmadát ugarolják. A határ sík, a talaja agyaggal kevert homok, jó termékenységű. Termelnek: búzát, rozsot, árpát, zabot, kukoricát. Szántóikat hatévente trágyázzák. A szántást két marhával végzik, őszi alá háromszor, tavaszi alá kétszer szántanak.

A helységhez legközelebbi piac Kis-Cell. Arról is tudomást szerzünk, hogy kevés a rét: csak hét kaszás rétjük van a lakosoknak, negyvennel kevesebb, mint kellene. A falunak – közös birtokából, a négy kaszás rétből – a

Hegyközségi törvények 1740-ből

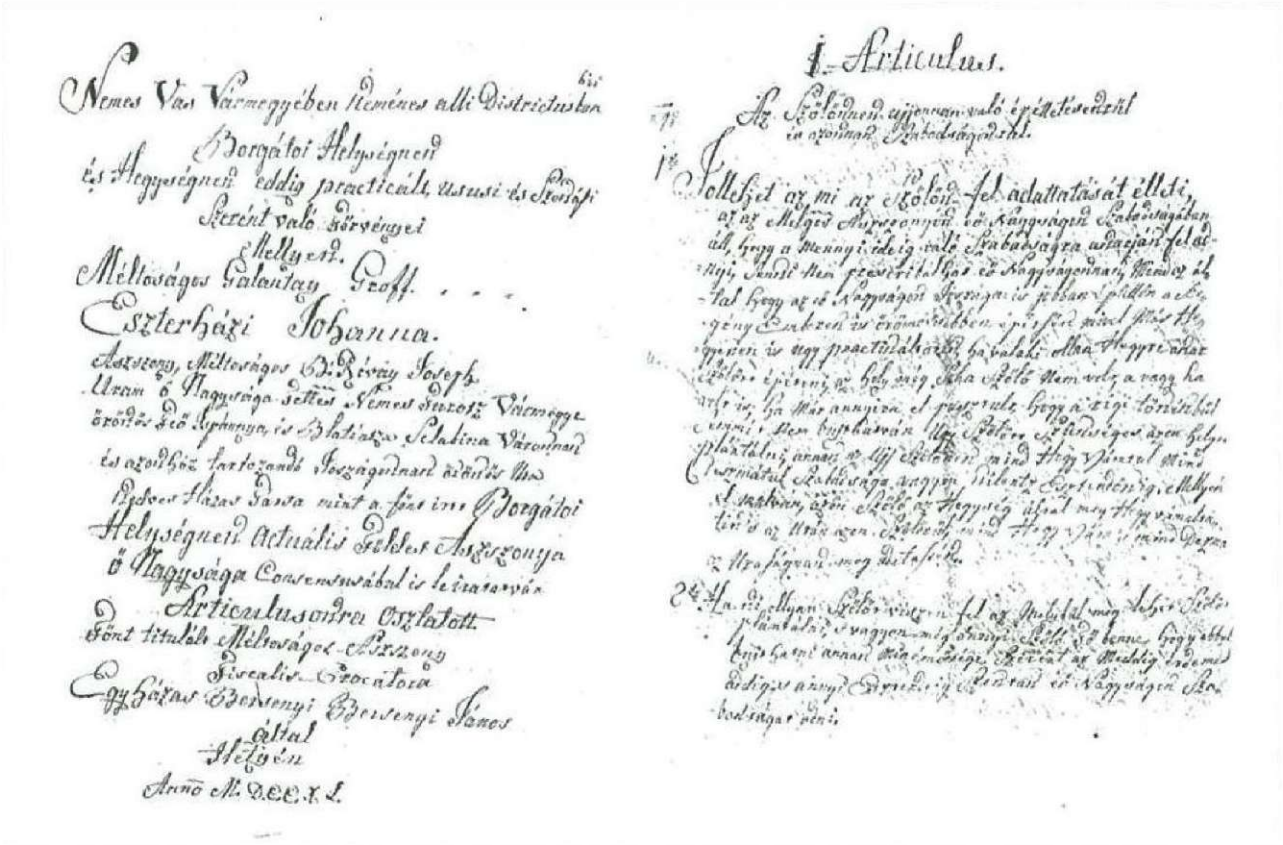

jövedelme tizenkét forint. Tűzi- és épületfát pénzért vesznek, kocsmáltatási joggal soha nem éltek. A teheneket száznyolcvan napig fejik, naponta egy egész egynegyed icce tejet adnak. A határban elegendő legelő található, és mind a tehén-, mind a borjútartás hasznot hoz. A lakosság, hogy megélhetését biztosítsa, serényen dolgozik: aratást és cséplést vállal. Sok kárt okoz a falu alatt csörgedező Kodó-patak vize a határban.

Ez a bazaltzúzalékos taldj adja a szép, sav-harmonikus bort

És még valami 1828-ból: a forspontból és katonatartásból káruk nem származik.

Az 1900-as évek fordulóján több mint négyszáz marhát és tehenet, ugyanennyi disznót és hatszáz juhot tartottak. A juhok száma korábban magasabb, míg a marháké alacsonyabb volt.

A XIX–XX. század fordulóján a következő iparosokat és más, önálló foglalkozású személyeket találjuk Hetyén: Oszkó János csizmadiamester, Schlesinger József, Grünwald Zsigmond, vendéglősök, Löwinger Jakab

Emléktábla a Királykövön

A legendás királykő a hegyen

földbirtokos és szatócs, Puchesz Antal és Puchesz Mihály takácsmester, Kocsis György molnármester, Kereszturi József cipészmester, Sebestyén János béresgazda, Poós Imre erdőőr, Nagy József, Karvalits József, uradalmi kertészek, Kerék József uradalmi erdőőr, Spér György és Ipsits István magánzó, Viktor Ferenc bognármester, Sütő Antal kovácsmester, Vas Antal majorgazda, Krenner Elek uradalmi gazda, Imre Antal uradalmi bognármester.

Földbirtokos-, illetve kisbirtokoscsaládok a XIX–XX. század fordulóján: Felsőbüki Nagy, Tompos, Kovács, Hetyey, Szita, Császár, Kis, Paizs, Cseke, Markos, Vargyay, Köteles, Tóth, Mesterházy, Boda, Horváth, Szakál, Darabos, Csapó, Szalai, Saródi.

Az 1998-ban életbe lépett bortörvénynek köszönhetően ismét a somlói történelmi borvidékhez tartozó Kis-Somlyón folytatott szőlőművelésből a hetyeiek mindig tisztességgel kivették részüket. A hegy lankás lejtőin ma közel százharminc hektáron termelnek szőlőt. A hegyi igazgatás kissomlyói és borgátai központtal alakult ki az elmúlt évszázadokban. Fennmaradt a kissomlyói hegyközség szabályzata 1810-ből: A Hegyes Kis Somlyói Betsűletes Hegységnek Árticulusait Magában Foglaló Protocollum. Szerkezete és szövege tartalmilag hasonlóságat mutat a korabeli Vas vármegyei szabályzatokkal, amelyekből több mint negyven maradt fenn az utókor számára. Lejegyzője hegymesteri minőségében nemes Ádám Pál evangélikus tanító, aki Kunoss Endrét, a költőt is keresztelte. Szintén fennmaradt a borgátai hegyközség – amelyhez a hetyeiek is tartoztak – rendtartása 1790-ből.

A hetyeiek birtokai – a földrajzi megközelíthetőségből adódóan – főleg a keleti és az északi oldalon helyezkedtek, helyezkednek el. Az északi oldal lassan összenő a borgátai termálfürdővel, itt egyre több pince vált funkciót, üdülővé, hétvégi házzá alakul.

A hegyes Kis-Somlyó szőlőhegye a somlói történelmi borvidék legkisebb tagja. A birtokok nagysága a magyar örökösödési szokásoknak megfelelően folyamatosan csökken.

Tipikus kispince

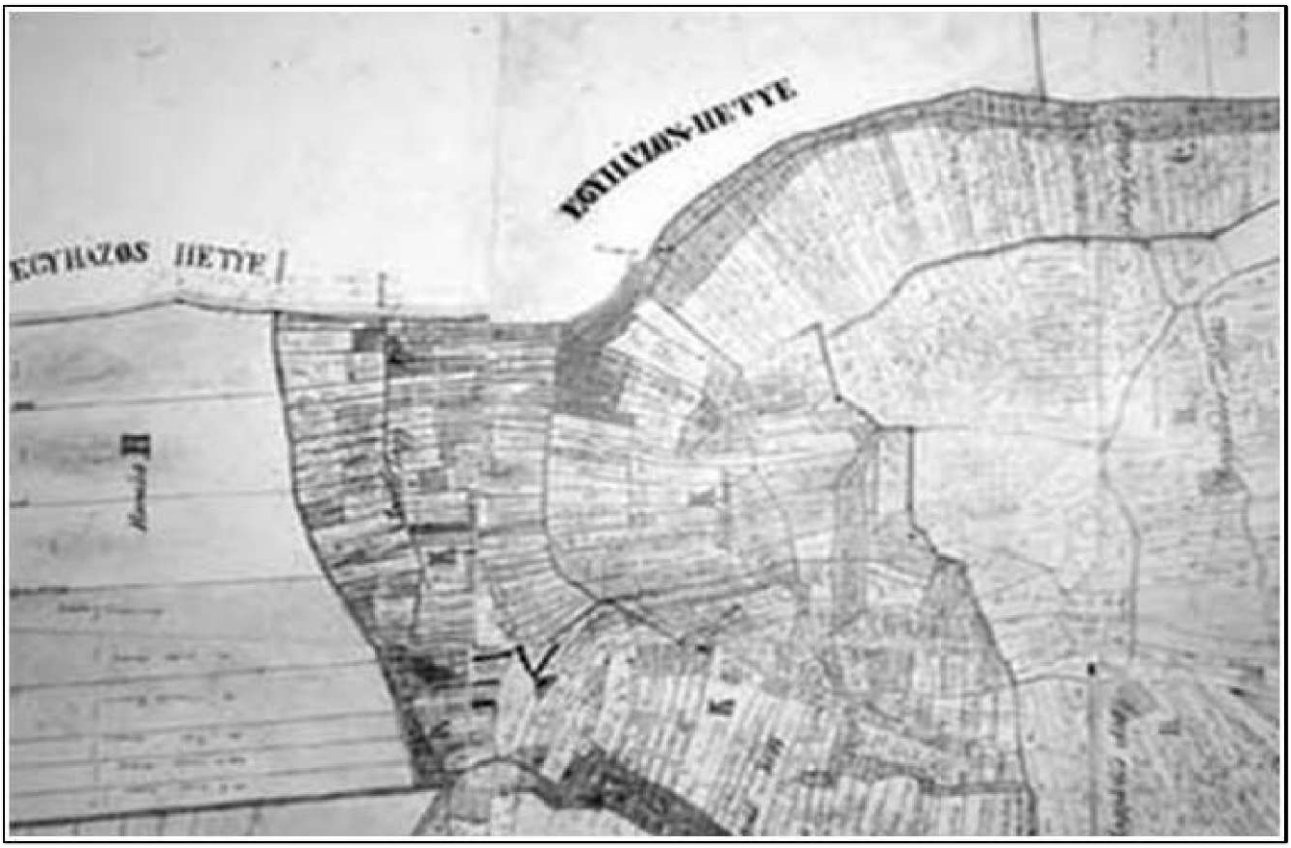

A Kis-Somlyó birtoktérképe 1875-ből

Borospincéi nagyrészt a helyben bányászott bazaltból épültek, döngölt agyagpadlójúak, cserépfedésűek. Belépéskor az előpincébe toppanunk. Itt találjuk a felszerelési tárgyakat, szerszámokat, egy asztalt néhány székkel, esetleg egy priccset és egy vaskályhát vagy tűzhelyet. Az előpincéből nyílik a bortárolást szolgáló pince, fahordókkal, amelyek általában hétszáz–ezerkétszáz liter bor befogadására alkalmasak.

Fennmaradt a Kis-Somlyó birtoktérképe a XIX. századból, kézzel rajzolt, kalligrafikus mű. Ezen is látszik, hogy igazi nagybirtok itt nem található. Akinek egy-két hold szőlője volt, az már „nagybirtokosnak” számított. Ilyenek voltak a Hetyeyek, a Tomposok vagy a dukai Takácsok. (Az ő egykori pincéjüket ma a köznyelv Berzsenyi-pincének nevezi, noha a Berzsenyi családnak Sömjénben – ma Kemenessömjén – volt a pincéje, ez az épület máig áll. Hogy a Berzsenyieknek volt-e birtokuk a Kis-Somlyón, erre ma nehéz választ adni. Annyi bizonyos, hogy „Dani uraság” levelezésében említi apjának, szekéren bort küld részére Nikláról.)

1923-as újsághírből értesülhetünk egy tűzesetről: „Hetyei Géza egyházashetyei lakos nagyobb mennyiségű burgonyát szállított a bobai vasúti állomásra, aminek végeztével a segítőket a kissomlyói szőlőhegyébe hívta meg áldomásra. Itt elborozgattak és elbeszélgettek, mikor a segítők eltá-

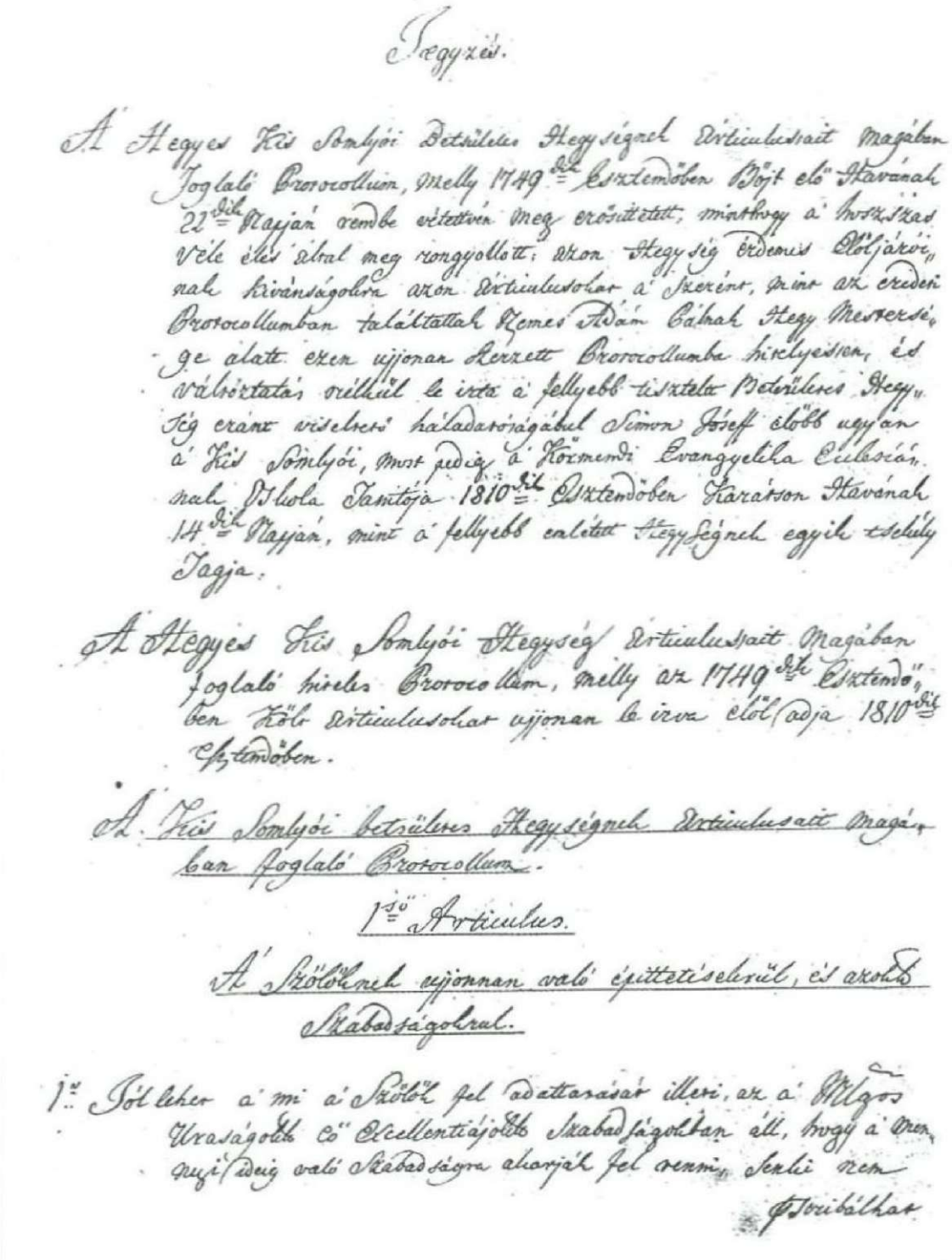

Megyzés.

A Hegyes Kis Somlyói Betsüleres Hegységnek Artículusait Magában Foglaló Protocollum, melly 1749.dik Esztendőben Böjt elő Havának 22.dik Napján rembe vétetvén meg erősittetett, minthogy a hosszas vele élés által meg rongyollott; azon Hegység érdemes Elöljárói, nak kivánságokra azon Artículusokat a szerint, mint az eredeti Protocollumban találtattak Kemes Adám Bátrak Hegy Mesterszé, ge alatt ezen ujonnan Kezett Protocollumba kiselyeszen, és változtatás nélkül le irta a fellyebb tisztelt Betsüleres Hegy, ség eránt viseltes háladatosságábul Simon József előbb ugyan a Kis Somlyói, most pedig a Körmendi Evangyelika Ecclesiá, nak Schola Tanitója 1810.dik Esztendőben Karácson Havának 14.dik Napján, mint a fellyebb említett Hegységnek egyik tsekély Tagja.

A Hegyes Kis Somlyói Hegység Artículusait Magában foglaló kiselés Protocollum, melly az 1749.dik Esztendő, ben Kölö Artículusokat ujonnan le irva elő adja 1810.dik Esztendőben.

A Kis Somlyói betsüleres Hegységnek Artículusait Magá, ban foglaló Protocollum.

1.sö Artículus.

A Szőlőknek ujonnan való épittetésekrül, és azokbó Szabadságokrul.

1.o Jól lehet a mi a Szőlőt fel adattatását illeti, az a Nagos Urasságoktó Eö Excellentiájoktó Szabadságoltan áll, hogy a Meg, nyitásig való Szabadságra akarják fel venni, senki nem

Joritálhat

Hegyközségi törvények a Kis-somlyóról

voztak, a gazda a pincében maradt és lefeküdt s csakhamar elaludt. Arra ébredt fel, hogy a pincében fojtó füst van, a takaréktűzhelyben égett és lehet, hogy onnan szikra pattant ki, amely a közelben lévő szalmacsutakot

Munka után a szőlőben a XX. század második felében

meggyújtotta, ami által a szoba belseje tüzet fogott. Néhány bútordarabot a tulajdonosnak sikerült kidobni, amelyeket megmentett, de a szőlőprés és nagyobb szüretelő edények elégtek." A pince biztosítva nem volt – fejeződik be a tudósítás.

A szőlőültetvények között ma is jelentős részt tesznek ki a hagyományos, gyalogtőkés művelési módú ültetvények. Az itt termelt borok a ságihoz és a somlaihoz hasonlóan karakteres, kellemesen finom savakkal telített fehérborok. Az uralkodó szőlőfajta ma a rizling, régebbi ültetvényeken több, mára feledésbe merült változatát (például bánáti rizling) is megtaláljuk. A rizling mellett jellemző még a tramini, királyleányka, rizlingszilváni, zöld veltelini. Elvétve találni őshonos juhfarkot, budai zöldet. Az újabb fajták közül a Kis-Somlyón is megjelent a chardonnay mint világfajta, de találkozhatunk Zenittel, Zengővel is. A hegyen a szőlő mellett megterem a füge, hagyományos gyümölcskultúráját a mogyoró, az alma, a körte, a szelídgesztenye és az őszibarack – ahogy itt nevezik: kopasz barack, francia barack – alkotják.

A hegytetőn, a legmagasabb ponton évtizedeken keresztül fából készült kilátó állt, amely többször leégett. A Kis-Somlyó egyik legismertebb, legnevezetesebb helye a tetőn található bazaltszikla, a Király-kő, amelyen a legenda szerint IV. Béla királyunk menedéket talált az őt üldöző tatár seregek elől.

A szőlőhegyen huszonkét egykori kőfejtő nyomát találjuk. Ezek közül a legnagyobb a kráter egykori kőfejtője, amely monumentalitásában nem

veszi fel ugyan a versenyt a Ság kráterével, de a kirándulók gyakori úti célja és – szerencsés akusztikája miatt – zenei rendezvények kedvelt színhelye.

A Kis-Somlyó bazaltkincse izgatta a Sághegyi Bazaltbánya Rt. tulajdonosait is: a második világháború előtt több tucat próbafúrást végeztettek a kőmennnyiség felmérése céljából. Azt tervezték, hogy drótkötélpályákkal kötik össze a két lelőhelyet, azon szállították volna a kis-somlai bazaltot a sági feldolgozóba. Hál' isten, nem lett belőle semmi.

A hetyeiek mindig élen jártak a kis-somlyói borászatban. A hegy egyik legjellegzetesebb, sajnos ma elhanyagolt épülete is hetyei birtokosé volt, ez a Tompos-pince. A Felsőbüki Nagyok nem rendelkeztek birtokkal a hegyen, az ő szőlőjük a Bekenyi-dombon volt, ebből készült háziboruk.

Kitűnő borai voltak Kerék Lajos egykori téeszelnöknek, néhai Hetyey Benjámin alpolgármesternek. Az ő birtokán most is találunk még budai zöldet. A gazda nem sokra tartotta, általában ez volt a szőlőmunkások bora. Modern pincészetet tart fenn Keresztúri Csaba, a Berzsenyi Tsz elnöke. Főként rizlingje és traminije van. Jól kezelt, meghatározóan rizlingalapú borokat készít a Bejczi, Császár, Tóth, Vargyai család.

Ígéretes kezdeményezés a közelmúltban alakult „Királynő Pinceszövetkezet", amelynek meghatározó alakjai Erdélyi János és Ambrus Lajos.

Évszázadnyi forgószélben

Salfai Szita Ferenc – akinek érdemeiről az első világháborús obeliszk felállítása kapcsán megemlékezünk még – régi hetyei evangélikus kisnemesi család gyermekeként született 1893-ban. Szorgalmasan dolgozott a földeken minden hétköznap, hogy ünnepeken annál igazabban áldhassa az Urat. Huszonegy évesen került a frontra, az első világégés első évének karácsonya már az orosz hadszíntéren találta. 1915 tavaszán, kórházi betegeskedés után került vissza a csatatérre, részt vett a bruszilovi offenzívában, majd

Andalics Gyula jegyző és Szita Ferenc bíró a világháborús emlékművel

1917 októberében, egységével, a 83. gyalogezreddel áthelyezték az olasz frontra, ott érte őket az összeomlás. Ő és néhány falubelije – Nagy Sándor uradalmi kertész, Sándor József uradalmi sofőr – szerencsésen hazatért a hadszíntérről, de többségben voltak azok, akik soha nem térhettek szülőföldjükre vissza. (Az első világháború embervesztéseit a Függelékben közöljük.)

A háború után viszonylag békés évek következtek. Képviselő-testületi taggá választották, és hat éven át ő volt a község bírája. Aztán ismét sorozás, részvétel Észak-Erdély visszacsatolásában. Az örökké tevékeny gazdaember a messzi Kolozsvárott is – az otthoniak hogylétén túl – leginkább az állatok és a vetés felől tudakozódott. A távolból is megkísérelte irányítani a gazdaságot, összefogni a családot. Instrukciókat adott, hová, mit kellene vetni, mi legyen a jószággal. Háborúról, hadműveletekről ritkán szóltak a lapok. Az olykor egybefolyó szavak, kusza sorok a kényszerűségből elhagyott faluba, Egyházashetyére vezetnek, végigkísérik a mezei munkák minden mozzanatát, jó tanácsokkal látják el az otthon maradottakat, s a messzeségből nevelik a kis Arankát, Lacit, Ferit.

Szita Ferenc végül szerencsésen visszatért a háborúból, tagja lett a hetyei nemzeti bizottságnak. Szívesen vállalt aktív szerepet az újjáépítésben.

Hamarosan azonban keservesen csalódott az újjépülő világban. Először kuláklistára került, aztán 1952 szeptemberében börtönbe. Bűne mindössze annyi volt, hogy a beszolgáltatások idején engedélyt kért a tanácson arra, a saját földjén megtermelt kukoricából – ahogyan lánya, Aranka fogalmazott – „előleget szedhessen". Az engedélyt megkapta ugyan, de később, az ellenőrzéskor erre már nem „emlékeztek" az engedélyt megadók.

Szombathelyre került börtönbe, embertelen körülmények közé. Sok hasonló sorsú embert zsúfoltak össze olyan helyiségben, amellyel egyazon légtérben volt a vécéként szolgáló alkalmatosság. Azt napjában csupán egyszer ürítettek. Elvesztette szaglóérzékét. Az otthon maradottaknak sem volt könnyű a helyzetük, hiszen feleségére és a közben felcseperedő Ferencre maradt a gazdaság minden gondja.

Öt hónap szombathelyi raboskodás után Kazincbarcikára került, kubikosmunkára. Legyengült szervezete nem bírta a fokozott megterhelést: megbetegedett, kórházba került. Ezután újra Kazincbarcika következett, de ekkor már könnyebb munkát kellett végeznie: konyhán segédkezett.

1953 augusztusában – Nagy Imre részleges reformjai után – amnesztiával szabadult. Bár az új rendszerhez igyekezett alkalmazkodni – ezt jelezte az is, hogy belépett a termelőszövetkezetbe –, az elszenvedett sérelmeket nem tudta némán magában tartani. 1956 márciusában levélben fordult a földművelésügyi miniszterhez, arra kérvén, hogy törölje őt a kuláklistáról.

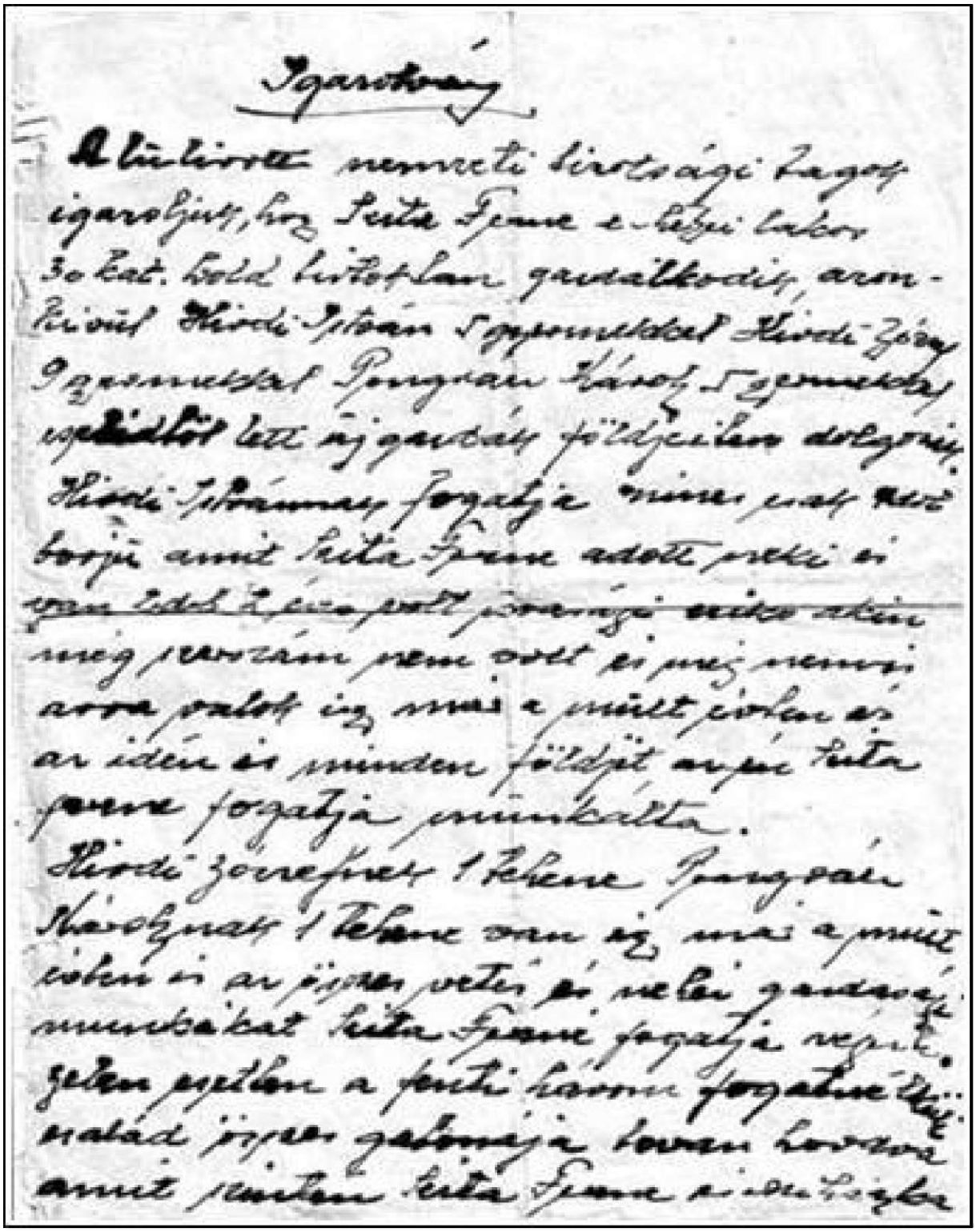

Igazolvány

A lőrinci nemzeti bizottsági tagok igazolják, hogy Szita Szabó Ferenc e-helyi lakos 30 kat. hold birtokban gazdálkodik, amelyből Kiadó István 5 gyermekkel Kiadó György 9 gyermekkel Pongrácz Károly 5 gyermekkel egyédül lett az ő gazdái földjeiben dolgozik. Kiadó István fogatja mint pár szó borja amit Szita Szabó adott neki és ~~ugyanígy a szántó volt jószága nincs akinek~~ meg szerzám nem volt és most semmi arra valók is, mert a múlt évben és az idén is minden földjét az ő Szita Szabó fogatja munkálta.

Kiadó József 1 Kehere Pongrácz Károlynak 1 Kehere van ő, mert a múlt évben is az ősszel vetni és nehéz gazdasági munkákat Szita Szabó fogatja végezte. Szabó a fenti három fogatnak kívánatát jószág gazdája tudta tudva amit szántott Szita Szabó és idő hiján

A Nemzeti Bizottság tagjai kiálltak Szita Ferenc mellett

Valódi igazságot azonban már csak halála után, 1992-ben szolgáltatott számára a történelem. Szita Aranka kérelmére a Sárvári Városi Bíróság 1992. február 3-án a következőket igazolta: „Szita Ferenc – aki 1893. november 13. napján született, anyja Kovács Mária – néhai egyházashetyei

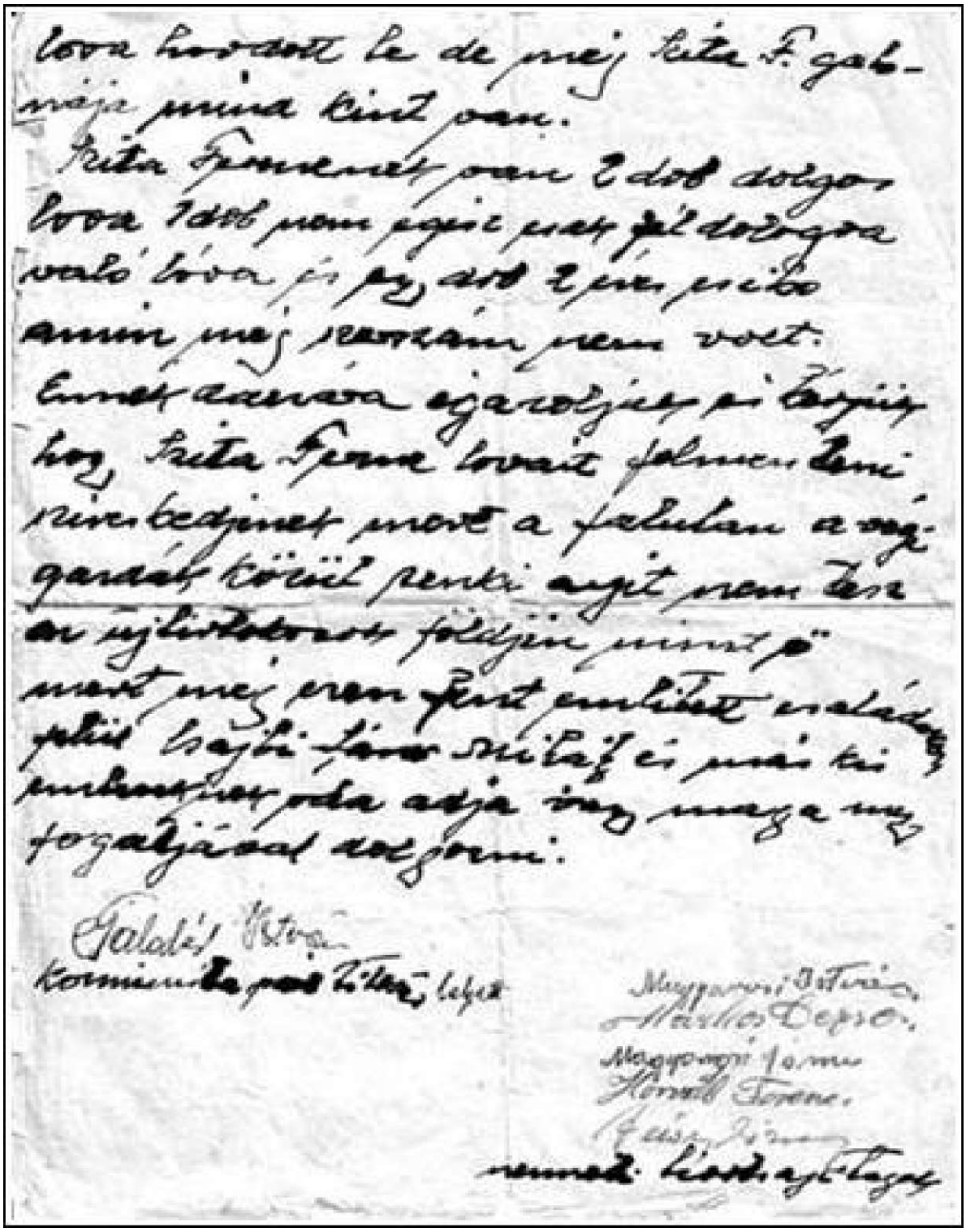

lakost a Celldömölki Járásbíróság az 1952. szeptember 20. napján kelt B.20. 743/1952. számú ítéletével, illetve a Szombathelyi Megyei Bíróság 1953. január 14-én kelt, Bf.2322/1952. számú ítéletével közellátás érdekét veszélyeztető bűntett miatt 1 évi és 3 hónapi szabadságvesztés főbüntetésre

és mellékbüntetésül 3 évre közügyektől való eltiltásra ítélte. Ezt az elítélést az 1990. évi XXVI. törvény 1.§.1. bekezdése alapján semmisnek kell tekinteni. 1952. szeptember 18-tól 1953. augusztus 25-ig töltötte Szita Ferenc szabadságvesztés büntetését, melynek letöltéséből közkegyelemmel szabadult."

Vas megye – és így Egyházashetye – felszabadítására – a 3. ukrán front bécsi támadó hadműveleteinek második szakaszában került sor. A harcok 1945. mácius 26-án, Karakónál érték el a megyét. A 9. és a 6. gárda-harckocsihadsereg csapatai ezen a napon, Pápa elfoglalása után, a Marcalon átkelve léptek be a megyébe. Másnap, március 27-én ezek a csapatok az Ukk, Jánosháza, Szergény közötti arcvonalszakaszon megtörték a 6. tábori és a 6. SS páncélos hadsereg védelmét, a német csapatokat a Rába mögé szorítva vissza. A 22., 21., 6. harckocsidandár elfoglalta Dukát, Kissomlyót, Káldot, Gércét.

A falukrónika feljegyzései szerint a falut délelőtt tizenegy óra tájban, Boba-Kemenespálfa irányából érték el a szovjet csapatok. Először ágyúval lőttek be a településre. Emberéletben kár nem esett, belövést kapott viszont az iskolai lakás, Pécz István, Szita Ferenc háza, a „bognár házi udvara" és a „Barcza-ház körüli terület". Feljegyezte még a falukrónika, hogy a Bekenyi-kert mögötti, Félszeres-dűlőnek nevezett területre húsz harci repülőgép szállt le, s azt, hogy a százfős alakulat 1945 júliusáig tartózkodott a településen. A katonák és a lakosság közötti tolmács szerepét a lengyel hadifoglyok töltötték be.

Még hazánkban is folytak a második világháború befejező harcai, Németország még a kapituláció előtt állt, amikor a megszálló szovjet csapatok lázas lágerépítkezésekbe kezdtek Kemenesalján. A Celldömölk–Jánosháza közé eső, légvonalban alig tíz kilométernyi szakaszt szemelték ki, a terület földrajzi centrumában Egyházashetyével. 1945 tavaszától őszéig közel kétszázezer hadifogoly fordult meg ebben a kistérségben, köztük magyarok, németek, osztrákok és a legnagyobb számban: ukránok.

Először Ambrus Lajostól hallottam, hogy a második világháború után ukránokat tartottak fogva Egyházashetyén. Ahogy telt az idő, egyre több idős ember mesélt a foglyokról és szovjet őreikről.

A kutatások alapján ma már kijelenthetjük: a szovjet politikai rendőrség (GPU) egységei a belügyi szervekkel közösen gyűjtő- és igazoltatólágereket hoztak létre térségünkben. Ezekben folyt a németek oldalára átállt és a Németországból hazaszállított, „repatriálásra" váró egykori szovjet állampolgárok igazoltatása – és megsemmisítése.

Eddigi kutatásaim alapján Hetye környékén a következő helyeken létesültek lágerek: Intapusztán (Intaháza), a Batthyány-Strattman család volt

Jánoshása [illegible] elöljáróságától.

167/1945.sz.

Főszolgabíró Úrnak.

Celldömölk.

505/1945.szám rendelethez jelentem,hogy Jánoshásy községbe a múltban jelentették az orosz parancsnokságról ,hogy 20-25.ezer Ukrán fog érkezni.A községben azok elhelyezése lehetetlen.Az orosz parancsnokság részéről a szállás csinálás folyamatban van.A beszállásolás ellen a parancsnokságnál tiltakoztunk és meg sem hallgattak bennünket.Ha jelentkezett az első csoportjuk részére szállásolási csapport.Erős nem volt nálunk szállást csinálni,az orosz parancsnokság nem engedett.Az érkező katonák részére kt 2.800 drb kenyeret a községben le is raktak. Jelentés írás közben az ukránok első csoportja meg is érkezett.Kérem Öntől segítséget kérek mert ha az ukránokat máshová el kell szállásolni akkor Jánoshásán az élet lehetetlen lesz.

Jánoshása 1945.május.18.

jegyző

Korabeli jelentés: 20-25 ezer ukrán érkezése várható...

kastélyában (ma pszichiátriai intézet működik benne, itt szerzett élményei alapján írta Benedek István az Aranyketrecet), a Felsőbüki Nagy család köcski, hetyei, bekenyi és kemenespálfai (martonfai) majorjaiban, valamint a pannonhalmi főapátság bokodi (a mai Izsákfa melletti) uradalmában.

Az Egyházashetye központjában álló egykori Felsőbüki Nagy-major – amely ma a hetyei Berzsenyi Mezőgazdasági Szövetkezet és a Sárvári Mezőgazdasági Rt. tulajdonában van – nagy istállóival (a legszebb, boltíves épületben mintatehenészet volt), szénatárolóival és magtáraival, kőből falazott bástya kerítésével megfelelt a politikai rendőrség igényének. Itt rendezték be az egyik legnagyobb igazoltatótábort. Szabó István abban az időben gyerek volt még. Emlékei szerint a kőfal tetejére drótokat húztak, a hiányzó falat a legelő felőli részen szögesdrót kerítéssel pótolták, a kerítésen futó sodrott vezetékbe pedig, mivel vezetékes áram a faluban még nem volt, aggregátor fejlesztette áramot vezettek. A tábor őrszemélyzetét távcsöves puskával ellátott mesterlövészek alkották. Az igazoltató tisztek a kétszintes barokk katolikus paplakba és közel tíz magánházba költöztek be.

Hogy kiket ellenőriztek itt? Különböző források nyolcszázezer és egymillió közé teszik azoknak a szovjet állampolgároknak a számát, akik 1941 után a bolsevizmus ellen, német oldalon harcoltak. Andrej Andrejevics

Vlaszov tábornok neve után, aki az Orosz Felszabadító Hadsereg parancsnoka volt, az ő legelterjedtebb megnevezésük a vlaszovista („Elkaptak, te rohadt vlaszovista!…Le kell puffantani a gazembert! – kiáltozták a fuvarosok hátországi haragjukban [a patriotizmus mindig a hátországban a legerősebb], és bőven szórták rám vaskos szitkaikat” – Alekszander Szolzsenyicin).

Ismert szovjetellenes tábornok volt még Bandera (a banderisták „névadója”) és Krasznov (akiről a krasznovista kozákokat nevezték el). A háború végén több reguláris, ukrán katonákból és kozákokból álló csoport található Németországban, Csehszlovákiában és Ausztriában. Közülük talán a legismertebb a Bunyacsenyko vezette első hadosztály, amely 1945. május elején, szembefordulva az egykori német szövetségesekkel, a prágai felkelés megmentésére siet. (Ezt a hadosztályt május 12-én feloszlatták, egy részük szovjet fogságba esett, sokan öngyilkosok lettek, a többiek elmenekültek. Ebben az időben indult el a kozák tábor elnevezésű menetoszlop, mintegy 35 ezer fővel, Észak-Olaszországból Ausztria felé, tagjai katonák, asszonyok, gyermekek és idős emberek. Az összes menekülőt egyetlen cél vezérelte: elkerülni a szovjet fogságot, és lehetőleg amerikai vagy angol fennhatóság alá kerülni. Akiknek sikerült, csalódniuk kellett: Roosevelt és Churchill kiadták őket a „népek bölcs tanítómesterének”, Sztálinnak.)

Hogy hová lettek? Vlaszov tábornokot tizenegy társával együtt 1946. augusztus 2-án a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága halálra ítélte. Fél évvel később ugyan, de ugyanez a sors jutott Krasznov és Sukoron tábornoknak. S mi lett a katonák sorsa? A kérdésre itt van – szó szerint elásva – a válasz, Egyházashetyén és a Kemenesalján.

A hetyei és Hetye környéki igazoltatótáborokba a régi, akkor még

A táborhelyek térképe

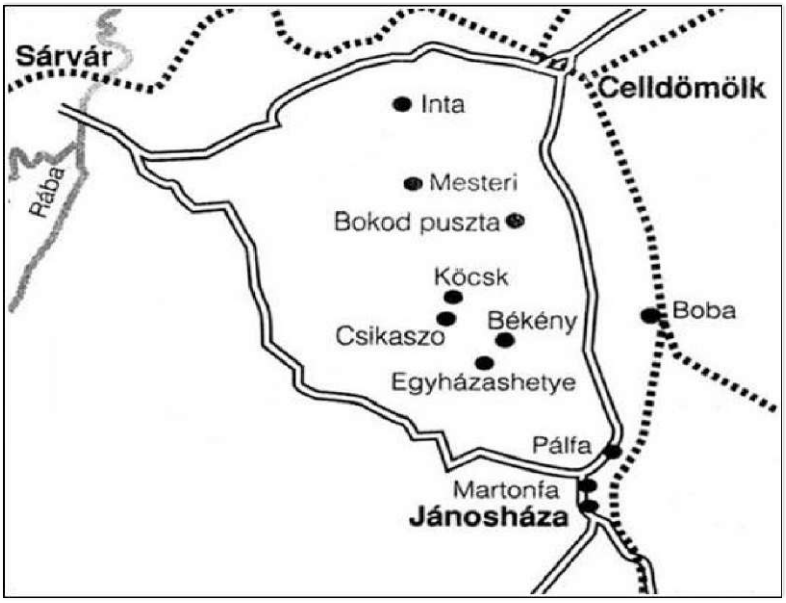

kanyargós nyomvonalú 84-es számú főútvonalon, a szomszédos Borgáta községen keresztül érkeztek az ukránok, szoros szovjet őrizet alatt. Varga Sándor bácsi így idézte fel azokat a napokat: „Július elején kezdtük az aratást. Az első napon csak úgy uzsonnátájban mentünk ki a mezőre. Reggel sose kezdtünk, mindig csak délután, fokozatosan, hogy az ember ne kapjon egyszerre izomlázat. Az öregek maradtak csak otthon. Mikor láttuk, hogy milyen sokan közelednek a falu felé, hazaszaladtunk a mezőről. Mire hazaértünk, már ott voltak az ukránok. Az öregek beterelgették addigra a majorságot: libákat, tyúkokat, a kaput is betámogatták és igaszeggel ütötték azoknak a kezét, akik be akartak mászni rájta. Aztán amikor bejöttek, csak mondogatták: mlíkam, mlíkam, mlíkam! Tudtam egy kicsit oroszul, még a frontról, mert ott is kellett kérni ezt-azt, kenyeret, hagymát, tejet. Mondom neki: malaka? Mire ő: ja, ja malaka. Hát mondom, akkor kezdted volna úgy, hogy malaka, ne mlíkázz itten, ha tejet akarsz! Én úgy hallottam akkor, hogy ezeket az ukránokat az amerikaiak öltöztették át tiszta új ruhába, úgy küldték őket haza. Hát ugye az a haza itt volt nekik, Egyházashetyén. Aki olyan volt, az hazamehetett, aki bűnös volt vagy tetovált (utalás az SS-re – M. L.), azokat itt kinyírták."

A borgátai Vajda Lajos – Borgáta és a Kis-Somlyó szőlőhegy történetének kutatója – még ma is élénken emlékszik 1945 nyarára. Elmondása szerint július 2-án vagy 3-án este éppen hazafelé tartottak, amikor erős harangzúgást hallottak. Mintegy háromezer, kiéhezett ukrán érkezett a faluba – férfiak, nők vegyesen. A falu lakói a padlásokra menekítették az állataikat. A férfiak egyszínű katonai ruhát viseltek. Másnap továbbterelték őket Hetye felé, Bekenybe, ahol az igazoltatólágerüket berendezték.

Egyházashetyén tíznél több magánháznál folyt az ukrán foglyok igazoltatása. Ötösével, tízesével kísérték őket a házaknál elhelyezett igazoltató GPU-s tisztekhez. Még ma is sokan emlékeznek a faluban egy sánta őrnagyra, aki kegyetlenkedéseiről volt hírhedt. Aki megtudta, hogy hozzá kerül kihallgatásra, ordított a félelemtől.

Van olyan szemtanú Hetyén, aki úgy emlékezik, hogy az ilyen munkát végző szovjet tiszteket D-tiszteknek nevezték. A „D" a rövidítéseket olyannyira kedvelő kommunista szakzsargon orosz változatából származhat mint a daprószcsik rövidítése (vallató tiszt, kihallgató tiszt).

Dr. Simon Ferenc néhai jegyző lakását is elfoglalták a Berzsenyi utcában, a család 1945 májusában tért csak haza. Nagylelkűen adtak nekik egy szobát saját házukban – igaz, állandóan géppisztolyos őr állt előtte –, sőt még a konyhát is használhatták... A kapura embernagyságú Sztálin-kép került, mellé őrbódét állítottak. A tyúkólban „fodrászműhelyt", a pincében büntetőbunkert rendeztek be. Az egykori jegyző lánya, Simon Katalin katoli-

kus kántor úgy emlékezik, hogy a házukban volt az irattár is. Az egyik kicsi, keskeny szobába pedig vörös szőnyeget terítettek az ajtótól az ablakig. Az ablak alatt egy szoborszerűség állt, amelyet kis léckerítés határolt. (Ez nem lehetett más, mint a szovjet laktanyákból ismert vörös szoba – krasz-

A főjegyző levele a belügyminiszterhez

: celldömölki járás főjegyzője.-

8 0 5 / 1945. szám. Tárgy: A celldömölki járás helyzete a tömeges ukrán átvonulással kapcsolatban.

Belügyminiszter Úr!

Jelentem, hogy Celldömölk nagyközségben a felszabadítás első napjai óta nagy tömegű ukrán polgári személy nyert elhelyezést. Ezeknek az ukrán személyeknek a száma állandóan tízezernél több, pontos létszámukat azonban sajátságos elhelyezésük miatt a magyar polgári hatóságok meg sem tudják állapítani. Mivel Celldömölk vasúti és országúti csomópont, az ukránok gyűjtőhelye lett, akiknek állandó tömegei a polgári rend helyreállítását a legnagyobb nehézségekkel megnehezítik, megtartják pedig a lakosság elkeseredését most már a végsőkig fokozta.

A felszabadítás első napjaiban Celldömölktől nyugatra a hidak és pályatestek megrongálódása miatt vasúti szállítás lehetetlen volt, ezért a hazatelepítendő ukránok Celldömölkig szekereken utaztak és Celldömölkön rakodtak be, hogy vasúton szállítsák őket tovább. Ez idézte elő azt, hogy leigazolásukat és átvizsgálásukat végző orosz parancsnokság Celldömölkre helyezte székhelyét és hosszú ideig itt volt az ezekből besorozott ujoncoknak katonai kiképző tábora is. A vasúti közlekedés megjavulásával is megtartotta azonban az orosz parancsnokság Celldömölkön mint gyűjtőállomást, tekintve azonban az ukránok mind nagyobb tömegeit a járásnak községeibe, így Alsóságra és Jánosházára és Egyházashetyére is helyezték nagyobb ukrán tömegeket. Az ukránok elszállásolása a lehetőséghez képest tömegesen történt, de általánosan ilyen megoldás lehetetlen volt és a polgári lakóknak is hamarosan megtelltek velük. Tekintettel arra, hogy közöttük a legkisebb irányító fegyelmet sem lehet tapatalni a polgári lakosság hamarosan mindig nagyobb elkeseredéssel viseltetett velük szemben. Hiába volt a házak udvarán esetleg tüzifa is, a házak ajtait, ablakdeszkáit és a épületeket kezdték eltüzelni abból azokból, mert ezek könyebben használhatók szárazságuk következtében tüzelésre. Úgy azokban a községekben ahol laknak, mint a környező községekben a takarmányt lekaszálják és elhordják, a gyümölcsfákat annak ellenére, hogy a gyümölcs még nem is érett leszedik, letépik és kivágják, a szőlőket leszedik, megfőzik és elfogyasztják A lakosság köréből állandóan felszerülnek olyan panaszok, hogy ukrán polgári személyek betöréseket és egyéb erőszakosságokat hajtanak végre, legtöbb esetben egyes orosz katonai személyek fegyveres védelme alatt.

Külön csapás az, hogy ahutan az ukrán tömegeket a községben elhelyezni már fizikailag is lehetetlen volt, a városparancsnokság az Alsóság községhez tartozó, de Celldömölk határában fekvő Sághegyre helyezte el őket a szőlőhegy pincéibe. Ennek következménye viszont az volt, hogy a messze-földi híres sági szőlőhegy a teljes tönkretettel előtt áll. Az óretlen szőlőt az ukránok leszedik és a szőlőföldeket letiporják, a szőlőkarókat eltüzelik, a pincéket összerombolják, sőt a legujabb jelentések szerint a sághegyi Bazaltbánya sikloit játékból leengedték és összetörték. A sághegyi Bazaltbánya Rt. kőbánya üzeme mindezideig komoly munkát kifejteni nem tudott, regebben az ott elszállásolt orosz csapatok, egy idő óta pedig az ott lévő ukránok miatt.

Különösképpen nagy nehézséget okoz az is, hogy élelmezés szempontjából azok a községek ahol az ukrán tömegek elszállásolva vannak, Celldömölk, Alsóság és Jánosháza, maguk is normális viszonyok között is ellátatlan községek a jelenlegi körülmények miatt pedig az itteni lakosság élelmezési helyzete szinte katasztrofális.

Szükségképen magával hozza az ukránok tömeges beszállásolása azt is, hogy a járványveszély állandóan áll. A fertőtlenítés az elhelyezési okok miatt, valamint, mert fertőtlenítő anyagok amugy is csak kis mértékben állnak rendelkezésre alig lehetséges és nemcsak az ukránok, hanem az egész lakosság ki van téve a hajtifusz és vérhas járvány veszélyének. A közbiztonsági helyzet a fenti körülmények miatt rendkívül módon leromlott és állandóak a panaszok a ló lopás, betörések vagy egyéb ezelemények miatt.

./.

naja komnata –, ahol a generalisszimusz vagy háborús időkben az adott front parancsnokának szobrát vagy képét helyezték el. – M. L.) Náluk nem folyt igazoltatás, de második szomszédjukban, az ispán lakásában igen.

Az ellenőrzés után teherautóra rakták az ukránokat. Állva szállították őket, így ötvenen, százan is elfértek egy gépkocsin. Kivégezni vagy az Újmajorba, vagy a Csíkászóba vitték a halálraítélteket.

A lakosság pánikszerű csak e[illegible]gészó mértékben voltak orvosolhatók, mert éppen az ukránok nagy tömege miatt a tettest soha sem lehetett megtalálni. A magyar rendőrség velük szemben nem léphet fel, hanem kénytelen átadni az ügyeket az orosz hatóságoknak, amelyek viszont eddig még a tettenérés esetén kívül nem nem értek el eredményt.

Éppen ezeknek az állapotoknak a hosszu időn át való elszenvedése miatt a lakosság hangulata rendkívül rossz. A lakosság egy része el se hiszi, hogy szükségképpen Celldömölkön kell az ukránokat gyűjteni és a község vezetőségét már azzal is megvádolta, hogy nagy pénzösszegekkel fizettek meg az ukránok állandó beszállásolásának engedélyét.

A kérdésben az összes lehetséges helyi fórumokhál ugy a Nemzeti Bizottságok, mint én eljártunk, azonban éppen a legutóbbi értekezleten amelyet a vármegyei orosz parancsnok és Vas vármegye főispánja a celldömölki orosz városparancsnokságon tartott, megállapitást nyert, hogy a kérdésben egyenlőre változás nem remélhető. A vármegyei orosz parancsnok szemére vetette a lakosságnak és a hatóságoknak, hogy nem szeretettel és segiteni-akarással, hanem ellenségesen fogadtak az ukránokat és az összes panaszoknak ebben rejlik a valószinü oka. A lakosság azonban szivesen segitett mindig a szenvedő jugoszláv, lengyel, vagy zsidó deportáltakon, akiken a hosszu szenvedés nyomai látszottak és élelmezésük nyilvánvalóan hiányos volt. Az ukránok azonban mind-annyira egészségesek és annyira nem látszik rajtuk semmi testi szenvedés, hogy a lakosság egyrészt ezért másrészt mert tudja, hogy őket az orosz hatóságok jól élelmezik, nem érzi a segités szükségességét. Az ukránok soha sem kértek senkitől, semmit hanem egyszerüen elvették amit megkivántak. Minden esetre az ukrán csecsemők részére a lakosság most is szivesen ad pl. tejet, sőt már hosszabb ideje utasitottam a tejcsarnokokat, hogy az ukrán csecsemők részére nélkülözhető mennyiségben tejet szolgáltasson ki. Hogy e tekintetben a segités nem lehet nagyobb annak oka az, hogy előbb a 3. ukrán hadsereg részére, most pedig a fegyverszüneti szerződés alapján akkora mennyiségü élelmiszert, mint, takarmányt, gabonát és főleg tejet, vajat kellett a községeknek beszolgáltatni, hogy a lakosság ellátása alig lehetséges.

A helybeli orosz hatóságokat nem lehet megvádolni azzal, hogy a kérdésben rossz indulatot tanúsittanának, mert a rendelkezésre álló csekély létszámu tábori rendőrséggel a helyi városparancsnokság minden tőle telhetőt megtesz. Az ukránok által okozott óriási és nagy részében helyrehozhatatlan károkat azoknak tömege és ebben a tömegben a diciplina teljes hiánya okozza. Hiába is keresnénk olyan megoldást, hogy az orosz katonai hatóságok szigoru fellépésével vagy az ukránok megfegyelmezésével kell megóvni a lakosságot és a nemzetivagyont, mert ez eredményre nem vezetne. Egyetlen megoldás lehetséges csak, az ukránok elszállitása, vagy részükre megfelelő gyüjtőhely kijelölése. A celldömölki járás már olyan károkat szenvedett amelyeknek fokozódása után a helyreállitás munkaja elé szinte legyőzhetetlen akadályok állanának. Az ukránok által érintett területeken az idén számbavehető gyümülcstermés nem lesz. A takarmány beszolgáltatása, átvonuló orosz alakulatok és ukránok által-való elhordása miatt az állatok tartása egyre fájdalmasabb nehézségeket okoz. A most kezdődő aratás, a magyar ember legszentebb munkája csak akkor lesz eredményes ha legalább a gabonát meglehet kiméln a veszélyektől. Az aratási munkalatokon részt vesz az egész lakosság, meg pedig közmunka alapon is. Ez azt jelenti viszont, hogy a lakosság távol lesz otthonitól, amely az ittlévő ukrán tömegek eddigi magatartása folytán nyilvánvalóan ki lesz téve a legnagyobb veszélyeknek. Ilyen körülmények között viszont az emberek nemmerik elhagyni házaikat és nem merik magukat hagyni családjaikat sem.

Az orosz vármegyei parancsnok kijelentette, hogy az ukrán kérdés megoldása nem tartozik hatáskörébe, mert a celldömölki járás községeit magasabb helyen jelölték ki az ukránok gyüjtőhelyül.

Tisztelettel kérem Belügyminiszter urat a celldömölki járás egész lakossága nevében, hogy a fentiek tekintetében megnyugtató gyakorlati megoldás iránt intézkedni sziveskedjék.

Celldömölk, 1945. junius 2[illegible].

Kéhel

járási főjegyző.

Kozlowszky Jánost a második világégés sodorta – akkor még Janként, ahogy lengyelországi rokonai máig is címezik otthonról a neki szóló leveleket – Sárvárra, ahonnan húsz társával együtt került a hetyei Felsőbüki Nagyuradalomba. (A lengyelek – csak így nevezték őket – segítőkészségét máig sokan hálával emlegetik, hiszen kevés férfiember volt itthon a háború alatt, mindig elkelt a dolgos kéz. A faluval kialakított jó barátságukat jellemzi, hogy összegyűjtött keresetükön 1942-ben – mint már említettük – egy szentképet vásároltak, amelyet a templomnak adományoztak.)

Nyelvtudásának köszönhetően sokat tolmácsolt a háború után a szovjeteknek, ráadásul szó szerint a történelem szomszédságában élt: akkori lakásuk kertje a lágernél ért véget. Vajda Lajoshoz hasonlóan ő is úgy emlékszik, hogy nyár közepén érkeztek az ukránok. Hetye, Bekeny és a lenti major is tele volt a foglyokkal, akik közül sokat agyonlőttek. A Berzsenyi Múzeumnál, a Tompos-féle háznál is folyt kihallgatás. Amikor reggelente ment a csarnokba tejért, sokszor látott lepedővel, köpennyel letakart holttesteket.

A kihallgató tiszteket, ahogy utaltunk rá, magánházaknál helyezték el, a kényszerű „vendégek” is hozzájárultak a háború utáni ínséges időben a családi éléskamrák feltöltéséhez hússal, cukorral, attól függően, hogy mikor, mit tudtak zabrálni. Összebarátkoztak a gyerekekkel, apró ajándékokkal, csokoládéval kedveskedtek nekik. Ennek köszönhető, hogy a kölykök viszonylag szabadon mozoghattak, néha kísérgethették a családjuknál lakó katonákat: érdekes, mozgalmas nyarat hozott a háború utolsó éve.

Bejczi Ferenc hétéves volt a lágervilág idején. Az ő házuknál is lakott

A bekenyi major távlati képe. Az egykori láger ma sertéstelep

egy orosz tiszt, Viktornak hívták. A fiúcska éppen akkor volt elsőáldozó. Az elsőáldozása utáni ünnepi ebédet a kastély emeletén az orosz katonákkal közösen fogyasztották el. Emlékei szerint magasabb rangú tisztek és katonák laktak ekkor a kastélyban, az volt a feladatuk, hogy az ukránokat ellenőrizzék. A bástya mellett, annak hosszúságában és mintegy három méteres szélességben latrinát ásattak a foglyokkal. Ez részint a szükségletek elvégzését szolgálta, sok fogolynak azonban sírja is lett: fogvatartóik vagy belelőtték, belelökték őket, vagy az éhségtől legyengült foglyok egyszerűen beleszédültek a mély gödörbe. Nemcsak az ukrán fogvatartottaknak nem volt kegyelem: az igazoltató tisztek saját katonáikat sem kímélték. Egy alkalommal, amikor két orosz katona összeverekedett, a Bejczi családhoz beszállásolt, Viktor nevű orosz tiszt mindkettőt agyonlőtte.

Más szemtanúk arról számolnak be, hogy a fogva tartott ukrán nőket sem kímélték az orosz tisztek. Sokan közülük nemi betegek lettek. Elkülönítésükre és fogva tartásukra két egykori lakóházat is használtak. Valószínű, hogy velük is tarkólövéssel végeztek, az ő tetemeiket is tömegsír rejti.

Csak zárójelben jegyzem meg: más hadiszervezetekhez hasonlóan a Vörös Hadseregben is elfogadott volt háborús feleségek tartása. Hetyén és környékén elsősorban az ukrán hadifogoly tisztek feleségei közül kerültek ki a szovjetek szeretői. Még ma is sokan emlékeznek egy Mariann nevű ukrán nőre, aki a római katolikus paplak emeletén lakó magas rangú szovjet tiszttel élt együtt. Hosszú, szőke haját naponta befonatták, urának és parancsolójának pedig termőággal együtt, leterítve hordták fel a papkertből a cseresznyét.

Az ukránok tábora a bekenyi major mögötti akácosban volt, ma fiatal, sűrű fenyves áll a helyén, a földrész területe nyolc-tíz hektár. A háború idején tíz család lakott a Felsőbüki Nagyok uradalmához tartozó majorban. Ott élt Németh Alajos is. Elmondása szerint ők nem járhattak át a lágerbe, fogalma sincs arról, hogyan élelmezték a foglyokat. Arra emlékezett, hogy a majorral szemben volt egy nagy lucernatábla, amellett szarvaskerepet termeltek. Az ukránok olyan éhesek voltak, hogy a takarmányt megették.

Több szemtanú egybehangzóan állítja, hogy – akárcsak a faluban – Bekenyben is történtek tömeges kivégzések. Egyikük, a korábban már említett Vajda Lajos, 1945 nyarán, a Hetyéről Bobára vezető úttól nyolcvan-száz méternyire hét vagy nyolc kivégzettet látott. Az egykori bekenyi részről azóta többször kerültek elő emberi csontok.

Varga Imréné ék 1966-ban kerültek Bekenybe. Amikor a hatvanas évek végén az eléktromos transzformátorállomást állítottak föl, ásás közben emberi csontváz került elő. Hogy mi lett a sorsa, nem tudja, de arra emlékszik, hogy nem volt mélyre ásva, még talán egy méterre sem.

T. Zoli barátjával néhány éve a bekenyi major előtt, a régi uradalmi homokbányánál (ma szeméttelep) játszott. Játék közben barátjával egy koponyát találtak. A golyó a halántékon ment be, és a másik oldalon, az arccsontot ronesolva jött ki.

A helybeliek becslése szerint Bekeny több ezer olyan ukrán nemzetiségű katona földi maradványait őrzi, akik az orosz igazolótisztek előtt nem tudták hitelt érdemlően bizonyítani, miként esték fogságba.

Minderre korabeli írásos forrást, bizonyítékot találni nem egyszerű. A celldömölk–jánosházai térség korabeli közigazgatási iratanyaga nagyrészt megsemmisült vagy hiányos. Fennmaradt viszont a jánosházi jegyző jelentése 1945. május 18-ról, amelyet a celldömölki főszolgabírónak készített: „A napokban jelezték az orosz parancsnokságról, hogy 20-25 ezer ukrán fog érkezni. A községben ezek elhelyezése lehetetlen. Az orosz parancsnokság részéről a szállascsinálás folyamatban van. A beszállásolás ellen a parancsnokságnál tiltakoztunk és meg sem hallgattak bennünket. Ma jelentkezett az első gyalogezred részére szállascsináló csoport. Írás nem volt náluk, szállást csinálni az orosz parancsnokság nem engedett. Az érkező katonák részére 2800 drb. kenyeret a községben le is raktak. Jelentés írása közben az ukránok első csoportja meg is érkezett. Főbíró Úrtól segítséget kérek, mert ha az ukránokat mind el kell szállásolni, akkor Jánosházán az élet lehetetlen lesz."

Maradtak fenn közigazgatási iratok Celldömölkről, Jánosházáról, Nagysimonyiból és Sömjénmihályfáról. Ezekben a szabadon mozgó ukrán tömegek pusztításáról panaszkodnak: a kiéhezett menekültek már júniusban felszedték a környéken a burgonyát, az éretlen, zöld szőlőből bádogvödrökben főztek főzeléket. A celldömölki járási főjegyző több alkalommal is próbált intézkedni, eredménytelenül: „Az orosz vármegyei parancsnok kijelentette, hogy az ukránkérdés megoldása nem tartozik a hatáskörébe, mert a celldömölki járás községeit magasabb helyen jelölték ki az ukránok gyűjtőhelyéül. Tisztelettel kérem a Belügyminiszter Urat, a celldömölki járás egész lakossága nevében, hogy a fentiek tekintetében megnyugtató gyakorlati megoldás iránt intézkedni szíveskedjék." A dokumentum 1945. június 23-án keletkezett, a megnyugtató megoldás váratott magára.

Jánosházi szemtanúk mesélték, hogy a Jánosházán állomásozó ukránokat teherautóval szállították a bekenyi lágerbe. További sorsukról mit sem tudni. A GPU módszerei sokak számára ismerősek lehetnek a gulaggal kapcsolatos visszaemlékezésekből. Vécsey József hetyei bírót két ukrán támadta meg. Lánya, Császár Jenőné, született Vécsey Erzsébet beszámolójából tudjuk, hogy az orosz tisztek – miként már korábban is említettem – nem kímélték az ukránokat. Miután egy orosz nemzetiségű tiszt édesapja segít-

ségére sietett, a két támadót a lovas kocsihoz kötötte, majd a kastély pincéjébe záratta, amely az idő tájt börtönként működött.

A Bekenyben az igazoltatáson szerencsésen átesett ukránokat gyalogos trénekben indították az öt kilométerre található bobai vasútállomásra. Bobai szemtanúk állítása szerint a bevagonírozásra kerülő foglyok nagyobb részét alkották nők, mint férfiak. Ez élesen ellentmond a borgátaiak megfigyelésének, akik azt állították, hogy az érkező ukránoknak csak mintegy harmada lehetett a nő. Hová tűntek a férfiak? Miért és hogyan változott meg az igazoltatás alatt a nemek aránya?

Bobára két-három naponta érkeztek a csoportok Bekenyből. A bevagonírozás előtt megfürödhettek a Marcalban. Fürdőruha természetesen nem volt rajtuk, mindannyian ádámkosztümben lubickoltak a hűsítő vízben. A legenda szerint volt egy bobai fiatalember, aki úgy vesztette el a szüzességét, hogy miközben a vasúti kocsik között lófrált, kiéhezett ukrán nők rántották fel a vagonba. Ez is megerősíti azt, hogy a távozó ukránok között már a nők lehettek többségben.

Talabér István 1945 nyarán megalakítója és titkára volt a kommunista párt helyi szervezetének. Jó kapcsolatba került a jánosházi orosz katonai parancsnokság munkatársaival. Egy Rigov nevű orosz kapitánytól úgy értesült, hogy Hetyén összesen huszonhétezer ukrán hadifoglyot ellenőriztek. A celldömölki kórház 1946-os betegnaplójában találtam egy Rikov Péter nevű 42 éves betegre vonatkozó adatot. Foglalkozása: „orosz parancsnok".

Arra a kérdésre, hogy mit rejt a Hetye melletti Bekenyi-erdő, a visszaemlékezések és a fellelt dokumentumok alapjáu nem lehet pontos választ adni. Az biztos, hogy a helyi köznyelvben „szovjet katonai temető" található az erdőn. Az is biztos, hogy harcok nem voltak, csak áldozatok. Vannak szemtanúk csoportos kivégzésekre, emberi csontok is több helyen kerültek elő. Nem tudjuk, csak sejtjük, hogy a környékbeli lágerekből miért vezetett az ukránok útja a bekenyibe.

Közösség, hit, művelődés

A közösségi aktivitás nincs összefüggésben a település nagyságával. Jól bizonyítják ezt az elmúlt évszázadok. Egyházashetye történetének bármely korszakában olyan pezsgő közösségi életről beszélhetünk, hogy az némely nagyközségnek is becsületére vált volna.

A község első és ma legöregebb egyletét az önkéntes tűzoltók hozták létre 1882-ben. Az „egyházas hetyei önkénytes tüzoltóegylet" alapszabályainak kézzel írt nyolcoldalas eredetije a Vas Megyei Levéltárban található. Az egylet célja: tűzvész esetén szervezett segély nyújtása. Az alapszabályt aláírták az elnök távollétében: Tompos Lajos főparancsnok, Győrffy László alparancsnok, Kötelessy József alelnök és Löwinger Sándor jegyző. A 70 829-es szám alatt vette lajstromba a Magyar Királyi Belügyminisztérium 1882 decemberében: „Látta a magyar királyi belügyminiszter oly megjegyzéssel, hogy az egylet pénz birságok kiszabására nem jogosult. BudaPesten, 1882. évi deczember hó 31-én."

A következő, a tűzoltók életéből való dokumentum 1925-ből származik: egy formanyomtatványos alapszabály és az alakuló ülés jegyzőkönyve. Andalits Lajos körjegyző kezdeményezésére alakult újjá az egylet, amelynek elnöke Magyar János plébános, titkára Kiss József tanító, pénztárosa Welter György tanító, ellenőre Császár Lajos, orvosa dr. Götel Gyula körorvos, ügyésze dr. Pletnits Ferenc celldömölki ügyvéd lett. Parancsnokká a Felsőbüki Nagyok akkori ispánját, Szalay Józsefet, körzeti főparancsnokká Haraszty István nagyköcski tanítót választották. A jegyzőkönyvet hitelesítették: Kiss József, Szita Ferenc, Kerék Sándor.

A tagok (zárójelben a születési év, illetve a beosztás): Kerék Sándor (1889, alparancsnok), Fábcsics Pál (1890, szakaszparancsnok), Geiger József (1892, segédtiszt, szakaszparancsnok), Vécsey József (1887), Elmer Ferenc (1888), Hetyey Benő (1902), Mihályka László (1891), Ihász Károly (1902, szakaszvezető), Gombor István (1887), Vargyay Géza (1902), Szita Ferenc (1893), Szita István (1896), Vargyay István (1897), Zsámboki István (1907), Görög Károly (1898), Cseke József (1892), Németh Sándor (1892), Pécz József (1893), Nagy Pál (1888), Magyar János plébános (1884, elnök), Császár Lajos (1874, ellenőr), Markos János (1889), Keresztúri János (1884), Kiss József tanító (1897, titkár), Szalay József (1880, parancsnok), Welter György tanító (1872, pénztáros), Andalits Lajos körjegyző (1884), Zsebeházy Ferenc (1889, szertáros), Farkas István (1899, szakaszvezető), Lőrincz István

Utcakép az 1930-as évekből

(1895), Horváth Ferenc (1889), Zsömle Vendel (1895), Fábsics Ferenc (1897).

Az egylet belügyminisztériumi rendelet alapján 1938. november 8-án újraalakult. Elnöke Simon Ferenc körjegyző, alelnöke Magyar János esperes-plébános és Felsőbüki Nagy Mihály földbirtokos lett. További tagok: Vécsey József titkár, Császár Lajos pénztáros, Szita Ferenc és Kerék Sándor ellenőr, dr. Péter Ferenc orvos. A tíztagú választmány rendes tagjai: Vargyay István, Vargyay Ferenc, Szita István, Markos János, Zsebeházy Ferenc, Mihályka László, Fabsics Pál, Balogh Lajos, Mesterházy Rezső, Markos Ferenc. Póttagok: Mészáros János és Geiger József. Parancsnoknak Ihász Károlyt, alparancsnoknak Magyarósi István választották.

A világháború után a tanács és a mezőgazdasági szövetkezet együttműködésével szerveződött újra az önkéntes tűzoltóság. Leghosszabb ideig Bali Zoltán egykori tanácselnök vezényletével működött. Mára egyre kevesebb az aktív önkéntes: kevés a fiatal, sokan kiöregedtek vagy elköltöztek, és az átalakuló szövetkezet is egyre kevesebbet áldoz erre a célra. Az utóbbi évtizedben Markos Vilmos, Mórocz József és Fehér István Gyula tettek sokat az önkéntes tűzoltókért.

Az Osztrák–Magyar Monarchia aranykorát élte a XIX. század végén. Szaporodó középületek, gyarapodó, erősödő polgárság és mozgalmas, nyüzsgő köz- és társasági élet jellemezte.

A Jézus Szentséges Szíve Társulata 1885-ben alakult a plébánián. A plébániahivatal házi irattárában megmaradt a tagok nyilvántartása. Az első bejegyzés: „1885. május 10. Tóth Sándor plébános igazgató”, utolsó bejegyzés: 1917-ben, 1018. folyószámon: „Sámson Klára, felvétetett május 4-én”. A bevételekről és kiadásokról külön nyilvántartást vezettek. A bevételek rovatában szinte minden esetben adományokat találunk, jellemzőbb kiadások: szentmisedíjak, olaj az öröklámpába, olaj ára Bécsbe és onnan, postaköltség, gyertyák, szent könyvecskék.

A községi olvasókör 1894. május 20-án alakult Győrfy László elnökletével, jegyzője Ipsics István volt. Alapító tag lehetett „minden becsületes honpolgár”, aki egyszer s mindenkorra befizetett tíz forintot a kör pénztárába tagsági díj gyanánt. A kör tisztviselőit, nevezetesen az elnököt, a jegyzőt, a pénztárost, a könyvtárost és a helyiségfelügyelőt három évre választották. Hírlap- és könyvtári rend: „…a hirlapok közül a napilapok legalább kettő nap, a hetilapok és egyéb olvasmányok egy hétig az egylet helyiségében a tagok rendelkezésére állanak, ezen idő után szabadságában áll úgy a rendes mint a pártolótagoknak egy-egy lapot, de csak 24 órára hazavinni, aki azontúl magánál tartja, minden további napért 3 krajcárt fizet.(…) Személyeskedés, illetlen magaviselet, bármiféle rendőrileg tiltott játék az úgynevezett

A községi könyvtár a múzeum épületében kapott helyet

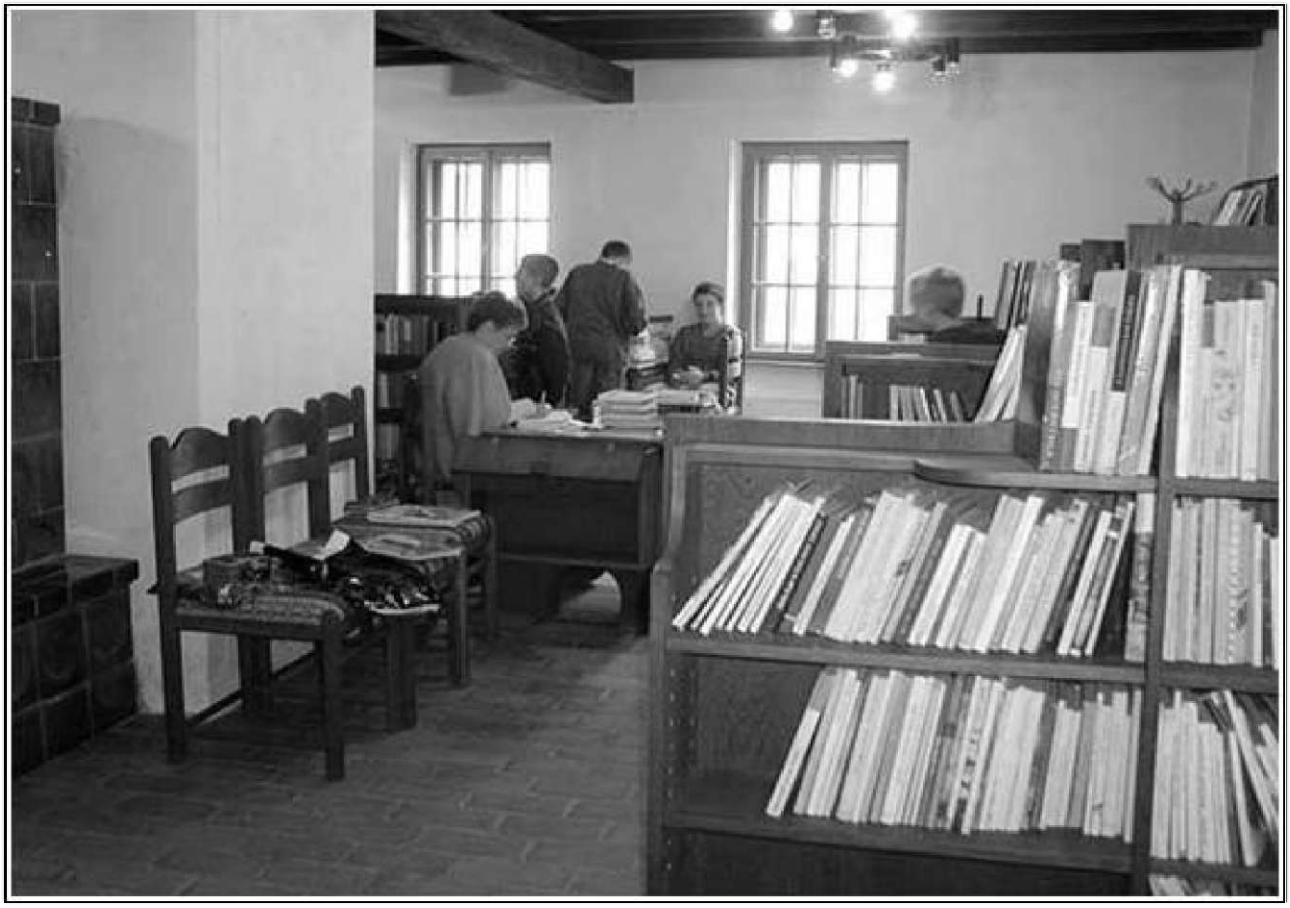

poharazás, mint az egylet céljával meg nem egyeztethetők, az egyleti helyiségben tiltatnak."

Jelentős az egyházi alapítványokat tevők száma. A katolikus plébánián könyv őrzi gesztusukat. Az alapítás leggyakoribb formái, az úgynevezett misealapítványok valójában a parókia javadalmazását szolgálták. A teljesség igénye nélkül néhány adat, az alapító nevének és az alapítás dátumának feltüntetésével: Győrffy Katalin (1730), Takáts Judit (1763), Görög János (1798), Czuppon György (1820), Mujzer Ignácz (1834), Vinkovics Gábor (1842), Farkas Mihály (1850), Kiss Mihály (1856), Császár Ferencz (1866), Kiss Magdolna (1868), Gotthárd Istvánné sz. Kovács Borbála (1872), Császár Károly (1889), felső-büki Nagy Sándorné sz. herényi Gothárd Róza (1893), Hetyey Sámuel (1900), özv. Kovács Lajosné Hetyei Anna (1902), hetyei Hetyey Elek (1905), Tóth Sándor esperes-plébános (1908), Horváth Istvánné sz. Gájger Borbála (1914).

Nem javadalmi alapítványt tettek, hanem feszületet állíttattak a már ismert (lásd az Egy városias falu című fejezetben) Gotthárd Babetten, Markos Istvánon, Kiss Rozálián és özvegy Császár Károlynén kívül Bali Pál (1913-ban, Isten dicsőségére, birtoka elején kőkeresztet), Markos Ferenc földműves és felesége, Köteles Ágnes (kőkeresztet emeltetett a Jánosházi út mellé 1915-ben).

A leventeegyesület nemcsak a hazafias nevelésben és a sporttevékenységben jeleskedett, hanem az iskolán kívüli népoktatás megszervezésében is. Az egyesület vezetősége 1925-ben a téli vasárnapokon szervezett előadásokat. Az elsőn Magyar János plébános az elöljárói hatalomról és a tekintélyek tiszteletéről beszélt. November 15-én Andalits Lajos körjegyző tartott előadást Az iskolán kívüli népnevelés hatásáról a községi, társadalmi és nemzeti életben címmel. A következőt Walter György és Kiss József tanító az iskolán kívüli népoktatás céljáról. A korabeli tudósítás szerint az előadásokat „a tanulnivágyó egyházashetyeiek máris lelkesen felkarolták".

A Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletet (KALOT) a második világégés előestéjén, 1938-ban szervezték. A kör egyházi elnökéül Magyar János esperes-plébánost, világi elnökéül Simon Ferenc körjegyzőt választották az október 9-én tartott alakuló ülésen. További tisztviselők: titkár: Németh Sándor, ifjúsági elnök: Mészáros Gyula, jegyző: Bejczi István, pénztárnok: Balogh Ferenc, gondnok: Krikker Ferenc, háznagy: Sebestyén Gyula, pénztári ellenőrök: Györkös János és Varga József, választmányi tagok: Kiss József tanító, Bartha Róbert tanító, Puchecz Mihály, Zsebeházi Ferenc, Sipőcz Lajos, Horváth Ferenc, a számvizsgáló bizottság tagjai: Németh István, Mészáros József. A legényegylet – az országos mozgalom részeként – országos mintára, előrenyomott „blanketta" szabályzattal alakult, ahogy azt

Az egyházas-hetyei községi olvasókör alapszabályai

1. A kör célja könyvek és hírlapok beszerzése és olvasása, valamint higgadt eszmecsere által a szellemi műveltséget és politikai érettséget fejleszteni, s az egyleti tagoknak a téli hosszu estékben kellemes szórakozást nyujtani, s e tényezők által élénk társas életet teremteni. E célra az egylet helyisége naponkint, télen reggeli 8 órától, nyáron pedig 7 től esti 12 óráig nyitva áll a tagok rendelkezésére.

2. A kör tagjai: a kör tagja lehet minden becsületes honpolgár, alapító, rendes vagy pártolótag.

3. Az alapitótagok: alapitótagok csak az léphet a kör kebelébe, ki egyszer s mindenkorra (10) tíz forintot fizet a kör pénztárába tagsági díjul.

4. A rendes tagok jogai: az egylet által nyujtott minden kedvezményben egyenlő részvétel, a.) a közgyülésben a választási, inditványozási és határozási jog.

5. A rendes tagok kötelességei: a.) az egyleti határozatokhoz feltétlen alkalmazkodás; b.) a kettő o.é. forintban megállapitott évi tagságidij kettős részletekben — és pedig 1 frt egy frt Március hó 1re, a másik (1) egy forintnak Szeptember hó 1 re pontos lefizetése.

6. Pártolótagok kötelességei: tagsági díjul (1 frt 50 x) egy forint 50 xt tartoznak lefizetni Szeptember elsejére.

7. Közgyülés: az egy elnök vezetése alatt rendes tagokból áll. E közgyülés összehivása és vezetése az elnöki jogokhoz tartozik ugyan, de tíz tag irásbeli kivánatára bármikor is megtartandó s összehivása az egylet helyiségében nyolc napon át leendő kifüggesztés által történik.

2 folio 3 3. 2

Vas megyei Levéltár

1.

Az olvasókör alapszabálya 1894-ből

az egylet felosztatását célozzák, az illetékes minisztériumhoz azonnal benyújtandók.

25. Ha az egylet az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást illetőleg hatáskörét meg nem tartja a kir. kormány által, amennyiben további működésének folytatása által az Állam, vagy az egylet vagyonértéke veszélyeztetnek, haladéktalanul felfüggesztetik, s felfüggesztése után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legfontosabb megtartására, különben felosztatás terhe alatt kötelezteteik.

Egyházas-Hetyén 894. Május 20

Ipsics István
a kör jegyzője

Györfy Lajos Elnök

54271 szám
V-6.

M. Kir. Belügyminister.

Látta, a m. kir. belügyminister a bűnteti határozatára vonatkozó 1875 és 1955. sz. hatályon kívül helyezése mellett azzal, hogy felosztás esetén az egyleti vagyon alapszabályszerű rendeltetésének fegyelmezésére iránt, hozott közigazgatási határozat e felterjesztendő a m. kir. belügyminisztériumhoz.

Budapesten 1894 évi július hó 1-én

a miniszter megbízásából

miniszteri tanácsos.

MAGYAR KIRÁLYI BELÜGYMINISZTÉRIUM

Sipos Pál

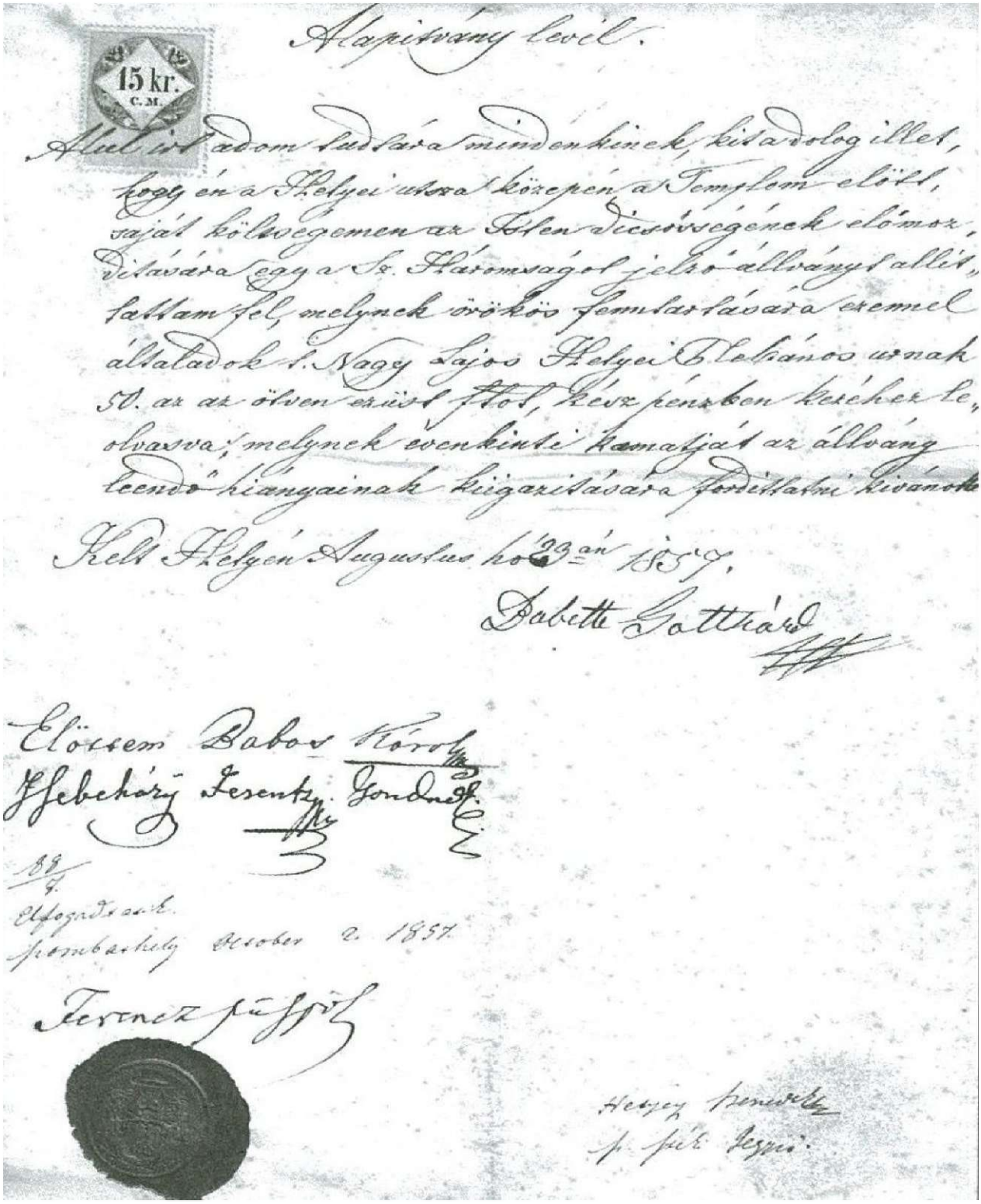

Alapitvány levél.

15 kr. C.M.

Alul irt adom tudtára mindenkinek, kiknek dolog illet, hogy én a Helyei utcza közepén a Templom előtt, saját költségemen az Isten dicsőségének előmozditására egy a Sz. Háromságot jelző állványt allitottam fel, melynek örökös fenntartására ezennel átaladok t. Nagy Lajos Helyei Plebános urnak 50. az az ötven ezüst forint, kész pénzben kezéhez le olvasva; melynek évenkinti kamatját az állvány leendő kiangainak kijavitására forditatni kivánok.

Kelt Helyen Augustus hó 29-én 1857.

Babett Gotthárd

Előttem Babos Károly
Hebekány Ferentz. Gondnok

88/9
Elfogadtatott.
Szombathely October 2. 1857.

Ferencz püspök

Helyen tanuk
p. pléb. Espi.

Babett Gotthárd Szentháromság szobor alapítványa alapítólevele

a jegyzőkönyvben Magyar János esperes-plébános megjegyezte. Fő célja az ifjúság erkölcsi, kulturális és nemzeti szellemű szervezkedésének az elősegítése volt.

A Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének alapszabályai alapján jött létre egy évvel később, 1939. február 26-án a Katolikus Leánykör (Kalász), harminckilenc taggal. A fennmaradt jegyzőkönyv szerint – amelyet Bejczi Mária és Fábsics Angéla hitelesítettek – a kör vezetője Balogh Lajosné, jegyzője Simon Gizella, egyházi elnöke a már jól ismert Magyar János esperes-plébános lett. A Katolikus Leánykör tagjai: Fábsics Angela, Vécsey Erzsébet, Vécsey Emília, Fábsics Karolina, Imre Margit, Kereszturi Mária, Lóránt Magdolna, Bejczi Mária, Horváth Róza, Horváth Ágnes, Farkas Róza, Németh Mária, Németh Róza, Németh Sára, Németh Anna, Márkus Sarolta, Elmer Margit, Elmer Karolina, Balogh Róza, Balogh Gizella, Németh Anna, Györkös Erzsébet, Kovács Margit, Németh Mária, Nagy Gizella, Juhász Gizella, Lendvai Róza, Simon Katalin, Simon Gizella, Sándor Ilona, Márkus Ilona, Sebestyén Margit, Vass Mária, Varga Róza, Németh Irma, Tóth Mariska, Hetyei Rózsa, Hetyey Sára, Pető Mária. A helyieken kívül Kisköcskről, Nemeskocsból, Zalavégről, Kissitkéről és Vashosszúfaluból is voltak tagjai a körnek.

Már a háború alatt, 1943. március 2-án jött létre az Egyházashetyei Gazdakör. A Vasmegyei Gazdasági Egyesület fiókjaként alakult, díszelnöke Felsőbüki Nagy Mihály, elnöke Magyar János, alelnökei Szita Ferenc, Vécsey József és Szalay József voltak. A választmány tagjának Hetyey Benőt, Markos Jánost, Zsebeházy Ferencet, Szita Istvánt, Horváth Gyulát és Kerék Sándort választották.

A sportnak már a leventeképzések alatt kialakultak a hagyományai. Jól szerepeltek a hetyei versenyzők súlylökésben, magasugrásban, gerelyhajításban. A második világháború után a sportegyesület lett a falu sportéletének gazdája. A hetyei sportolók szép helyezéseket értek el a járási és megyei versenyeken a kerékpározástól a kézilabdáig. (A sportversenyek eredményeit lásd a Függelékben.) Jelenleg az asztaliteniszezők a legaktívabbak. A körzeti bajnokságban szerepelt futballcsapat megszűnt, kevés az aktív játékos, és sokan más helyre igazoltak. A sportért az utóbbi évtizedben legtöbbet Farkas Ferenc, Elmer László, Bejczi József, Zolnai Attila, Markos Tibor, Lórántffy Tibor és Kedves Rudolfné tették.

A Pro Egyházashetye Egyesület 1992 februárjában alakult, alapítói szándéka szerint azzal a céllal, hogy „összefogja a faluért tenni akaró polgárokat, segítve az iskolán kívüli tanulás, művelődés lehetőségeit, felélesztve és ápolva a falu hagyományait". Az egyesület elnöke Ambrus Lajos író. Az egyesület időszaki kiadványa a Hetyei Hírmondó, amelyben az elnök így vallott az egyesületről 1994-ben: „Pro Egyházashetye: ezt választotta a faluban működő egyesület két éve nevéül – védjegy gyanánt. S, hogy valójában mit tett érte, azt most ne soroljuk, (...) ha csak néhány emberben,

A focicsapat 1994-ben

különösen gyermekben, fel tudta ébreszteni a szunnyadó patrióta honfit, akkor igenis – rengeteget.(…) érvényt kíván szerezni a megbízhatóságnak, az adott szónak, az emberi szolidaritásnak, és a felebaráti szeretetnek (…) nem is a pénztelenség a legnagyobb baj – a valóságos és mély gond az, hogyan, miként váljunk patrióta, öntudatos emberek gyülekezetévé? Lesz-e, lehet-e értelmes jövőképünk? Tudunk-e közösen akarni? (…) Az Egyesület semmit sem tud önmagában megoldani – csupán kulturális-hagyományőrző javaslatokat képes tenni. De szeretnénk, ha mindenki tudná: ezt nem önmagáért, a maga mulatságáért teszi. A faluért. Mellette. Érdekében. Hetyéért. Pro." Tagjai munkájának segítségével indult újra a Berzsenyi Nap szervezése.

Az Alapítvány Egyházashetye Kulturális és Sportéletéért 1994-ben jött létre azzal a céllal, hogy segítsen forrást találni a nevében is megjelölt célok megvalósításához. Az alapítvány elnöke Farkas Ferenc önkormányzati képviselő, aki a sportkör elnöke is egyben.

Az Őszikék Nyugdíjasklub a nyugdíjasok kezdeményezésére alakult a művelődési házban. Tagjai rendszeres találkozókat tartanak, közös ünnepségeket szerveznek. Fontos szervezet egy olyan településen, ahol a lakosság jelentős része túl van már az aktív munkavállalás életkorán. Legbuzgóbb tagjai: Varga Lajosné, Vargyay Sándorné, Bejczi Józsefné.

A Hetyei daloskör is az 1990-es években alakult Sellyei Gáborné kar-

nagy vezetésével. Állandó szereplője és szervezője a falu ünnepségeinek, rendezvényeinek. Műsoros kazettákat és CD-lemezt ad ki. Folyamatosan szerepel a kistérség és Vas megye különböző rendezvényein.

A Hetyei Hírmondó

1994. MÁJUS 7. HETYEI HÍRMONDÓ II. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

Berzsenyi Dániel:

Az Esthajnalhoz

Emeld fel bíbor képedet,
Csendes Esthajnal!
Enyhítsd meg a' természetet
Harmatillattal.

Hozd alá a' fáradt szemnek
Kivánt álmait,
Fedezd bé' a szerelemnek
Édes titkait.

Titkon nyilnak az életnek
Legszebb rózsáji,
Mély titokban csörgedeznek
Legszebb órái.

Ah nékem is van egy titkom
Szívembe rejtve!
Nem szabad azt kimondanom:
El van temetve.

Nem szabad kijelentenem,
Melly boldog vagyok;
'S hogy ki az én Egyetlenem,
Kiért hervadok.

Csak a' néma hold mosolyog
Rám szemérmesen,
Mikor az örömcsepp ragyog
Forró szememen.

(Hetye, 1797–1799 között.)

Pro Egyházashetye!

A címbeli viszonyszó, a „pro" már II. Rákóczi Ferenc híres zászlaján olvasható volt (Cum Deo pro Patria et Libertate – Istennel a hazáért és szabadságért); itt Hetye neve előtt állva azt jelenti: érte, mellette. Szabadon mondva: miatta. Vagyis: Hetyéért. Falunkért. Legszűkebb hazánkért. Líraian: az anyaföldért. A helyért, ahol élnünk-halnunk kell.

„Pro Egyházashetye": ezt választotta a faluban működő egyesület két éve nevéül – védjegy gyanánt. S hogy valójában mit tett érte, azt most ne soroljuk; nyilván keveset – amennyire tehetségéből és erejéből futotta. De amit tett, azt nyilvánosan, mindenki által ellenőrizhetően tette. Igyekezett úgy tenni, ahogyan azt a legméltóbb és bölcsebb emberi hagyomány diktálja: demokratikusan. S ha csak néhány emberben, különösen gyermekben, fel tudta ébreszteni a szunnyadó patrióta honfit, akkor igenis – rengeteget.

Ahogy mondani szokás, ez az Egyesület is civil (polgári) kezdeményezés – nem politizál pártszerűen, működését nem befolyásolja az aktuálpolitika (amíg az be nem tiltja), nem kötődik senkihez, és nem függ senkitől. Ezért civil. – Működésének homlokterében a régi, kiveszni látszó polgárerények szolgálata áll: érvényt kíván szerezni a megbízhatóságnak, az adott szónak, az emberi szolidaritásnak és a felebaráti szeretetnek. De nem „árnyékkormány" – nem kíván a választott képviselőkkel, az önkormányzattal semmilyen formában versenyezni. Ellenkezőleg – segíteni óhajt nekik. Nem akar mást, mint saját kisközösségének javát. Végül is, egyszerűen: amaz felemelkedését, boldogulását szeretné szolgálni. Hogy van-e erre jogosítványa, rendelkezik-e a felkent profétáik „megbízólevelével" – ne firtassuk. Végtére is ez a ma sokat emlegetett demokrácia alapkérdése: a segítőkész szán-

(Folytatás a 10. oldalon)

A Hetyei Daloskör a Berzsenyi Múzeum előtt, jobb szélen Sellyei Gáborné karnagy

A Múzsa Kulturális Egyesület a falu legfiatalabb, ám jelenleg legaktívabb civil szerveződése. Szervezője volt 2000-ben a Hetyei nemzetközi művészeti napoknak, amely egy évtizedes múltra tekint vissza. Első ízben 1992-ben rendezték meg. Bár elsősorban zenei táborként indult – a tábor fő mindenes szervezője, Sellyei Gáborné maga is zenetanár –, felsejlik a programokban a komplexitás igénye. A programok a kezdetektől nyitottak, mindenki a kulturális tevékenység részesévé válhat.

A faluvédelmi szekció munkáját Sellyei Gábor belsőépítész, iparművész irányítja. Résztvevői elsősorban a Szombathelyi Művészeti Gimnázium és Szakközépiskola diákjai, ezen belül is annak képzőművészeti tagozatáról. Arra a kérdésre, hogy mit kell védeni, azt írta Sellyei Gábor: „A jellegzetes beépítési mód (ún. »fésűs beépítés«) adta, utcára néző oromfalak nyugodt ritmusát, az évszázadok tapasztalata alapján letisztult házformákat, a földszintes épületek emberléptékű arányait, a házak, udvarok összetartozó együttélését, a területeket karakteresen körülzáró »bástyákat«, vagyis mindazt, amit az emberi tapasztalat hosszú időn át összegyűjtött saját környezetének alakítására."

Szabadkézi rajzok készültek az elmúlt években a falu összes lakóházáról, homlokzatokról, kapukról, kerítésekről. A csoport munkájának köszönhetően készültek el a falu jelképei: a polgármesteri hivatal falán található címer, az önkéntes tűzoltók épületét jelző tábla, az utcai névtáblák, meg-

újult a település központjában található turistatérkép. 1996-óta folyamatosan készül Hetye axonometrikus falutérképe.

Tompa László vasvári keramikus agyagművességet oktatott, Tóth Csaba festőművész irányításával a Ság-hegyet és a hegyoldal pincéit örökítették meg a hallgatók. Kovács Péter textiltervező iparművész a szövés mesterségének fogásait mutatja meg az érdeklődőknek. Megtanulhatják a nemezelést, a különféle népi játékokat, mondókákat. Van kommunikációs tréning Janzsó Szilvia vezetésével, Nigóné Papp Anna pedig évek óta arra tanítja az érdeklődőket, hogy mit játszanak, énekelnek szívesen a gyerekek. A játékos foglalkozások mellett tanítványaival az elmúlt években összegyűjtötte és több füzetben ki is adta a helyi néprajzi értékeket: összegyűjtötték a jeles napok, népszokások anyagát, meséket, mondókákat és a saját készítésű gyermekjátékokat.

Egy városias falu

Bárdosi János muzeológus 1965-ben mérte fel a község népi építészeti emlékeit: „Celldömölktől D-re kb. 13-14 km-re sik területen települt többutcás, szalagtelkes község. Utcái: Kossuth u., Berzsenyi u., Jókai u., Ady E. u. és Béke u. Határában a Kodó patak folyik. Vasutállomása nincs. Közvilágitása van. A házak általában kiépültek az utca vonaláig. A pajták száma viszonylag kevés. Ezek az adatközlők bemondása szerint 1885-ig többségükben keresztben helyezkedtek el a telkeken, de akkor leégtek s ezért az újabbakat már hosszanti irányban épitették a lakóháztól távolabb. A községben régi népi épitészeti objektum ma már alig található.

Felmért épületei: Berzsenyi u. 20. Ház
Berzsenyi u. 12. Pajta
Petőfi u. 22. Gazdasági épület
Kossuth u. 37. Ház

A falu határában tájjellegű vagy természeti értéket nem találunk."

Egyházashetye központja, a „főtér", amely tér ugyan, ha körbetekintünk, de valójában a Berzsenyi utca kiöblösödő része, teljesen városias jellegű,

A hetyei cifraház emlékét már csak ez a fotó őrzi

A kastély – azaz a Felsőbüki Nagyok kétszintes úrilaka

ahogy erre a faluban élő Sellyei Gábor belsőépítész rámutatott. (Ő volt az, aki szombathelyi tanítványaival többéves munkával a Nemzetközi Művészeti Napok keretében a falu összes házát számba vette és lerajzolta.)

Itt található a Felsőbüki Nagyok (előtte: a herényi Gotthárdok) kétszintes, teljes egészében alápincézett úrilaka, amelyet a falu kastélynak nevez. Ma körzeti általános iskola működik az épületben, Berzsenyiről elnevezve. Maga a klasszicizáló épület meglehetősen jellegtelen. Régebbi, alacsonyabb szárnya épült a Gotthárdok idején, az újabb, magasabb traktust a Felsőbüki Nagyok illesztették hozzá. A kastély az uradalmi birtokközpont szerepét töltötte be. A Felsőbüki Nagyok uradalma volt a község területének több mint kétharmada (kétezer-háromszáz katasztrális holdból közel ezerhatszáz tartozott az uradalomhoz.)

A régi majorsági épületeken ma két tulajdonos osztozik: egy részük a termelőszövetkezethez, másik fele a sárvári Mezőgazdasági Rt.-hez tartozik. Jellegzetes uradalmi épület az „L" alakú egykori mintaistálló öntöttvas belső oszlopaival. A második világháború utolsó időszakában, 1944 őszétől itt tartózkodott a békéscsabai méneskar és a repülős-árkász parancsnokság teljes legénységével. A háború végére semleges terület a kastély, itt nyert el-

A Felsőbüki Nagy-féle mintaistálló

helyezést a menekülő horvát nagykövetség. Az államosítás után először körzeti, bentlakásos népi kollégium, majd körzeti általános iskola lett az épületből, amely több mint másfél hektáros park közepén fekszik. Méretes vadgesztenyék és hatalmas japánakácok mellett egy nyugati ostorfa, egy feketefenyők alkotta facsoport és tiszafák a legfőbb díszei.

A kastélypark szélén áll a barokk Szentháromság-szobor, amelyet Babett Gotthárd, azaz herényi Gotthárd Barbara állíttatott 1857-ben: „Alulírott tudtára adom mindenkinek, kit a dolog illet, hogy én a Hetyei utcza közepén a templom előtt saját költségemen az Isten dicsőségének előmozdítására egy a Sz.Háromságot jelző állványt állítattam fel, melynek örökös fenntartására ezennel általadok t. Nagy Lajos Hetyei Plébános Úrnak 50, azaz ötven ezüst forintot, készpénzben, kezéhez leolvasva, melynek évenkénti kamatját az állvány leendő hiányainak kiigazítására fordíttatni kívánom. Kelt Hetyén Augusztus hó 23án, 1857."

A keresztjét tartó Krisztus és a földgömböt tartó Atyaisten egy felhőn ülnek, felettük lebeg galamb alakjában a Szentlélek. A park mögött fekszik a már említett egykori uradalomi major. A használaton kívüli majorban, a Bobára vezető közút mellett találunk egy szép magtárépületet, amelyet a Gotthárdok emeltek, ma használaton kívül, leromlott állapotban várja sorsának jobbra fordulását. Vannak itt használaton kívüli istállók és jégverem, még abból az időből, amikor a jégvágás a Kódón rendes téli napszámosmunka volt.

Központi helyet foglal el a faluban a bástyafallal övezett katolikus templom és a kétszintes barokk plébánia sárgára meszelt épülete. A Felsőbüki Nagyok kastélya mellett a paplak a település másik emeletes épülete. A templomot 1718-ban barokk stílusban átépítették, de valószínűsíthető, hogy középkori részeket is rejt. Az emeletes plébánia 1828-ban épült, ekkor a templom még torony nélküli, mellette állt a fából készült harangláb. A mai torony a XIX. század végén, 1882-ben épült a templomhoz.

1899. május 11-én dr. István Vilmos segédpüspök szolgáltatta ki a bérmálás szentségét Egyházashetyén. Ezt megelőzően megszentelte a templom új harangját, amelyet az egyház kegyura, ifj. Felsőbüki Nagy Sándor nagybirtokos öntetett „Istenben boldogult édes anyja, szül. herényi Gothard Róza iránt való kegyeletből az ő védőszentjének tiszteletére”.

Rá alig egy évtizedre Tóth Sándor esperes-plébános lepte meg szép ajándékkal a községet: két, szép nagy harangot öntetett. 1910-ben szintén ő, mintegy hatezer korona költséggel, renováltatta a templomot, amelyet november második vasárnapján szenteltek fel. Harangjait, annyi máshoz hasonlóan, a háború alatt rekvirálták. Pótlásukra csak 1925 nyarán került sor. A júniusban tartott ünnepségre a falu apraja-nagyja összegyűlt. A nagyob-

Berzsenyi idézet a katolikus templomban

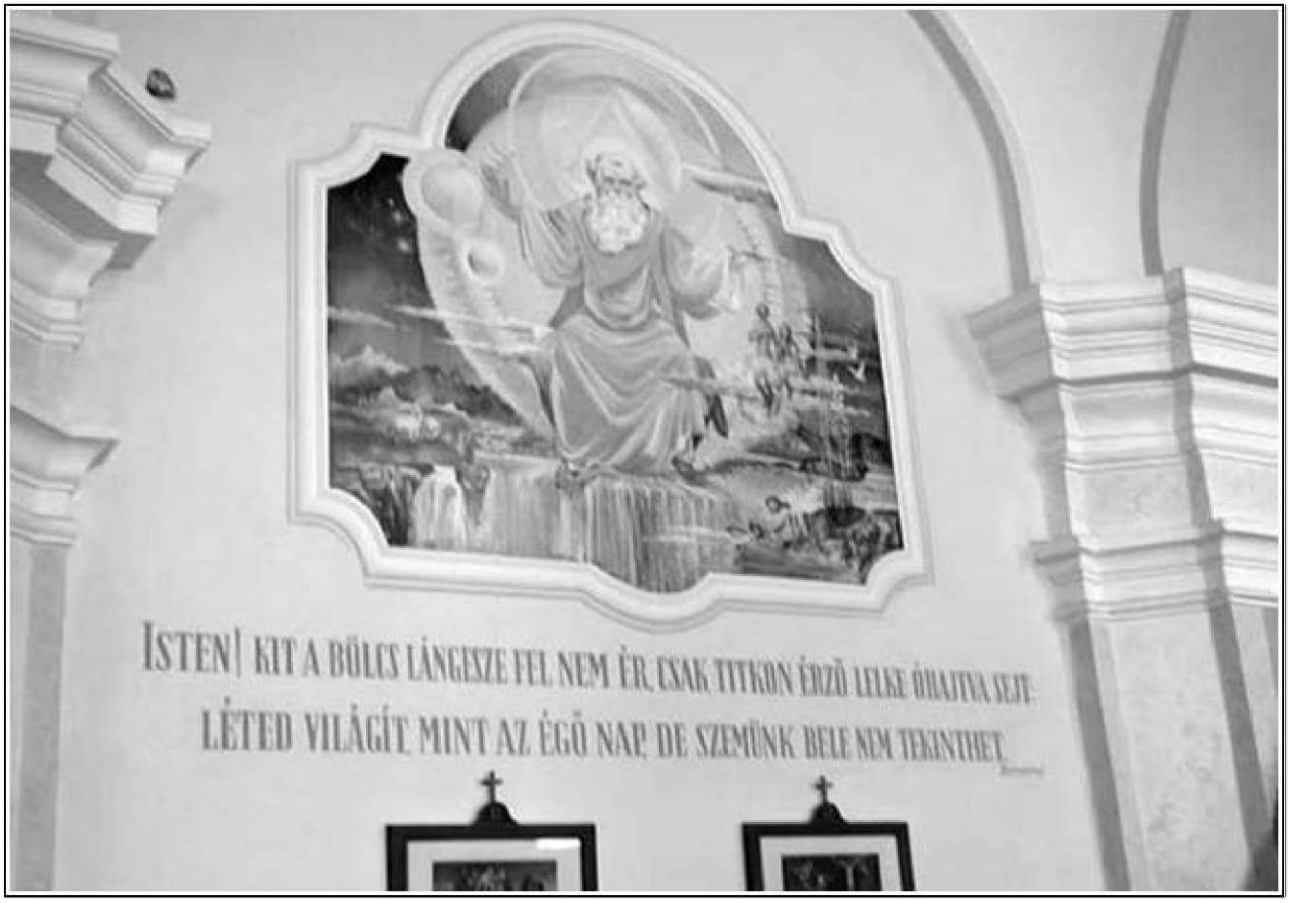

bik harang 302 kilogramm súlyú, Felsőbüki Nagy Sándor öntette. A kisebbik, 145 kilós harang költségeit az egyházközség állta, a hívek adományaiból. A harangok felszentelésére Magyar János esperes-plébános dr. Tóth József pápai prelátust kérte fel.

A templom szentélyétől délre találjuk a Gothárd család kápolnáját: „Építette T. Herényi Gothárd István, Több N. megyék t. bírája ezen sz. egyház támogatója családja számára 1843 évben" – áll a vörösmárvány táblán. A kápolna alatt találjuk a család kriptáját. Kívülről nyílik, többségében fémkoporsókat tartalmaz. Elsőként Herényi Gothárd Ferenc táblabírát temet-

A keresztelő kút

A Szerecsen Mária. Hálából a lengyelek a magyaroknak: „Oltalmad alá futunk”

ték ide, 1823-ban. Számos tagja nyugszik itt a Gothárd és a Felsőbüki Nagy családnak, itt helyezték el 1990-ben Felsőbüki Nagy Teréz hamvait is.

A templom oldalkápolnájában őrzik ma is azt a szentképet, amely a szerecsen Máriát ábrázolja a szerecsen kisdeddel. A népnyelv „Szerecsen Máriának” vagy „Fekete Máriának” nevezi. A képet a második világháborúban a faluban menedéket lelt lengyelek ajándékozták az egyházközségnek. Kétnyelvű – lengyel–magyar – felirata szerint: Oltalmad alá futunk. Hálából a lengyelek magyaroknak 1939–1942.

A templombelső érdekessége, hogy világi szerzőtől – méghozzá az evangélikus Berzsenyitől – származó idézetet olvashatunk a keleti főfalán. Az egymanuálos, ma is kiválóan működő orgonát Felsőbüki Nagy Sándor felesége, Herényi Gothárd Róza megrendelésére Schönhofer Antal pozso-

Berzsenyi utca

nyi orgonaépítő mester építette 1894-ben. A templom mellett található kőkeresztet adományból állították 1891-ben: „Mi, az egyházas-hetyei plébánia egyházi és világi gondnokai ezen alapító okmánnyal elismerjük, hogy az 1891. Évi július 26án Markos István és neje Kiss Rozália, valamint özv. Császár Károlyné szül. Bagoly Eszter, az egyházas-hetyei templom mellé kőkeresztet állítottak és ennek fönntartására 50 o.é. forintot letettek.(…) Tóth Sándor plébános, Pintér Ferentz gondnok."

A Berzsenyiről elnevezett parkban áll Antal Károly szobrászművész Berzsenyi-mellszobra, rózsalugas szegélyezte ösvény vezet a posztamenshez. 1970-ben avatták fel, létrehozásában elévülhetetlen érdemeket szerzett Kemenesalja lelkes helytörténésze, Dala József.

Gesztenye és tiszafák takarásában található ugyanitt a hősök emlékműve. A vörös homokkőből rakott obeliszk napnyugati oldalán fehér márványtáblába foglalt művészi bronzöntvény dombormű alatt olvashatjuk az első világháborúban az „ISTENÉRT-KIRÁLYÉRT-HAZÁÉRT" elesettek névsorát. A domborművet Kreipel Kalotai Ottó budapesti szobrászművész alkotta, és egy elesett zászlótartó népfelkelő honvédet ábrázol, amint haldokolva nyújtja az angyalos-címeres-koronás hadi zászlót a jövő reménységének, a harcrakész leventeifjúnak. Az obeliszket a Felsőbüki Nagy család

anyagi hozzájárulásával állították. Szervezésében Szita Ferenc bíró és Andalits Gyula körjegyző szerzett elévülhetetlen érdemeket. Az emlékoszlopot 1927. június 19-én avatták fel.

A régi katolikus iskola épületében a falu egyetlen vegyesboltja kapott helyet, itt működik a polgármesteri hivatal és a körjegyzőség is. Az épület mögött ma szolgálati lakások állnak, a valamikori Verebély-féle ház helyén, amelyet az 1980-as évek közepén bontottak le. Máig sokan nosztalgiával emlékeznek erre az „L" alakú, tornácos épületre, amelyet Sellyei Gábor belsőépítész még maketten is megörökített: igazi, vérbeli, dunántúli fogadó volt egykor, jégveremmel, pincével, mészárszékkel, lóistállóval és kocsiszínnel.

Kicsit odébb, a Berzsenyi utca „főteres" jellegű részétől nyugati irányban találjuk az óvodát, az egykori Welther-féle házban – régen a posta is itt működött. Hátul, a kertben pedig a Berzsenyinek szentelt, örökzöldekből és egzótákból nevelt emlékparkot, amelyet dr. Borsos Zoltán nyugalmazott erdőmérnök, Egyházashetye díszpolgára létesített.

A polgármesteri hivatalnál jutunk le leghamarabb a Berzsenyi utca legszebb szakaszához: renovált kisnemesi és cselédházak jelzik itt az élet visszatértét. Itt találjuk Berzsenyi Dániel szülőházát. A barokkizáló egyszintes

Blaskó János Berzsenyi-kútja

A Berzsenyi-kút avatásán (2001)

kisnemesi porta a XVIII. század közepén épült, ma emlékmúzeum, amelyet a helyi önkormányzat tart fenn, itt kapott helyet a község könyvtára is. Az egykori szobában átfogó kiállítást láthatunk a költő életművéről, a bejárati és konyharész korabeli berendezéssel várja a látogatókat.

A millennium tiszteletére a szülőház elé a község önkormányzata a Magyar Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal támogatásával díszkutat állított. A kút alkotója Blaskó János szorászművész. Anyaga zöld gránit és bronz: köralakú gránittalapzaton három kőoszlop, az oszlopokon szőlőlevélmintás bronz vízköpőkkel. Az ivókút tetején egy kelyhet találunk, amely tulipánmotívumban fejeződik be. A kelyhen körbefutó idézet olvasható Berzsenyitől: „A derék nem fél az idők mohától: / A koporsóból kitör és eget kér, / S érdemét a jók, nemesek s jövendő / Századok áldják.” A kutat Orbán Viktor miniszterelnök avatta fel 2001. május 12-én.

A test és a lélek ünnepei

Gombócberetváló hetyeieknek nevezi az idevalósiakat egy régi falucsúfoló, amelynek alapja egy mára feledésbe merült, az uradalmak világából származó történet. Aratáskor a tarlón beebédeltek a legények, amikor egyiküknek bicskájáról lecsúszott a darás gombóc és leesett a poros tarlóra. Nem finnyáskodott, hanem bicskájával lekaparta róla a port, és megette. Az aratócsapat tagjai egész délután azzal heccelték, hogy megberetválta a gombócot.

Nemcsak a falu ragadványnevére, hanem a korabeli étkezési viszonyokra is rávilágít a fenti történet. Arra a korra, amelyben tavasztól őszig hideget csak a telente a Kódóról vágott jeget megőrző urasági jégvermek adtak. Természetes tehát, hogy nem volt mindennapos étel a hús. Csúfolták még a Hetyén élőket a „gánicás" jelzővel – „hetyeiek – gánicások!" –, amely a kukoricából készült étel elterjedtségére és népszerűségére vall. Népszerű volt a nagyböjt idején a málé és a szalados. Málét készítettek kukoricából vagy csíráztatott, megszárított és utána megőrölt édesbúzából is. Sokszor szerepeltek az étlapon tésztafélék, nudli – „pöcsmácsik" – is.

Nemcsak gasztronómiai esemény, igazi ünnep volt a disznóölés. A disznót úgy hizlalták, hogy ünnepre – karácsony előtt – lehessen levágni. December 21., „disznóölő Tamás" napja volt a legkésőbbi időpont. A feldolgozásakor ügyeltek arra, hogy minden porcikája hasznosítható és eltartható legyen. (Ma, a fagyasztóládák világában ez már egyszerűbb feladat.)

Általában 250–280 kilós mangalicát vágtak, ebből a család éves zsírszükségletét fedezni lehetett. Hajnaltól késő estig dolgozott a család minden tagja. Bevett szokás volt az orjára bontás. Ma már ezt, főként higiéniai okokból, felváltotta az állvány, amelyre csánkjainál fogva, kampókkal rögzítik az állatot. A disznót az aratáskor erre a célra félretett hosszú szálú rozsszalmával perzselték. Vérét felfogták a véreshurkához, amely régebben bélzsírral és hajdinával készült. Ma már a bélzsírt nem hasznosítják, a hajdinát és a kölest pedig felváltotta a zsemlye és a rizs. A hurkához vért, lépet, zsiradékot, abálólevet, tüdőt, csontokról lefőtt apróhúst, esetleg májat tettek félre, és a vastagbélbe töltötték. A sajthoz abált zsírszalonnával a szívet, vesét, főtt húst és bőrkét használták, és a gyomorba, hólyagba töltötték. (Ha véletlenül a hólyag nem került felhasználásra, megszárították, és dohányzacskó lett belőle.) A kenőmájashoz zsírszalonnát és májat használtak. Nyesedékhúsokból és zsír-szalonnából kolbász készült a vékonybélbe töltve.

Disznóölés

A paprikával csínján bántak, általában két-három napra hideg füstre akasztották. A bordákból füstölt lapocka készült a levesek és főzelékek elmaradhatatlan tartozékaként. Sokáig elállt, akárcsak a füstölt szalonna, a füstölt sonkák és a füstölt csánkok. A bőrkét és a lábakat sózták, így állt el, amíg kocsonyát vagy bőrkés babot főztek belőlük szakértő kezek. A bőrkés – „bürkés" – bab: se nem leves, se nem főzelék, hosszú lére eresztve főzték, majd behabarták, főként fehér babfajták felhasználásával. A zsírszalonnából zsír és tepertő készült. A zsírt a sült húsok tartósítására is használták: a friss húst lesütötték lábasokba, és zsírral öntötték le.

A disznótorra összegyűlt a család és a rokonság. Napközben, munka közben csak falatkákat ettek (friss máj velővel, sült hús), estére elkészült a leves és toros káposzta. Pirosra sültek a húsok, hurkák, kolbászok. Akadt melléjük a hegyről kis-somlyói bor is.

Hetente ünnepet jelentett a kenyérsütés, igazi szertartás volt. Ma már csak az Ambrus portán izzik fel a kemence. A munkát előző nap kezdték a kovász megáztatásával. Egyszerre négy-öt darab, kenyereslapát nagyságú (három-négy kilós) lapos kenyeret is sütöttek. A friss kenyérnél többre tartották a néhány naposat, amely a hűvös kamrában konyhavászonba akasztva lógott, ahogy mondták, „megszítta" magát, héja felpuhult, és nem morzsázott. Mai, állományjavító anyagokkal készült kenyérhez szokott gyomrunknak nem kis feladat egy régi módon sütött kenyér szeletjének elfo-

gyasztása: a tömött parasztkenyérből egy vékonyabb karéjjal is jóllakhatunk. Sütés előtt lisztet vetettek a kemencébe, ha gyorsan megpörkölődött, a kemence túl heves volt, le kellett hűteni. Ehhez pamacsot – pemetet – használtak, amelyet kukorica héjából készítettek, és fanyélre erősítettek. Vízbe mártva seperték, takarították, hűtötték le a kemencét. A parazsat kuruglával húzták ki a kemencéből. A pemetelés után lángost – „langalót" – sütöttek, minden gyerek várta ezt a pillanatot. A kenyerek mellett a langalók megsütése után bevetették a „vakarcsot": ezzel a névvel illették a dagasztóteknőből – tekenyő – kanállal kikapart, jó öklömnyi nagyságú kenyértésztát.

Az ezerkilencszázas évek elején Beke Ödön, a kiváló nyelvész a nyári és karácsonyi szüneteit népnyelvi tanulmányutaknak szentelte. Így jutott el – a Pápa-vidéki nyelvjárás felgyűjtése után – a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával a Kemenesaljára: „A pápavidéki nyelvjárás határát akartam teljesen megállapítani s azonkívül egy új vidéket: a Rába és Marcal közét, a híres Kemenesalját beutazni."

A kemenesaljai nyelvjárás általános megkülönböztető jegyeként figyelte meg, hogy a kettőshangzók második tagja jóval nyíltabb, mint a Marcal másik oldalán, az ó majdnem ua, legalább uo stb., a v hang hasonul (tezsvír, huzsvít) – szerencsére, még ma is hallhatja ezeket a „megkülönböztető jegyeket" az, aki nyitott füllel látogat el a Kemenesaljára. Szintén Beke figyelt fel először egy másik hangtani jelenségre, a „-nál, -nél" rag nem illeszkedésére. Például: „enná, temetőná, tehenekná" (jelen sorok íróját máig sokan szólítják Lacikémnek a faluban).

Néhány konkrét, kiragadott szópéldát idézek a fenti műből, amelyeket Velter György segítségével gyűjtött a szerző Egyházashetyén a XX. század elején:

Döbröcön – Debrecen, sováb – sváb, derágo – drága, gerádics – grádics, lépcsőfok, perdikányi – prédikálni, ittenek – itteni, itteniek, sülevényes föd – amiben a termés könnyen megég, hátúsó kő lennyi minembe – mindenütt utolsónak kell lenni, habab – tarkabab, cifrabab, ocsó – ocsú, a gabona alja, golóbics – golyóbis, golyó, lebeszél – elbeszél, déványos – jó minőségű.

A szövőszék részei Beke Ödön gyűjtése nyomán: „bordaládo" a szövőszék négyszögletes rámája, ez üti össze a vásznat; a bordában van. A szerszám, amelynek négy levele van, vezeti a fonalat, a „csigatí" tartja, alatta négy „hámfo" lehúzza a szerszámot, a négy „sámlo" vezeti a hámfákat, a fonalat a „durungra" tekerik, amelyet azután öt „seft" vezet. A sefteket szíjon lógó súly, a „margit" tartja vissza. A „feszíttő" a borda szélességét tartja – két kard alakú fa –, elől a „melldurung," ezen csúszik a vászon, és rámegy a „csúszódurungra" vagy „vásznos durungra". A fonalas durungot

a „máté” tartja vissza a rajta levő fonalas karikánál fogva. Az egész összetartója az „asó meg a két főső régöl”, alul és fölül két-két „mellíkrégöl”. A lábhajtó neve „nyomotík”, a fonal a „csívére” van rácsavarva, amely a „vetéllőben” van. A csívíre külön gombolyító szerkezettel hajtják a fonalat. Amire ráhajtják, az a „csivüllő vitolla”, ennek tartója a „vitolla alla”. A vitollát a „csivüllő rokka” hajtja. A szerszámban levő fonalat „nyüstnek” nevezik.

Ebből a korból fennmaradt gúnynevek: Szürke, Kokastipró, Bolom Mári, Hegyi, Samu Mári, Vak Mészáros, Selemfülű Pap, Doberdány. Ökörnevek: Busa, Vidra, Sudár, Boros, Csillag, Zsivány, Fényes, Tükrös, Huszár, Böske, Tini, Galamb, Föcske, Szákás, Hajnó, Narancs. Lónevek: Lenke, Szedres, Muksi, Csalfa, Remíny, Juci, Madár. Dűlőnevek: Tizennyóchód, Igis, Barcavágás. Féször, Csoromalla, Beken, Hosszimegye, Göcihíd, Szegvize, Bikahát, Csapás, Kerített rít, Paperdő, Csordahajtó, Varsányi.

A jeles napok ünnepei közül az egyik legnépszerűbbé mára a viszonylag fiatal Mikulás-kultusz vált. Mindig akad vállalkozó, aki Mikulásnak öltözve, krampuszok kíséretében meglátogatja a gyerekes házakat.

Luca napján (december 13.) fiatal legények járták a házakat. Hónuk alatt

Egy mai Mikulás

Betlehemezők a templomkertben

hoztak egy öl szalmát, a konyha közepére szórták a következő mondókák kíséretében: Luca, Luca kity-koty, tojjanak a tyúkjok, lúdjok! / Olyan vastag szalonnája legyen, mint a mestergerenda! / Luca, Luca kity-koty! // Olyan hosszú kolbászuk legyen, hogy a bekenyi kertet tizenkétszer körbe lehessen keríteni! / Luca, Luca kity-koty! // A tétek lányának akkora segge legyen, mint a kemence szája! / Luca, Luca kity-koty! // A tétek lányának akkora csöcse legyen, mit a butyoga korsó! / Luca, Luca kity-koty!

A szétszórt szalmát otthagyták, ezt a háziaknak a tyúkok alá kellett teríteni, hogy jó tojók legyenek. A lucázók fizetsége tepertő, szalonna, pénz volt. Ha olyan házhoz értek a lucázók, ahová nem nyertek bebocsátást, ezt kiabálták: Egy csibéjük legyen, az is vak legyen! / Egy csibéjük legyen, az is sánta legyen!

Az ádventi ünnepkör máig élő szokása a betlehemezés. Karácsony előtt két héttel elkezdik, hogy minden ház sorra kerülhessen. A csoportot négy-öt fiú és két kislány alkotja. A fiúk subába, kifordított bárányborbe, kucsmába öltöznek, pásztorbotot fognak. A lányok angyalkáknak öltözve viszik a betlehemet. Bekopognak a házba, és megkérdezik: Szabad-e bemenni, a betlehemi Jézust köszönteni?

Ezután valamennyien bemennek a házba. Az angyalok éneklés közben a konyhában, középre, az asztalra teszik a betlehemet, gyertyával vagy elemlámpával világítják meg. A betlehemesek jutalma régen is, most is pénzadomány és gyümölcsök.

Karácsony ünnepe családi körben telik. Szentestére karácsonyfát állítanak, és gyertyagyújtáskor megajándékozzák egymást a családtagok. A katolikus családok tagjai közösen mennek éjféli szentmisére.

Az aprószentek napjához fűződő szokásokat már csak az emlékezet őrzi. A férfiak, legények fűzvesszőből korbácsot fontak, és lejárták a lányos házakat. A tréfás, vicces jelképes lánykorbácsolás közben a következőt mondták: Kéléses ne légy az új esztendőben! / Friss légy, jó légy! / Szót fogadj az új esztendőben! Azt tartották, hogy az a lány, akit megkorbácsolnak, szép és egészséges lesz.

Vízkereszt vagy a háromkirályok napja (január 6.) a karácsonyi ünnepkör záró eseménye. Leszedték az ünnepi asztalt, a karácsonyfát lebontották. Katolikus szokás szerint vizet szenteltek, amelyből egész évben tartottak otthon. Behintették vele a szobát, az istállót, a kutat és a tavaszra eltett vetőmagot. Kisfiúk fejükön papírkoronával, kezükben csillaggal járták a házakat, és köszöntő énekeket adtak elő. Mára mindez teljesen feledésbe merült.

Ma már – hála a fejlett orvoslásnak – a torokgyík nem szedi kis áldozatait. Ennek ellenére a templomban ma is részesülnek a katolikus hívek az úgynevezett Balázs-áldásban, rendszerint február első vasárnapján.

A farsang a tél búcsúztatásának ősi örömünnepe. Könnyen előfordult, hogy a lakodalmak időszaka, a farsang nem hozta meg mindenki számára a várva várt férjhezmenetelt, ilyenkor került sor a pártában maradottak figyelmeztetésére, csúfolására. Megesett, hogy a pártában maradt lány házának kapuját levették, és elvitték ahhoz, akihez nagyon szeretett volna férjhez menni. Volt, hogy farönkökkel torlaszolták el a bejáratot, máskor szalmával jelölték meg a házhoz vezető utat. Csúfolódó versikéket is szavaltak: Húshagyó, húshagyó! / Itt maradt az eladó!

A húsvét máig a keresztény egyház legnagyobb ünnepe. A feltámadás ünnepe a nagyszombat délutáni körmenettel kezdődött. Mindig akadt félretett liszt a húsvéti fonott kalács megsütéséhez. Végigjárták ilyenkor a falu határát, megnézték a vetést, és bő termésért imádkoztak. Az ételszentelés szokása máig megmaradt: húsvéti sonkát, kalácsot, tojást szenteltetnek. A megáldott ételek elfogyasztásával ért véget a hathetes böjti időszak.

A fiatalság a húsvéthétfőt várta a legnagyobb örömmel. A lányokat jól nyakon öntötték kútból merített vízzel a bandákban járó legények. A lányok tojást festettek, régebben hagyma héjából készítették a festőfőzetet. Ma már divatba jöttek a kényelmesebb tojásfestékek. Húsvét előtt a nyugdíjasklub tagjai a fiatalokkal közösen felelevenítették a régi tojásfestést, hagyományos módszerekkel.

Élő hagyomány ma is a májusfaállítás: lányos házakhoz, kocsmához szokás májusfát állítani április 30-ról május 1-jére virradóra. A zöld ág a természet

Munka a szőlőben

megújulásának, a tavasznak ősi jelképe. A májusfa kijelölése és beszerzése többnyire titokban történt. Előfordul, hogy tíz méternél is magasabb fát állítanak. Színes szalagokat, italosüvegeket, kendőt, tükröt, szalagokat akasztanak a lombjába, a fa törzsére tábla kerül: „Az Isten éltesse a ház minden lakóját!" Ha fiú állítja leánynak, udvarlási szándékot, szerelmet jelent. Május utolsó napján „kitáncolják" a fát: megvendégelik a fát állítókat.

Az aratás, a magyarság legfontosabb mezei munkája hagyományosan Péter-Pálkor kezdődött. Elöl ment a kaszás, utána a marokszedő. Kereszt alakba tették a kalászt és a kévét, míg húszra nem szaporodott a számuk, ezt nevezték keresztnek. Egy nap húsz-huszonöt keresztet lehetett learatni. Általában két hét alatt végeztek. A cséplés a XX. században már gép dolga. A cséplőgépesek és munkások a kicsépelt gabona mennyiségétől függően vámot kaptak, azaz természetben vitték el bérüket. A munka befejeztével aratóáldomást ittak.

A búcsút a templom védőszentjének – Szent Jakab – a neve napjához (július 25.) legközelebb eső hétvégén tartják. Délelőtt és délután kirakodóvásár a templommal szemben, délelőtt ünnepi mise. Este búcsúi bál a vendéglő udvarán. A menü: ünnepi leves után szárnyassültek, rántott húsok és sütemények.

A szüret a legvidámabb betakarítási ünnep. Régi hagyománya van a szüreti felvonulásnak, amikor a falu apraja-nagyja mókás jelmezekbe öltözik.

Vannak a menetben boszorkányok, üllőt verő kovácsok, öreg cigányasszonyok, kormos ördögök, alig vánszorgó, púpos vének, és Ludas Matyi sem hiányozhat. A házakban maradók pogácsával, itallal kínálják a felvonulókat. A menet élén a kisbíró halad, aki évente más-más rigmusokat kántál dobszó mellett. Ő az, aki a falu népét az esti szüreti bálba invitálja.

Ahol Berzsenyi született

A XVIII–XIX. század fordulóján a nemesség Egyházashetye lakosságának mintegy húsz százalékát tette ki. Elsősorban körében teltek nagy költőnk, Berzsenyi Dániel szülőfalujában töltött évei, ifjúkorának meghatározó része.

Dr. Borsos Zoltán alaposan, hosszas kutatásokat végezve foglalkozott az egykori kisnemesi életformával, annak Berzsenyire gyakorolt hatásával. Szerinte: „itt a nemesi élet megismerésére, szokásaik, viselkedésük tanulmányozására [Berzsenyinek] bőven volt lehetősége azért is, mert barátai, szerelme, szerelmei kivitték az atyai házból, elröpítették a gyönyörű Kissomlyó-vidék zord, mégis kedves, sziklás hegyére, a virágos malomrétre, a patakokon, ligetes legelőerdőkön keresztül Dukába”.

Tudott, hogy Berzsenyi tizenhét esztendőt magában foglaló hetyei élete három korszakból tevődött össze. Az első 1776-tól, születésétől, 1786-ig tartott. Dr. Merényi Oszkár kutatásai szerint: „A szülői házban inkább a puritánságig egyszerű, takarékos életmódot tapasztalhatott maga körül. 10 éves koráig szabadon játszik a nap sugaras hetyei réteken, majd szilaj lovak hátán nyargalászik vadóc társaival együtt… Jól ismerte az ezüst ködben úszó fákat, a mocsaras lápok gőzölgését, a nád suhogását és távol a malmok zúgását.” Eddig tanulnia sem kellett, hiszen az írást-olvasást apjától megtanulta.

A Berzsenyi-család címere

Második életszakasza 1786-ban kezdődött meg, mikor szülei a Dél-kelet-Kemenesalja szellemi központjának számító Kissomlyóra irányították, Polgár István iskolájába. Nem Berzsenyi volt az egyedüli, köznemesi családból származó nebuló a kissomlyói iskolapadokban. A kor gyakorlata szerint ide iskolázták be gyermekeiket azok a hetyei, dukai kisnemesek, akik nem voltak elég

tehetősek az akkoriban igen divatosnak és színvonalasnak számító soproni, illetve pápai beiskolázáshoz.

A korabeli feljegyzések szerint Polgár István alapos tudású, nagy empátiával rendelkező férfiú volt, akitől az ifjak minden hasznosat és jót megtanulhattak, amire akkortájt a gazdálkodásban szükség lehetett. Az ifjú Berzsenyire rá is fért az okítás, hiszen atyja, jogász lévén, nem sokat értett a gazdálkodáshoz. A vidám gyermekkornak az 1788-ban kezdődő diákélet vetett véget, amikor is szülei a soproni líceumba íratták. A Kissomlyó-vidék derűje után idegenül érezte magát a líceum falai között. Olyannyira, hogy 1793-ban hátat fordított az iskolának, majd Keszthelyen katonának állt.

A katonaélet sem állt szívéhez közel, ezért párhavi szolgálat után hazament Hetyére, néhány hónapra. Apjának inkább parancsára mint szelíd unszolására még visszatért Soproniba, majd 1795-ben végleg otthagyta a nagy hírű intézetet, s négy esztendőre hazaköltözött Hetyére, a szülői házba. Ekkor kezdődött hetyei életének harmadik szakasza.

Váczy János szerint „Berzsenyi e zivataros élet napjait állandó felindulások közt élte át, napjait a gazdaságnak szentelve, éjjeleit a múzsáknak áldozva... Ez önmagával és helyzetével való vívódása négy évig, 1799-ig tartott, s ez idő alatt viharos indulatait csupán a költészet, az epedő szerelem, a boldogságról alkotott álmok mérsékelték... A természeti szépségek iránt való érzéke... A hetyei zárkózott élet szűkkörű viszonyai, a költőnek önmagával való elégületlensége, a magányban töltött éjjelek ábrándos órái, az önmagát emésztő ifjú elfojtott szenvedélye, a szerelem után epedő szív borongó sejtelmei és rejtett vágyai, a természet szépségeinek növekvő érzése, mely a szabadban élő, a gazdaság után sürgölődő ifjat oly gyakran meglephette... Látta a bükkök között tévedező csermely bujdosását, a víz hullámain reszkető hold sugarait, s ilyenkor elfogta a szerelmi bánkódás..."

Ma már szinte költői túlzásnak tűnhet Váczy János leírása, pedig nem az. A XVIII. századi Egyházashetyén, Borgátán, Dukán, Kissomlyón élőket csodálatos természeti környezet vette körül. A Kódó (Kodó) völgye a vízimadarak paradicsoma volt a patak szabályozása előtt. Borgáta utáni szakaszán, Hetye felé helyenként a tízméteres szélességet is elérte a víz. Tápláló patakjai a Farkas-erdőben több tavat is éltettek, például a Mély-tót, Macska-tavat, és a Szent-tavat. A sok bő vizű forrásnak köszönhetően a XVII. században a Kódó már Borgáta határában elegendő vízmennyiséggel rendelkezett ahhoz, hogy malmokat hajthasson.

A bő vizű Kódó, valamint a körülötte lévő nádasok, mocsarak jótékony hatással voltak a páratartalomra. A nádasokon kívül Egyházashetyén hatalmas rét, a Malom-rét díszítette a tájat, amelyen Berzsenyi szinte naponta átlovagolt, hiszen azon keresztül vezetett az útja Kissomlyóra és Dukába.

Mint említettük: Berzsenyi atyja rossz gazda volt. A gazdálkodást cselédjeire bízta. Fia többször lovagolt ki a birtokra – apja nem járta a földeket –, de a gazdálkodásról neki is csak a kissomlyói Polgár-féle iskolából származó ismeretei voltak. Barátai, a hozzáértő Csekék, Sziták, Vargyaiak, Tomposok látták el gyakorlati tanácsokkal.

A Berzsenyi-család címere

Bár a természetet egyre jobban megkedvelte, a gazdálkodáshoz neki sem volt sok kedve. Ez a tény, merengésre, elmélkedésre hajlamos lelki beállítottságán túl talán magyarázható mindazon változásokkal is, melyek a Kissomlyó-vidéken ez idő tájt végbementek. A felvilágosult, haladó szellemű, nagy műveltségű, Dukai Takács György 1792-ben tudomást szerzett arról, hogy Várpalotán szolgál egy olyan lelkész, név szerint Hrabovszky György, aki a hallei egyetemen tanult, és a változások szükségességét hirdeti a szószékről. Dukai Takács György őt szerette volna elcsábítani Kissomlyóra, ezért birtokostársaival közösen levelet fogalmaztak Várpalotára. Dukai Takács György azonban 1793-ban elhalálozott, a levél aláíratlan maradt. Helyére ugyanazon év november 23. napján Berzsenyi Lajost választották, aki húzta-halasztotta a levél aláírását, nem osztva maradéktalanul elődje változások iránti lelkesedését. Hosszas, több mint egy esztendős huzavona után, 1795. január 5-én került szignója a levélre.

Hrabovszky szinte gondolkodás nélkül mondott igent, s hamarosan a Kissomlyó-vidéken kezdett hozzá nagy ívű tervei megvalósításához. Mindenekelőtt egy árvaház létrehozásán munkálkodott, bár a tervet sok környékbeli nemes meglehetős idegenkedéssel fogadta, attól tartva, hogy nemesi terheik növekednek majd a működtetésével. A lelkes igehirdetések hatására azonban többségük áldását adta a tervre, s 1795. június 9-én már le is rakták az intézmény alapkövét. Az árvaházat 1796. április 8-án Berzsenyi atyja is megtekintette, s közölte, hogy annak működtetésére, fenntartására nincsen meg az anyagi fedezet. Hrabovszky kitartásának és a környékbeli tehetősebb nemesek adományainak köszönhetően azonban mégis meg tudta kezdeni a működését, a környék égető problémáját, a szülő nélkül maradt gyerekek felnevelésének gondját oldva meg ezzel.

Berzsenyit apjával való konfliktusa szinte törvényszerűen hajtotta a Berzsenyi Lajossal szintén dacoló, felvilágosult, művelt, Hrabovszky felé. Vonzalmával nem volt egyedül: a vele egykorú nemesi ifjúság, amelynek több tagjával közösen koptatták a kissomlyói Polgár-féle iskola padjait, szintén példaképének tekintette a lelkészt. Berzsenyi az apai ház konfliktusai elől sokszor menekült Kissomlyóra, ahol nemcsak vigasztalást, de számára akkor még ismeretlen könyveket is kapott.

A lelkész tevékenységét a környékbeli nemesek egy része nem nézte jó szemmel: „Gyűlölettel nézi munkáját a gőgös, dölyfös nemesurak egy része. Nagy mulatozásokra, kártyára, rosszhírű nőkre nem sajnálják pénzüket, nem egy esetben vagyonukat, de az Árvák Házának fenntartására annál jobban. Működését csak az ifjabbaknak köszönheti, amelyeknek megesett a szívük az elesett hálálkodó árvák láttán. Ezek jóvoltából maradt fenn 1811-ig" – írja dr. Borsos Zoltán.

Berzsenyi tudta, hogy atyja és Hrabovszky között nagyon rossz a viszony. Látta azt is, hogy – szemben elődjével, Dukai Takács Györggyel – apja nem sokat törődik a gyülekezettel, s hogy a tudós Hrabovszky többet várt a végzettségére jogász világi felügyelőtől. Az ifjú Berzsenyi sokszor elkísérte a tudóst környékbeli sétáira. Mit látott?

A szoba, ahol a költő született

„Látja a Kissomlyó-vidék törzsökös és birtokadományos nemesei nagy részének pazarló, léha, tunya, mulatozó életét, azok családjainak hanyatlását, tönkremenését. A három falu, melyet jól ismert, ehhez bőséges tapasztalatokat adott. Egyes jómódú családok, melyek gyermekeivel azelőtt oly szép napokat töltött a Polgár-féle iskolában Kissomlyón, a század végére teljesen vagyontalanná váltak. Többen nem kard-, de még botforgatásra sem voltak alkalmasak a 200 évvel ezelőtti nemesi felkelés során. Tapasztalja, hogy régi barátai közül többen lovagolni sem tudtak úgy, mint gyerekkori lovasversenyeik idején. Sokan már nem merik átugratni a nagyobb csermelyeket, korlátokat. Elpusztultak, elkényelmesedtek, földjeiket már csak szolgákkal műveltetik. Akik még nemesi erényeket tudnak felmutatni, azok már nagyrészt nem nemesek, mert nem volt címeres levelük. Pedig azok mennének a bandériumokba, szívesen fogadnák is őket, de nincs okmány, nincs igazolás, már rákerültek az összeírandók listájára, ami a hatóságok előtt nemességük végét jelentette. Akiknek menni kellene, azok közül többen mondvacsinált okokkal kihúzzák magukat. Berzsenyi látja az egyre romló erkölcsöket is, a családok felbomlását és a bujálkodást." (Dr. Borsos Zoltán)

Berzsenyi ez idő tájt nemcsak kora romló, feslő erkölcseivel, s a nemesség hanyatlásával ismerkedett meg, hanem egy csodálatos érzéssel: a szerelemmel is. Hrabovszkyval fennálló, szinte atyainak-fiúinak mondható kapcsolata folytán gyakran megfordult a kissomlyói árvaházban, ahol találkozott azzal – a közben nővé érett – fiatal lámyal, akihez két esztendőnek előtte (vélhetően) Lilihez című bájos, okító versét írta. A leány valószínűleg húga volt annak a rejtélyes dukai fiatalembernek, akivel Berzsenyi együtt katonáskodott Keszthelyen, majd együtt tértek vissza a Kemenesaljára. A sors és a nemesi igazolóbizottság azonban megnehezítette az ifjú szerelmesek életét. A leány családja a Kemenesalja azon – nem kevés – famíliájának egyike volt, amely nem tudta sem címeres oklevéllel, sem más hitelt érdemlő módon igazolni nemesi eredetét, s emiatt elvesztette nemesi címét.

Berzsenyi tartott attól, hogy atyja előbb-utóbb tudomást szerez a dologról, de titkon abban bízhatott, hogy valamilyen módon majd csak sikerül meghatnia őt. Erre a bizakodásra jó oka volt, hiszen nem is távoli rokonuk, Dukai Takács Márton is olyan lányt vett nőül Doktorics Zsuzsanna személyében, akinek szülei nem voltak nemesek. Az anyakönyvekben is „nemzetes" megjelölés áll a nemességre utaló „tekintetes" szócska helyett. Rossz nyelvek szerint a család által felhalmozott tekintélyes vagyon tudatában hajlandóak voltak e felett a kis szépséghiba felett szemet hunyni. Berzsenyi azonban efféle szemhunyásra nem számíthatott: a szerelmével dédelgetett ifjú hölgy családja vagyont ugyanis nem tudott felmutatni.

Amint az várható volt, Berzsenyi Lajos hamarosan tudomást szerzett erről a kapcsolatról, de fia hiába hivatkozott Dukai Takács Márton házasságára: apja követelésére megszakította kapcsolatát kedvesével: Látom, csak azért forrtanak / Öszve árva szíveink, / Hogy holtig sirdogáljanak / Záporozó szemeink. // Tépd el édes bilincsemet, / Hadd repülhessek tőled! / Vagy ölj meg, hogy hiv lelkemet / Nyöghessem ki körűled. // Nyújtsd ki angyalkarjaidat, / Végy még egyszer öledbe. / Vedd bucsuzó csókjaimat, / Zárj örökre szivedbe. Így kesereg az eseten még évekkel később is szerelmi bánatában Berzsenyi, Az elválás reménnye című versében, amely a sír utáni egyesülés sajgó reményét tudja csak felcsillantani.

Az elválás véglegesnek tűnt, ezt – igaz, eredeti szándékával ellentétesen – elősegítette Hrabovszky 1798. augusztus 19-én, a kissomlyói evangélikus templomban megtartott prédikációja is, amelyben a felháborodott, ám jó szándékú lelkész a kevélységről és képmutatásról beszélt, s amelynek néhány gondolatát Berzsenyi Lajos felettébb a szívére vette. Olyannyira, hogy a prédikáció elhangzása után odament a lelkészhez, s közölte vele, hogy lemond egyházfelügyelői tisztéről. Valószínű, hogy a prédikáció alábbi részlete ütötte leginkább szíven: „Lehetnek most is a keresztyének között az özvegyek és árvák nyomorgatói, akik utálattal néznek a szegényre, a nem azon ágyból szakadtra, s ha pártolja valaki az ollyan elhagyatottat, nehezteléssel veszik, bujaságra magyarázzák és jótevői ellen ingerlik."

Hrabovszky, miden jó szándéka ellenére, többet ártott, mint használt a szerelmeseknek. A lelkészt azonban mélyen felháborította egyrészt az, hogy Berzsenyi Lajos folyvást kétségbe vonta az árvaház működtetésének szükségességét, és a növekvő költségek miatt birtokostársait a támogatások beszüntetésére buzdította, másrészt a felbőszült atya viselkedése.

A bánatos Berzsenyi Dániel kis idő múlva újra kimozdult Hetyéről, s Dukában, Dukai Takács Mártonék házánál hamarost megvigasztalódott: rácsodálkozott ugyanis Márton Zsuzsanna nevű – a különböző feljegyzések szerint tizennégy, tizenöt vagy tizenhat esztendős – unokahúgára. A család egyik régi barátja, Salfai Szita Ferenc biztatta Berzsenyit, vegye nőül a jómódú család lányát, hiszen így függetlenítheti magát apjától. Hogy valóban csupán egyszerű érdekházasságról volt-e szó (hiszen az idő tájt köztudott volt, hogy Berzsenyi Lajos 1799 elején elzálogosította fia elől a Somogyban fekvő, anyai örökségből származó birtokot, másrészt valószínűleg az a tény sem maradt senki előtt titokban, hogy az ifjú hölgy a nővérétől tizenötezer forintot örökölt) vagy annál többről? Ma már nehéz megállapítani.

A nemes poéta kultusza

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Berzsenyi kultuszát éppen egyik legnagyobb ellenfele, Kölcsey Ferenc indította útjára, mikor – egyfajta mea culpaként – a Magyar Tudós Társaság „V-dik köz ülésében", 1836. szeptember 11-én megtartott beszédében fejet hajtott Berzsenyi előtt, megkövette a kemenesaljai költőóriást.

Mi volt az oka a két nagyság közötti konfliktusnak? Jancsó Béla így ír a történtekről: „Akkortájt határozá el bizonyos Kölcsey uram, kivel régebbecske Pesten Szemerénél találkoza, különben jeles ifjú ember, hogy az írókat recensioival támogatja, s megvilágosítja az ő értéküket, amint valók. Ama kóbor Csokonai Vitéz Mihály uram verseivel méltán elbána, mint illik is ilyen pórias, s míveltbez nem méltó versezetekkel. Nem volt pedig igaza Berzsenyi uram nemes poémáival szemben, kiről megállapítá, hogy »magát már egészen kimerítettnek látszatik«, s hogy a mívelt Kis János uram őnála több, s különb, mely igen méltatlan, s nem illő vala oly nemes versezetekhez. Berzsenyi uram, ha tudta volna, mely bajokból elvonulva írá rá Kölcsey uram a bírálatot, tán nem vette volna oly igen a szívére. S Kölcsey uram viszontag sem írta volna meg, ha tudná mely igen kínozza már Berzsenyi uramat az epebaj, s a más baj, mely magánosságából jöve: a hypochondria."

Ám ők ezeket nem tudták, s – folytathatnánk a gondolatsort – megíródott a Kölcsey-féle recenzió, majd rá Berzsenyi dühödt és sértett antirecenziója, s végül, nemes gesztusként Kölcsey főhajtása: „Berzsenyi minden kétségen túl egyike vala azoknak, kiket a' való költészet' szelleme élesztett. Azon időben, mikor literaturánk pártfogás nélkül, egy két lelkesebbnek magányos falai között elszigetelve, titkosan tenyészett, senkitől sem ismerve, díjt és pályalombot nem várhatva, egyedül keble' mozdulataitól vezérelve kezdette ő fakadó érzeményeit dalba önteni. (...) A' mit mondani készülök, a' mit ez ünnepélyes pillanatban mondanom kell, csak ez: Berzsenyi olvasá az ítéletet, melly versei felett mondatott, keménynek, fanyarnak, igazságtalannak lelé azt, 's keble az ítéllő iránt elhidegedék, 's örökre. Az ifjú, tek. társaság, az ifjú, ki a' nemzet' nagy énekesét megitélni merész volt, 's ki e' merészséget olly felette drágán Berzsenyi' elhülésével fizette meg, ez az ifjú – én valék. (...)

Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nem sokára követlek tégedet, 's a' maradék irói harczainkat nem fogja ismerni,

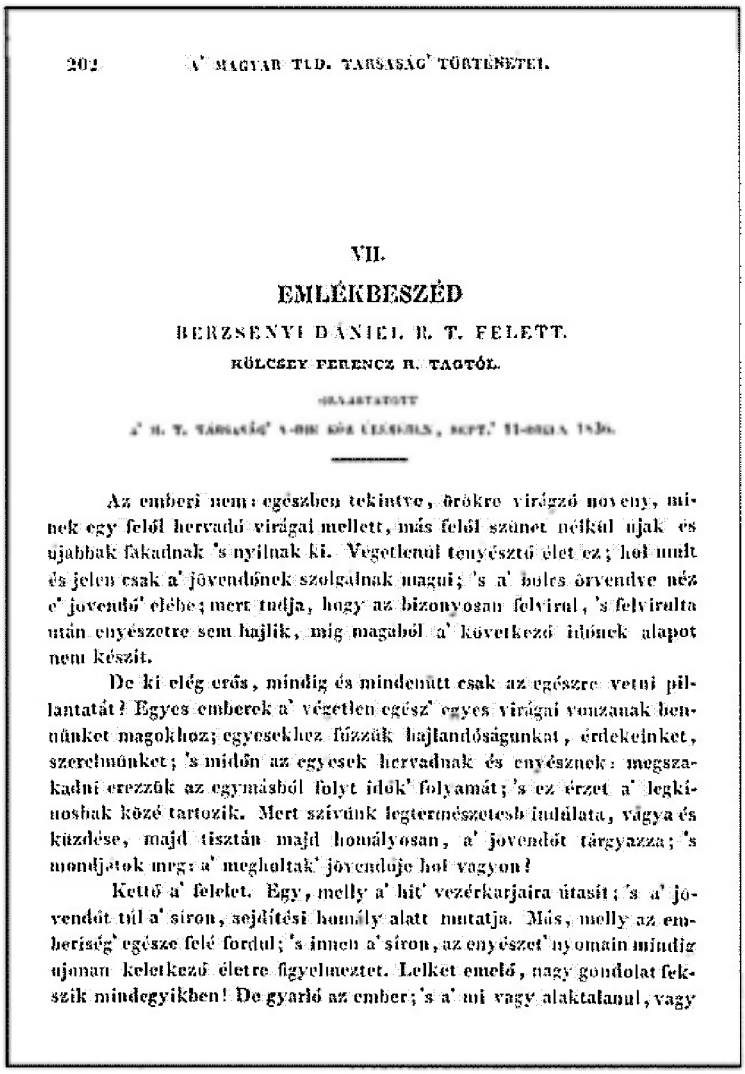

202 A' MAGYAR TUD. TARSASÁG' TÖRTÉNETEI.

VII.

EMLÉKBESZÉD

BERZSENYI DÁNIEL R. T. FELETT.

KÖLCSEY FERENCZ R. TAGTÓL.

[illegible]

A' M. T. TÁRSASÁG' 1-DIK KÖZ ÜLESÉBEN, SEPT.' 11-DIKEN 1836.

Az emberi nem: egészben tekintve, örökre virágzó növény, minek egy felől hervadó virágai mellett, más felől szünet nélkül ujak és ujabbak fakadnak 's nyilnak ki. Végetlenül tenyésztő élet ez; hol multt és jelen csak a' jövendőnek szolgálnak magai; 's a' bölcs örvendve néz e' jövendő' elébe; mert tudja, hogy az bizonyosan felvirul, 's felvirulta után enyészetre sem hajlik, míg magából a' következő időnek alapot nem készit.

De ki elég erős, mindig és mindenütt csak az egészre vetni pillantatát? Egyes emberek a' végetlen egész' egyes virágai vonzanak bennünket magokhoz; egyesekhez fűzzük hajlandóságunkat, érdekeinket, szerelmünket; 's midőn az egyesek hervadnak és enyésznek: megszakadni erezzük az egymásból folyt idők' folyamát; 's ez érzet a' legkínosbak közé tartozik. Mert szivünk legtermészetesb indulata, vágya és küzdése, majd tisztán majd homályosan, a' jövendőt tárgyazza; 's mondjátok meg: a' meghaltak' jövendője hol vagyon?

Kettő a' feleket. Egy, melly a' hit' vezérkarjaira útasít; 's a' jövendőt túl a' siron, sejdítési homály alatt mutatja. Más, melly az emberiség' egésze felé fordul; 's innen a' siron, az enyészet' nyomain mindig ujonan keletkező életre figyelmeztet. Lelket emelő, nagy gondolat fekszik mindegyikben! De gyarló az ember; 's a' mi vagy alaktalanul, vagy

Kölcsey emlékbeszéde (részlet)

's neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk' énekeseire visszaemlékezik. Emberek valánk, miért szégyelnők azt? (…) Elköltözött az ember, a' költő miénk, e' nemzeté maradt végiglen, e nemzeté, melly neved' és dicsőséged' szent örökség gyanánt birandja."

Másik korai, sajátos, tiszteletet ébresztő megjelenése Berzsenyi kultuszának az a költemény, amellyel Horváth József vései evangélikus lelkész búcsúztatta 1836. február 26-án a költőt, Niklán. A költeményt szerzője, többi prédikációjával együtt, nyomtatásban is ki szerette volna adni. Ennek tervezett, később félbehagyott előszavában így szabadkozott: „Midőn halhatatlan költőnknek emlékezetét ily gyenge és hirtelen készült munkával, a milyen ezen szent beszéd és búcsuztatás, megtisztelni kívánom: félnem kell, hogy az elhúnytnak érdemeihez és fényéhez méltatlan áldozatot hozok. Nem is egyéb bírt arra, hogy munkámat sajtó alá bocsássam, mint a

megszomorodott szívű özvegynek szíves kívánsága, ki ezáltal is forrón szeretett férjének habár csekély emléket állítani akar." Idézzünk a versből: …Tekintetes Tudós Berzsenyi Dániel / Kinek mostan teszünk végső tiszteletet, / Kénytelenített hirtelen hagyni el / Minden örömével e földi életet, / S mind attól, mi kedves volt itten szívének / Megvált s lakosa lett a szentek helyének. // Hatvan esztendőkre nyúlt földi pályája, / Míg a hír s dicsőség ösvényén haladott, / Ritka fényt érdemlett s nyert küzdő munkája, / Mert lelke itt olyan kincsekhez juthatott, / Melyek el nem vesznek a halál álmában, / El nem temetődnek sír éjszakájában.

Bár a költemény – miként maga a szerző is szabadkozik – irodalmi értékkel tán kevéssé büszkélkedhet, annál nagyobb az irodalomtörténeti értéke, hiszen a családot, a Berzsenyi famíliát jól ismerő ember írta, későbbi strófáiban egyenként vigasztalja a szomorú özvegyet, Farkast, Antalt, Lászlót, Lídiát, Berzsenyi gyermekeit s a „bokros rokonságot".

1860 nyarán arról számol be a Hazánk című folyóirat, hogy Somogy megye „Karai-, és Rendeinek 1843-ik évi azon hazafias végzése, mely által közgyülésileg elrendelé, hogy Berzsenyi Dániel koszorus költőnk emléke-

Tárló a Berzsenyi Múzeumban

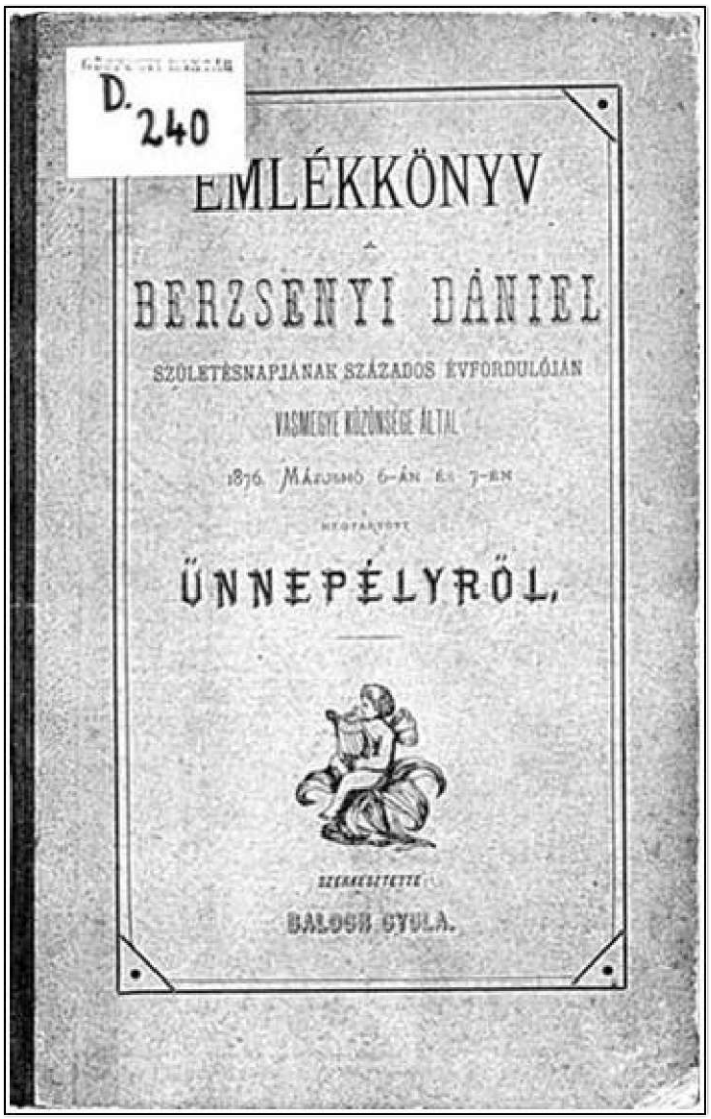

Az 1876-os ünnepély emlékkönyve

zetére, annak dicső hamvai fölé, a niklai sírkertben szobor emeltessék, az élő nemzedék által f. é. junius 14-én végrehajtatott".

A cikk beszámolója szerint a Somogy vármegyei közgyűlés teljes számmal képviseltette magát a tizenhét esztendővel korábban hozott határozat „foganatosítása végett". Örömmel számol be a későbbiekben a szerző arról, hogy „megszaporodott számmal lépett fel ez alkalommal az ifjabb nemzedék is, mely apái ajkairól nyeri most azon oktatást, mit az uj formák közt egyelőre a közéletből nem meríthet, – miszerint a multnak hagyományaiból hűségesen megjegyezze a közélet ősi szabályait a jövő számára".

Az ünnep azonban nem csupán a megyei közgyűlés falai között folyt le: „a megyei végzésnek végrehajtása napján s az ünnep színhelyén a magyar szent korona területének minden részeiből gyülekeztek oda hazafiak, különösen pedig a különböző országos egyesületek és testületek képviselék

ott küldötteik által a nemzet közérzületét, annak minden rétegeiben s életirányaiban, s azoknak élén tüzetesen a magyar akademia követei, kik e végre a keszthelyi ünnepről Niklára siettek".

Nem titkolt örömmel számol be a szerző arról is, hogy az emlékszobor-állítás a nemzeti érzület felvonultatására is alkalmat nyújtott: „válogatott szépségü leányai e vidéknek egyszersmind azon hitben és meggyőződésben is megerősítettek minket, hogy a magyar ruha nem a pesti divat, sőt nem is divat többé, hanem az ősi szép szokáshoz örökre visszatért, létünket tanusító, s azért soha többé meg nem változható országos nemzeti jelleg".

Nikla és a környező települések már néhány nappal az ünnepség előtt „egy nagyszerü táborhoz" hasonlítottak, hiszen nem kis gondot okozott az oda sereglettek elszállásolása. Az ünnepi menet Berzsenyi házától indult a temetőbe. Élén, a „Szózat intonálásával" az énekkar haladt: „A legünnepélyesb csendben haladó roppant menet elé már messziről világlott a nap sugaraitól fénylő magas emlékszobor, s a temetőben várakozó nép sókasága nem volt kisebb, mint a mely a menettel haladt. (...) A szertartó protestáns lelkészek az emelvényen helyeiket elfoglalván, az adott jelre megkezdetett a benyitó ének, minek végeztével a véssei (hova Nikla is mint fiók tartózik) prot. lelkész Szalay Sándor úr a sírszobrot felszentelé. A gyönyörű ima s felszentelés után következett a főének, melynek végeztével Székács József, a pesti magyar evangelikusok országos hirü hitszónoka, lépett a szószékre, s tartá az ünnepi nagyszerű egyházi beszédet, oly leirhatatlan nagy hatással, minőnek a koszorus szónok tán még sohasem örvendett."

A szülőföld sem akart azonban kimaradni a költő emlékének adózók sorából. A kultusz ápolására jeles alkalomnak ígérkezett 1876-ban a költő születésének közelgő centenáriuma. A Vasmegyei Lapok 1876. április 13-i számában Üljünk ünnepet! címmel felhívás látott napvilágot. Ennek szövegéből idézünk:

„A jövő május hó 7-én lesz 100 éve, hogy Berzsenyi Dániel, a lánglelkü dalnok a napvilágot legelőször megpillantá. Megyénkben, a szép és lelkes Kemenesalján, Egyházas-Hetye az, hol a »Fohász«, »A magyarokhoz«, a »Messze sötétedik már a Ság teteje« czimü magasztos költemények örök dicsőségü költője a hazának adatott. Bár ő az egész hazáé lőn, de szorosabban Vasmegye tarthatja őt magáénak. (...) Igen, Berzsenyi, a nagy költő, első sorban a mienk, s mi vagyunk hivatva, hogy emlékének első sorban adózzunk. Üljünk tehát ünnepet tiszteletére, s ne engedjük, hogy a jövő május 7-ike ugy menjen el felettünk, hogy ezért a nemzet előtt pirulnunk kelljen."

A felhívás meleg és lelkes fogadtatásra talált. A szervezés feladatát a szombathelyi olvasókör tagjai vállalták magukra. Az első előkészítő megbeszé-

lést április 18-án tartották. Csak érdekességképpen jegyezzük meg: ezen az ülésen kétség merült fel a nagy költő születési évével kapcsolatban. Az Emlékkönyv szerint: „...lépéseket kelle tenni, hogy az kétségbe vonhatatlanul megállapittathassék. Károlyi Antal megyei ügyész személyesen jelenvén meg Nemes-Dömölkön – hol Berzsenyit keresztelték – ott az ev. gyülekezet anyakönyvéből meggyőződött, hogy költőnk: Berzsenyi Dániel csakugyan 1776. május 7-én kereszteltetett." Az ülésen jelen lévők határoztak arról is, hogy a költő szülőházának falán emléktáblát helyeznek el a következő felirattal: „Itt született Berzsenyi Dániel. / Születésének első százados évfordulóján, 1876. május 7-én, kegyeletes / emlékül Vasmegye közönsége."

Mint a Vasmegyei Lapok beszámolójából kiderül, 1876. április 28-án előkészítő ülés tartatott „Berzsenyi Dániel születésének évszázados megünneplése tárgyában". Az ülésen a többi között jelen volt „Szabó Imre m. püspök elnök úr ő méltósága, Kőnigmayer Károly alelnök úr, Chernel Ferdinand, Reiszig Ede, Nagy János, Egerváry Miklós, Károlyi Antal, Haiden Imre, Gotthárd István, Lipp Vilmos, Mészöly Ignácz, Szabó János, Pamer Mihály, Nagy Károly, Éhen Gyula s több bizottsági tag".

Hosszas diskurzus után az alábbi határozat született: „A jövő május hó 6 án reggel mozsárlövések hirdetendik az ünnepély napjáhak elérkeztét, minek eszközlése végett Mayer József rendőrkapitány úr megbizatván felkéretett, miszerint magát a városi hatósággal érintkezésbe tevén, lehető módon oda törekedjenek, hogy külsőleg is jeleztessék város szerte megyénk nagy szülöttjének százados ünnepe."

Néhány kérdés ekkor még „függőben hagyatott": a jelenlévő uraknak például nem sikerült megállapodniuk abban a kérdésben, hogy „valjon a külön vonat Kis-Czell avagy Boba Jánosházán fog-e megállapodni".

A korabeli feljegyzések szerint a Berzsenyi ünnepély létrejöttének egyik legfontosabb mozzanata az a rendkívül közgyűlés volt, amelyet Vas vármegye köztörvényhatósági bizottsága 1876. május 3-án tartott.

Május 11-i számában a Vasmegyei Lapok már magáról az ünnepségről számol be többhasábos írásában. A centenáriumi megemlékezés két napon át zajlott: május 6-án Szombathelyen, másnap a szülőfaluban, Egyházashetyén emlékeztek Berzsenyire.

„A kegyeletes érzelmek közt várt nap végre elérkezett. Már kora hajnalban mozsárdörrenések ébreszték Szombathely lakosságát. A házakról nemzeti lobogók lengtek alá, s a közérdekeltség a megyeház, az ünnepély szinhelye felé fordult. Noha az ünnepély kezdete csak délelőtti 10 órára volt kitüzve, s daczára annak, hogy az eső sürü és nagy cseppekben kezde alá hullani, a közel és távolból összegyült ünneplő közönség már 9 óra után

sietett a megyeház termébe, melyet csakhamar egészen a zsufolásig meg is töltött."

A korabeli tudósító az ünnepély legapróbb momentumait sem volt rest feljegyezni. A megemlékezésnek helyet adó terem díszítéséről például a következőket írta:

„A terem homlokzatán, a közönséggel szemben, magas, fehérre behuzott pyramis emelkedett, melyre a költőnek Knebel Ferencz fényképészünk által a költő iránti kegyeletes érzelmei tanusitásául minden dij nélkül kiállított, meglepően sikerült nagy mellképe volt illesztve. A kép széles aranykeretét diszes virágfüzér folyta körül, míg alatta és fölötte, ugy a pyramis két oldalán koszoruk diszelegtek. A pyramis alapját szebbnél szebb nyiló virágok köríték, mohával fedve, mi igen kellemes látványt nyujtott. A nagy virágfüzér és a nyiló virágok a lelkes és minden szép és nemes ügyet felkaroló Gotthárd István herényi birtokos úr üvegházából valók voltak, míg a koszorukat Hrabovszky Dénesné, Galgóczy Emilné urhölgyek, Ringseisen Karolin és Horváth Ida kisasszonyok ajándékozták. A pyramis körületét gazdag drapéria ékité, míg azontul mind a két oldalon nemzeti lobogók alatt az ország czimere volt felállitva."

Először Szabó Imre megyés püspök köszöntötte a megjelenteket: „A

A Berzsenyi-ház korhű konyhája

magyar nemzet, az ő sajátságos helyzeténél fogva, sürgetőleg, mondhatnám kényszeritőleg van ráutalva, hogy létének fenntartásán lankadatlan erélylyel munkálkodjék, és evégből nyelvét, a nemzetiség lelkének ezen hatalmas élesztőjét pártolja, mivelje, terjessze buzgóan, csüggedetlenül" – kezdte beszédét, majd azokról a „lelkes férfiakról" szólt, akik „szent ihlettől áthatva az árván hagyott honi nyelvet ápolás alá fogadták". Beszédében a püspök köszönetet mondott az elődöknek, a honi magyar irodalom megalapítóinak, másrészt Vas vármegye hazafias érzülettől áthatott közönségének, mely „azonfelül, hogy a magyar nyelv terjesztését saját területén évenkint pénzbeli adománynyal mozdítja elő, f. hó 3-án egyedül e czélból tartott rendkivüli közgyülésén hozott határozatával az ünnepélyt, melyet Berzsenyi Dániel koszorus költőnk születésnapjának századik évfordulója alkalmából egyesek terveztek, nagy szülöttje iránti tiszteletből magáévá tette".

A püspök ezután Döbrentei Gábort idézte, aki Berzsenyi összes műveinek 1842-ben közrebocsátott harmadik kiadása előszavában nem Vas, hanem Somogy vármegye „tisztelt barátaitól és rendeitől" várja Berzsenyinek, „Somogy költőjének" megtiszteltetését. Toldy Ferenc hasonlóképpen tesz, amikor egyik művében Berzsenyit Nikla dalosának nevezi. Kérdés: van-e ezek után Vas megyének joga arra, hogy a költőóriás tiszteletére ünnepélyt rendezzen?

„Igenis, Vasmegyének volt erre joga, és e jogot Berzsenyi maga adta meg szülőmegyéjének azon gyönyörü versében, melylyel Kemenesaljától elbucsuzott. (...) Ezen örökségképen itt hagyott nemes sziv az mely Berzsenyit a mienkké, legalább a mienkké is teszi, s feljogosit arra, hogy emlékét mi is megünnepeljük, kik most élünk itt e »gyönyörü vidéken«, »a kékellő halmok« körül, melyek saját szavai szerént »az ő bölcsőjének ringását«, az ő »ácsorgó ajakának első mosolygását« látták szülője forró kebelén."

A püspök ezt követően szabadkozásának adott hangot, amiért „csakis egy szerény márványtáblának a születési ház falába illesztését hoztuk javaslatba".

Később Gyulai Katalin grófnő példájának követésére buzdította az ünnepségen megjelent honleányokat. A grófnő Berzsenyi egyik költeményét, a Melancholiát kőlapra vésette: „T. Honleányok! Osztozzanak a grófnéval a Berzsenyi iránti tiszteletben. Az ő s többi költőink honszeretetre buzditó verseit helyezzék el grotta helyett saját keblökben, és vessék azokat kőlap helyett sziveikbe, honnan majd a lelkesitő versek felszállnak az önök ajkaira, önök ajkairól gyermekeik ajkaira, s lesznek ekképen az édes hazai nyelv ápolói, terjesztői."

Az ünnepségen az „academia" és a Kisfaludy Társaság is képviseltette magát. A korabeli feljegyzések szerint nagy tetszéssel fogadta az ünneplő

közönség Fábry Pál főgimnáziumi tanár beszédét, aki Berzsenyi költői érdemeit igyekezett összefoglalni, ismertetni: „Az ő geniusza nem pacsirta, mely a föld szinéről néhány ölnyire felemelkedve elzengi dalát s aztán leszáll a buzakalász tövébe, kicsi fészkébe, kedves övéihez, az ő geniusza merész sas, mely áttör a felhők csoportjain s ott kalandoz fenn a csillagok között, s ha lebocsátkozik is a földre, tekintete ott tévedez a magasban, szemeivel akkor is merően néz az égő napba."

A megyeházi megemlékezést díszebéd követte a püspöki palotában, ahol a házigazda „a megye főispánját s Vasmegye közönségét, mint az irodalom pártolóját, a Berzsenyi ünnepély megvalósitóját kemenesalji sághi borral élteté".

Másnap kora reggel a szombathelyi indóháznál gyülekeztek a megyei küldöttség tagjai, valamint azok, akik az ünnepségsorozat egyházashetyei folytatásában részt kívántak venni. A mozdonyt erre az alkalomra koszorúkkal, nemzeti zászlókkal díszítették, közepére – vagy ahogy a korabeli megfogalmazás írja „homlokára" – Magyarország címere és „geniusza" került. Két ütközőjén „nemzeti forgó-rózsa kelepelt", oldalt pedig virágokból kirakott B. D. betűk voltak láthatóak. „Kis-Czellben, az indóház udvarán" már nagy tömeg várta a beérkező vonatot. A küldöttséget Hollósy Jusztinián dömölki apát és akadémiai tag fogadta, a következő szavakkal: „Üdvözöljük önöket, uraim, kiket mint nemes Vasmegye küldöttségét, a magyar tudományos academia és Kisfaludy-társaság képviselőit szerencsém van tisztelni, továbbá üdvözöljük önöket ezen alkalommal, midőn tisztelt önök halhatatlan Berzsenyink szülőföldjére lépnek, s lépnek azon szándékkal, hogy a magyar haza nagy lantos költője születési helyét az utókor számára kegyeletes kőemlékkel jeleltessék."

Kemenesalja népét Chernel Ferenc alispán köszöntötte, beszédét a helyiek lelkes éljenzése fogadta, majd a – kemenesaljai delegációval is kibővült – küldöttség kocsikra szállt. Nyolcvannyolc fogat indult meg a „kisded E.-Hetye" felé. Bár az idő kissé mogorva volt, hideg szél fújdogált, ez nem akadályozta meg a kiscellieket abban, hogy lelkesen köszöntsék a menetet. A házakon nemzetiszínű lobogók lengtek. Éljenzés fogadta a kocsisort Ságon is, „…hol az iskola ifjusága, az utczán felállitva, éljennel fogadta az elvonuló fogatokat. Izsákfán keresztül E.Hetyére érve, az iskolás gyermékek virágcsokrokat szórtak a kocsikba, s mozsárlövések üdvözölték az érkezőket."

A költő szülőházához érkezve, majd oda belépve, a korabeli hírlapíró szerint a következő kép fogadta a küldöttséget: „A ház, mely Berzsenyi nővérével a Barczák kezére került, s ezektől ifj. Nagy Sándor úr tulajdona lőn, a nevezett uraság kastélyával ferdén szemközt, emelkedettebb helyen

áll. Az utcza felőlí része ujra épitett, s amint Szita Sára e.hetyei öreg asszony tanuskodik, B. az utcza felőli ujra épitett szoba helyén állt szobában született. Az udvar felőli részen egy szoba falaival még ugy áll amint azt Berzsenyink használta. Padlózata ugyan most nincs, de a falak, a szoba boltos fölepe tojásdad köreivel a régiségről tanuskodnak."

Az emléktábla a ház templom felőli oldalába, a régi szoba falára került. Mellette függött a költő nagy arcképe is. A tábla alá állványt, mellé szószéket helyeztek el, az előkelőbb urak és hölgyek pedig padokon ülve élvezhették a történéseket. A hetyei megemlékezés Königmajer Károly apát és kanonok, egyben a rendező bizottság alelnöke beszédével vette kezdetét.

„Azon ház előtt állunk, melyben megyénk egyik büszkesége, irodalmunk egyik fénycsillaga, Berzsenyi Dániel született. Midőn Vasmegye elhatározta, hogy nagy fia születés napjának százados évfordulóját megünnepli, s a megyei ünnepélyt, mely tegnap Szombathelyen igen nagyszámu művelt közönség jelenlétében oly fényesen megkezdetett, itt a költő születésének helyszinén befejezendi: ezáltal a megye az érdem iránti tisztelet és kegyelet adóját rótta le, s dicséretesen teljesitette azon hazafiui kötelességet, mely ezen alapigazságból következik, amely nemzet nagy férfiait nem tiszteli, nem érdemli meg, hogy naggyá lehessen" – indította mondandóját az ünnep szónoka, majd Berzsenyi méltatására tért át, azt a kort idézve fel, amelyben a géniusznak alkotnia kellett: „Alkotmányunk volt is, nem is. Országgyűlésünk évek hosszu során keresztül szünetelt, a társas körökben a német, a megyei körökben a latin nyelv bitorolta az uralmat. Aristocrátiánk, melynek hazafias lelkületét most szivesen megismerjük, akkor minden volt csak magyar nem. (...) Berzsenyi Dániel mint költő e szempontból is ki érdemelte a babérkoszorut."

Az emléktábla leleplezése előtt Nagy Károly kissomlyói evangélikus lelkész szól az egybegyűltekhez: „Ily jeles világitó szövétnekünk volt Berzsenyi is. Nem hősies fegyverrel, nem országlári jártassággal, hanem lanttal a kezében. Gazdag, nemes érzelemmel szívében, magasztos szép gondolatokkal agyában, szerelemmel, lángzással az erény és haza szent ügyeért, vallásos mély hódolattal istene iránt" – méltatta a költőt, majd a következő gondolatokkal zárta beszédét: „Igen, avval a lélekkel, melylyel Berzsenyink szellemének ma örülünk, melylyel érezzük szive melegét, szive lángját. E kedves hatás igézete alatt esküdjünk örök hüséget az erény, haza, és isten iránt. És e komoly hű elhatározásunk, s tettekben gazdag hű életünk legyen a legszebb tisztelet Berzsenyink szellemének."

Az emléktábla leleplezését Berzsenyi költeményeiből összeállított ünnepi műsor követte, majd Szita Ilona úrnő megkoszorúzta a költő arcképét. Végül a mintegy kétszáz fős küldöttség előbb a plébánialakba vonult, ahol ifj.

Nagy Sándorné úrhölgy jóvoltából ízletes frissítőkben részesült, majd „Kis-Czellbe hajtatott", ahol is a Korona vendéglőben díszlakomát tartottak.

A centenárium alkalmából, Balogh Gyula szerkesztésében egy emlékkönyv is napvilágot látott, amely az ünnepség történetét, illetve a Szombathelyen és Egyházashetyén elhangzottakat dolgozta fel.

Alig másfél évtized múltán ismét Balogh Gyula nevével találkozhatunk a kultusz ápolói, helyesebben éltetői körében. Látva azt, hogy a megye közönsége 1876-ban nagy lelkesedéssel karolta fel az emléktábla-állítás ötletét, 1891-ben kiadta a jelszót: illenék szobrot emelni Berzsenyinek. Ezúttal nem Egyházashetyén, hanem a megyeszékhelyen. A Vasvármegye elmű lap hamar felkarolta a kezdeményezést, s így buzdította a vasi olvasóközönséget: „Szobrot Berzsenyinek! Korcs nemzedék az, mely megfeledkezik nagyjairól és nem emel méltó emléket az érdemesnek."

Néhány hónap múltán, 1891. október 11-ére, dr. Károlyi Antal alispán a vármegyeháza nagytermébe értekezletre invitálta a nemes ügy iránt érdeklődőket. A jeles napon meg is alakult a Berzsenyi-szoborbizottság, amely elsőként azon kérdést vette napirendjére: miként kellene a szoborhoz szükséges pénzösszeget összegyűjteni. A bizottság úgy határozott, hogy nemcsak Szombathely városát, hanem az egész megyét bevonják a gyűjtésbe, s még októberben szétküldték a felhívást az ívekkel. Rövid időn belül közel kétezer forint gyűlt össze a szoboralap javára. A gyűjtést felgyorsítandó Szombathely városa kis idő múlva elhatározta, hogy jótékonysági esteket, hangversenyeket fog szervezni. A megyeszékhely példáját a járási központok is követték. Az első ilyen estélyt 1892. január 6-án tartották.

A felbuzdulás azonban néhány hónap múltán lelohadt. Ekkor dr. Rupp Kornél új ötlettel állt elő. Javasolta egy olyan irodalmi és művészeti kör létrehozását, amely terjeszti és ápolja a nemzeti művelődést és a honi társaséletet, és gyülekezőhelye lesz a megye műértő, s a hazafias eszmékre fogékony értelmiségének. A Berzsenyi Kör nevet viselő egylet végül 1893. január 22-én alakult meg dr. Károlyi Antal alispán elnökletével, a titkári teendőket dr. Rupp Kornél látta el. A kör működése – belépti díjas estélyek, előadások, felolvasó estek szervezésével – jelentősen gyarapította a szoboralapot. Lelkesedésük hatására a megyében működő egyéb egyletek is bőkezűen adakoztak. Legjobb példával a szombathelyi pincér egylet járt elől; kétszer ajánlva föl mulatságának teljes bevételét a szoboralap javára. A szoborbizottság ekkor Kiss György budapesti művészt kérte fel a munkára, aki 1893 novemberére készítette el a szobor mintáját és költségvetési tervezetét: az nyolcezer forintra rúgott. A bizottság ekkor újra felhívást intézett a vármegye nagybirtokosaihoz és pénzintézeteihez a hiányzó összeg összegyűjtésére.

A felhívásnak biztató eredménye lett. Egyedül a választmány azon törekvése maradt sikertelen, hogy a Kiscellben lévő, mintegy kétezer forintot kitevő Berzsenyi-alapot megszerezze a várostól a költségek fedezésére. Ennek ellenére az alap 1894 végére ötezer forintra nőtt. Közben Kiss György mellett Tóth István szobrászművész is mintát készített a választmány számára. Mivel a tagok egyetértésre jutni nem tudtak, elhatározták, hogy a mintákat műbíráló bizottság elé viszik. Műbírálatra Beöthy Zsoltot, Strobl Alajost és Alexander Bernátot kérték fel, elhatározták továbbá azt is, hogy a szobrot a millennium évében állítják fel. A műbírálók véleménye alapján Kiss Györggyel kötötték meg a szerződést, aki 1896. október 15-re vállalta a legjobb minőségű bronzból öntendő szobor elkészítését. A szerződés

Berzsenyi szombathelyi szobra

értelmében az alaknak két és fél, a talapzatnak három és fél méter magasnak kellett lennie. A talapzat alsó részét a következő feliratokkal kellett ellátni: „Berzsenyi Dániel", „Vasvármegye közönsége", „Csak sast nemzenek a sasok", „Állsz még szeretett hazám!"

Mint látható: a munkálatok már csaknem a végükhöz közeledtek, a költségek fedezéséhez szükséges pénzösszeg azonban még mindig nem gyűlt egybe. A bizottság mindent elkövetett a hiányzó forintok előteremtésére. Újfent felhívást intézett a megye nagybirtokosaihoz, az azonban csaknem teljesen eredménytelen maradt. A megyei törvényhatóság végül adott nyolcszáz, Szombathely városa száz forintot, s a Woga-féle hagyaték is ötszáz forinttal gazdagította az alapot. Ám még mindig hiányzott néhány száz forint. Az újra és újra kibocsátott felhívások nem jártak különösebb sikerrel: csak egy-két egyesület válaszolt, kisebb összegeket ajánlva fel. Végül egy kellemes, váratlan fordulatnak köszönhetően összegyűlt a szükséges pénz: Czedera Gyula városi főjegyző száz, egy ismeretlen úr pedig kétszáz forintot adott a szoboralapba.

Megkezdődhettek hát a leleplezési ünnepség előkészületei. A választmányi tagok megtanácskozták, kik vétessenek fel a meghívandók listájára, s arról is döntés született, hogy – megörökítendő az avatás múló pillanatait – a napról Berzsenyi-albumot fognak kiadni, melynek szerkesztésére Kővári Kaffehr Bélát kérték fel. A kiöntött bronz 1896 októberének végén érkezett Szombathelyre. A leleplezés napjául a bizottság, hosszas tanakodás után, december 8-át tűzte ki.

Az ünnepség – a Berzsenyi Kör és a szoborbizottság együttes ünnepi közgyűlésével – 1896. december 8-án délelőtt tíz órakor a vármegyeháza nagytermében vette kezdetét, ahol dr. Károlyi Antal alispán köszöntötte a vendégeket és nyitotta meg a közgyűlést, majd Szávay Gyula szavalata után dr. Dallos József, a szoborbizottság alelnöke emelkedett szólásra. Később a szép számmal jelenlévő tudományos és irodalmi küldöttségek szószólóinak beszédeire került sor. A szobrot dr. Károlyi Antal leplezte le, s Szombathely képviseletében a város polgármestere vette át. Az ünnepség Reiszig Ede főispán beszédével zárult.

A szombathelyi példa nem maradt hatás nélkül a megye más településein sem. 1921-ben a Celldömölkön megjelenő, Kemenesalja című, vegyes tartalmú független lap Emlékezzünk meg Berzsenyi Dánielről! címmel felhívással fordult az olvasókhoz. A hosszú bevezetőben felelevenítette a szülőház falán elhelyezett emléktábla, valamint a Balogh Gyula kezdeményezésére felállított Berzsenyi-szobor történetét, majd így folytatódott: „Hát Kemenesalja?! Mit is mondott költője, mikor Kemenesaljától bucsuzott?! Mélyen illetődve bucsuzom tőletek. Elmegyek, de szivem itt marad vele-

tek!... Megfeledkeztünk volna tán róla?! Nem! 1884 ben tisztelendő Hering Lajos, akkori dömölki segédlelkésznek támadt azon merész gondolata, hogy Berzsenyi Dánielnek Kemenesalja székhelyén ha nem is nagyszabásu, de legalább egy mellszobrot kellene emelni. Azon hitben volt, hogy ha lessz alap, ha kicsiny is, majd csak kinövi magát. Az ő indítványára rendezett az akkori kemenesaljai ifjuság egy hangversenyt 1884. augusztus havában, amelynek jövedelme képezi azon alapot, mely jelenleg 1015 koronát tesz és Czelldömölk nagyközség kezelése alatt áll. Sajnos a pénz lebélyegzése és az alap nagy részének hadikölcsönbe fektetése nem voltak alkalmasak az alap növelésére."

Mint az írásból kiderül, a polgári iskolában Berzsenyi Dániel nevével ékesített önképzőkör alakult, amely szintén szeretett volna közreműködni a „szoborügy előmozdításában". Elhatározták, hogy 1921. május 7-én, délután öt órai kezdettel a Japán-kertben hazafias ünnepet rendez, amelyen belépti díjat ugyan nem szednek, de „önkéntes hazafias adományokat" kér az önképzőkör egy a városban felállítandó Berzsenyi-szobor javára.

Az ünnepség nagy tetszést aratott. „A május 7-én a Félix ligetben tartott Berzsenyi-ünnepélyen Berzsenyi szobrára a következők adományoztak: Hitelbank 200 K, Dr. Czifrák Jánosné 150 K, Dr. Berzsenyi Jenő, Dr. Dóczy Kálmán, a polg. fiuisk. Berzsenyi Dániel önképzőköre 100-100 K, Berzsenyi Dezső, Berzsenyi Dezsőné, Berzsenyi Jolán, Fébert Lajosné, Fekete Lajos, Dr. Hethésy Elek, Huchausen Ede, Jándi Bernandin, Dr. Pietnits Ferenc, Pósfay Gusztáv, Simon Nándor, városbiró 50-50 K, Brandl N, Kirchner Elek 40-40 K, Dániel Géza, Katona Fülöp, Kiss Sándorné, Tóth László 30-30 K, Berecz Lajosné, Böjtös János, Draveczky Árpád, Dezső Lajosné, Fesler Erzsébet, Dr. Havasy Béla, Kemenesi József, Klein M. Macsotay István, Nagy Miklós, Nagy Sándor, Novák Ferenc, Papp Sándor, Dr. Seregély Pálné, Szarka Mariska, Sztrókay Mariska, Talabér Károly, Tóth Miklós, Várallyai Irén, Záborszky Nándor 20-20 K, Komatics Ernő 15 K, N.N. 13 K, N.N. 12 K, László Sándor, N.N. Simon Károly, Komatics N., Kiss Jenő, Szórády Dénes, N.N., Koczor Lajos, Berecz Lajos" – és még további hosszas felsorolással folytatódik az adakozók listája.

Eközben a szülőfaluban sem ment feledésbe a költő kultusza. Kisebb-nagyobb rendszerességgel megemlékeztek a kemenesaljai géniuszról. Ezeknek a megemlékezéseknek a hangulatát a korabeli helyi lapokból vett idézetekkel elevenítjük fel:

„Szép, lélekemelő ünnepélyt rendezett a keszthelyi kath. főgymnasium VII. osztályának növendéke 5 tanárnak a vezetése alatt E.-Hetyén, Berzsenyi Dániel emléktáblával megjelölt szülőházánál. Az ünneplőket, akikhez Kiss Sándor káldi és Kisfaludy Sándor izsákfai plébánosok is csatlakoz-

tak, a vendégszeretetéről messze vidéken hires Nagy Sándor látta vendégül. Az emléktábla előtti ünnepély vasárnap délután 4 órakor folyt le, amelyen megjelent a község szine-java is. A programot egy tanárnak az ünnepi beszéde, néhány szavalat, a hymnus és a szózat alkotta. (...) Ezután az ünneplők bevonultak a kastély parkjába, ahol egy ideig kedélyesen töltötték az időt majd pedig 6 óra tájban átkocsikáztak Káldra, ahol Kiss Sándor plébános vendégszerető házában töltötték az időt másnapig. Az ünneplők hétfőn délután utaztak haza - egy sereg szép emlékkel." (Jánosháza és Vidéke, 1908. június 28.)

„Fiatalos vidámság... Szép magyar dalok... A kabátokon liliom... Nagy karimájú kalapok... Nemzeti zászló... Cserkészek vonulnak a Dobai-uton Egyházashetyére. Ott várják őket...

1776-ben, ma 125 (vélhetően sajtóhiba – M. L.) éve, itt született a legnagyobb magyar ódaköltő. Kegyeletet leróni, lelkesedni jött a kis csapat Szombathelyről, a premontrei tanárok vezetésével.

Az ünnepély a Himnusz eléneklésével veszi kezdetét, mely után Andelits Lajos körjegyző üdvözli a vendégeket, kik felkeresték a nagy magyar szülőházát, hogy erőt gyüjtsenek. Rámutat a jövőre, amely csak akkor lesz igazán szép, ha minél gyakrabban elzarándokolnak a régi forrásokhoz. (...)

Vadász, a jeles irodalomtanár Vasmegye nagyjairól beszélt: dukai Takách Juditról, Szelestey Lászlóról és Horváth Boldizsárról. Ezektől kell tanulni. Szavait az Anteusz mondatával fejezte be, akit háromszor vágtak a földhöz, de az anyaföldtől mindig ujabb erőt nyert. A magyar se féljen, becsülje meg őseit, tanuljon tőlük és akkor őt sem lehet a földre teperni." (Vasvármegye, 1921. június 17.)

A Kemenesalja című lap bővebben számolt be ugyanerről az ünnepségről, részletesebben idézve a körjegyző szavait:

„Ha a nemzet és társadalom nagyjai emlékének áldoz, önmagát becsüli meg. Láttuk a közelmult időben, hogy mily szerencsétlenségbe döntötte az országot a nagyszerü őseink dicső emlékeinek sárba tiprása, a mult és jelen tekintélyeinek lerombolása, az egész nemzetet gyalázták meg vele.

Szomoru emlék, sokáig fogjuk nyögni átkos következményeit... (...)

Egyházashetye község azon szerencsés helyzetben van, hogy szinte adott a magyar nemzetnék egy dicső, lángszavu nagy költőt, mert itt e házban született 1776. május hó 7-én Berzsenyi Dániel, itt töltötte ifju korát, ez a kies vidék ihlette meg költői fantaziáját. Ugy tudom, önök ezen dicső koszorus nagy költőnk halhatatlan emlékének áldozni zarándokoltak ide. Nem ez a kis emléktábla megtekintése hozta ide önöket, hanem az a szent hevülés, az a nemes gondolat, hogy megtisztulva, megerősödve Berzsenyi Dániel magasztos eszméinek, rajongó hazaszeretetének szent tüzében, ma-

gukhoz vegyék a nagy költő halhatatlan lelkének soha ki nem alvó szikráit, hogy megujult lelki erővel lépjenek a haladás, tudás küzdelmes terére a »Romlásnak indult hajdan erős magyar« ujjá teremtésére." A cikk beszámol arról is, hogy az ünnepséget nemcsak az abban résztvevők, de a falu egész lakossága magáénak érezte: „A templomból kijövetel után mutatta meg még csak a lakosság, hogy mennyire együtt érzett az ifjusággal, hogy mily fölemelő volt az ünnepély hatása, mindenki megfogott 3-4 diákot és vitte boldogan haza s ugy szétkapkodták őket – magyarán mondva, hogy néhány perc alatt már nem lehetett látni diákot az utcán, csak néhány bácsit és nénit, akik azon busultak, hogy nekik nem jutott diák."

1926 májusában került sor a költő születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre: „Egyházashetye hazafias elöljárósága és közönsége bensőséges ünnepséggel ünnepelte meg mult vasárnap Egyházashetyén a nagy költő szülőfalujában Berzsenyi Dániel 150 éves emlékünnepét. Az ünnepélyt Magyar János plébános magasszárnyalásu beszéddel nyitotta meg, majd Kiss József kántortanitó a falu nagy szülöttének életéről és müködéséről tarott előadást. Berzsenyi költeményeiből Fohászkodás, Mesterházy Lidi, Felsőbüki Nagy Pálhoz, Ihász Károly, A magyarokhoz, Sebestyén János, Bucsu Kemenesaljától, Nemes Irma szavalta. A magasztos ünnepség a Hiszekegy eléneklésével fejeződött be."

Az élő hagyomány

Bár az 1970-ben íródott falukrónika második mondata Berzsenyi szellemét idézi („Ebben a faluban született Berzsenyi Dániel a magyar nép fia, a komortermészetü költő"), a nagy költő tiszteletére rendezett ünnepségek hangulata, jellege erre az időre már megváltozott. A kor hivatalos irodalomszemlélete szerint Berzsenyi „már akkor" előrevetítette a haladó változásokat. Az 1945 utáni esztendőkhöz, a szocializmus építéséhez igyekezett őt aktualizálni szülőfaluja krónikása is: „A jelen kor lelke beszél a következő oldalakon az egyházashetyei krónikában, amely az eltelt negyedszázad korát méltatja. Ebben a harcban a győző maga a kor lelkének, lelkiismeretének, legfőbb alakítója a dolgozó nép! Ez sem ment harc és küzdelem nélkül. Itt ugyan nem Napoelon bukott el, hisz az történelmileg sem lenne lehetséges, hanem az átkos emlékű mult annak minden retrográd eleme." (Idézet a falukrónikából)

Az 1965-ben megrendezett Berzsenyi-napok meghívóján, Berzsenyinek a gazdák önkéntes szövetkezése szükségességéről szóló gondolatait felhasználva, a következő idézet szerepelt: „Az emberek egyesülve urai a földnek."
Berzsenyi intézményesült tehát. Nézzük csak, miként is számol be a kultusz ekkori megnyilvánulásairól a falukrónika!

„Az 1945 utáni években több alkalommal is volt Berzsenyi-ünnepség a községben. Az egyik legnagyobb 1956. június 6-án volt. Ekkor nagy tömeg előtt Déry Tibor író méltatta Berzsenyi munkásságát. A szülőházban berendezett emlékmúzeum ünnepélyes avatására is ekkor került sor. Ez időtől kezdve állandó kiállítás van a költő szülőházában. (...)

A másik nagyszabású Berzsenyi ünnepségsorozatra 1965. október 11–17. között került sor. Az ünnepséget a Járási Tanáes Végrehajtó Bizottsága és a Hazafias Népfront Járási Bizottsága rendezte. (...) A megye függetlenitett népmüvelési dolgozói számára továbbképzési nap volt. Sportrendezvények és a KISZ, járási uttörő-csapatok részvételével Berzsenyi-emléktura. Befejezésképpen Járási Kulturális Szemlével zárult az igen sikeres Berzsenyi hét."

A hatvanas évek közepén feléledő Berzsenyi-kultusz a még élő résztvevők által máig nosztalgiával emlegetett állomása volt 1965. szeptember 8. Egy lelkes kis kemenesaljai csapat végigjárta azt az útvonalat, amelyen 1808-ban Berzsenyi Dániel távozott Kemenesaljáról niklai magányába. Kemenessömjéntől Nikláig összesen húsz települést érintett az út (Kemenesmihályfa, Celldömölk, Alsóság, Izsákfa, Kemenespálfa, Jánosháza, Nemeskeresz-

túr, Rigács, Ukk, Zalagyömörő, Sümeg, Bazsi, Keszthely, Fenékpuszta, Balatonszentgyörgy, Kéthely, Marcali, Boronka, Csörmend).

Öt esztendővel később, 1970. szeptember 27-én felavatták a faluban Antal Károly Kossuth-díjas szobrász Berzsenyi-szobrát. Az emléktúra megszervezésében és a szobor felállításában oroszlánrészt vállaló, a közelmúltban elhunyt Dala József így emlékezett vissza a szoborállításra: „Az ismeretségünk Berzsenyi-szobra révén keletkezett, hisz ő készítette el a költő szülőfalujában felállított mellszobrot. Részt vettünk a zsürizésben. A bizottság művész tagjai nem szóltak az alkotásról, elég volt a »hazaiak« véleménye. Mindenkit megragadott a szobor, mondtuk is, hogy ilyennek képzeltük el. Utána hosszú barátság szövődött az alkotóval, aki a hetvenes években kitaszított embernek számított." A szoboravatást kétnapos tudományos konferenciával kötötték össze.

Berzsenyi születésének kétszázadik évfordulójára szülőföldje országos kisgrafika-pályázatot hirdetett. Harminchét művésztől kétszáztíz kisgrafika érkezett. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus huszonnégy alkotó százhuszonnyolc kisgrafikáját fogadta el. A Berzsenyi Dániellel kapcsolatos témát feldolgozó művészek közül Csohány Kálmán és Püspöky István kap-

Meghívó 1998

tak díjat. A kiállítást a Kemenesaljai Művelődési Központban láthatták az érdeklődők 1976. május 7–június 8. között.

1990-ben új fejezet kezdődött az ünnepségek történetében. Talán nem túlzás azt állítani: a község lakói ekkortájt fedezték fel s ismerték meg az igazi Berzsenyit. Ezt az újrafelfedezési folyamatot nem csak a rendszerváltoztatás hívta életre, hanem az, hogy több – születésileg ugyan máshonnan származó, de lélekben a költőóriáshoz és a faluhoz kötődő értelmiségi – köztük is élenjárva Ambrus Lajos író, Sellyei Gábor belsőépítész és neje Sellyei Gáborné főiskolai tanár – vásárolt meg, s újított fel az 1980-as években egy-egy régi házat. Beköltözésükkel nemcsak a házak találtak értő, gondos gazdára, de a község is. Az új lakók beköltözésük után hamarosan észrevették: a régi házak mellett Berzsenyi kultusza is „renoválásra” szorul.

A rendszerváltás utáni első évben, 1990-ben a költőről elnevezett irodalmi és művészeti társaság képviseletében Czigány György mondott beszédet. Berzsenyi magányosságáról szólt: „Ki olvas ma verseket? – kérdezhetnénk, de a költő sohasem munkája esélyeit mérlegeli. A költő dolgozik. A reményt hordozza, hiszen a legkétségbeesettebb műalkotás is reményt rejt. A versek elkallódhatnak, hosszú évtizedeken át lapulhatnak valahol,

A meghívó szövege

MEGHÍVÓ

Berzsenyi Dániel születésnapján, **1998. május 2-án**
falunapot tartunk Egyházashetyén.

Egyházashetye község önkormányzata *„Pro Egyházashetye” Egyesület*

Program

10.00 – 10.55	A Radetzky-huszárok díszelgése, zászlófelvonás
	Köszöntőt mond **Majthényi László** polgármester
11.00 – 12.00	Ünnepség a Berzsenyi-múzeum előtt
	Beszédet mond **dr. Orbán Viktor**, a Fidesz-MPP elnöke
	Közreműködnek **Ambrus Lajos** író
	A Berzsenyi Dániel általános iskola kórusa, vezényel: **Zolnai Attila**
	A Hetyei Daloskör, karnagy: **Sellyei Gáborné**
	A HNMN kamarazenekara, vezető: **Fasching Zsuzsa**
	Szavalat: **Ridavics Pál** VIII.oszt.tan. és **Varga Lajosné**
12.15 – 13.30	Ebéd a meghívott vendégek részére
13.30 – 14.00	A Kertkultúra cimű új folyóiratot bemutatja **Kósa Géza** főszerkesztő
14.00 – 16.00	„Berzsenyi-kupa” kispályás labdarugó torna a hetyei füves pályán
	(Fidesz-válogatott, Vas Népe-válogatott, Egyházashetye-válogatott)
16.00 – 17.00	A sitkei citerazenekar és a Hetyei Daloskör fellépése a kastélyparkban
20.00 – 02.00	Bál: zenél a Fény-együttes
	A helyszínen könyvvásár, dedikálás

ám a megfelelő időben színre lépnek, hogy győzelmet arassanak." Az ünnepi műsort a szombathelyi főiskolások és celldömölki gimnazisták adták. Ekkor került sor a kastélyparkban a Sellyei Gábor által tervezett fajátékok átadására.

Az 1991-es megemlékezésen a szónok, Ambrus Lajos iróniával szólt azokról a törekvésekről, amelyek a múltban „papírmasé figurává", kötelező tananyaggá kívánták züllesztení a költőt, elfeledkezve arról az emberről, akinek „ostora ha pattog, ökle ha hátunkon citerázik – sebe melyet ejt, először is sajog, de aztán csodamód gyógyít –, azokat sújtja, akiket legjobban szeret: szülőföldjének, Kemenesaljának, de legfőképpen Egyházashetyének népét".

A megújult-megújított Berzsenyi-kultusz több pilléren nyugszik. 1992-ben tizenhat tag (dr. Sterba Károly, Sterbáné Győri Andrea, Ridavics Gábor, Ridavics Gáborné, Sellyei Gábor, Sellyei Gáborné, Horváth István, Ambrus Lajos, Majthényi László, Hetyei Benjamin, Kalmár József, Kalmár Józsefné, Markos Vilmos, Kereszturi Csaba, Maráczi Zsolt, Molnár Anikó) megalapította a Pro Egyházashetye Egyesületet, melynek célja a költő szellemi örökségének méltó, korszerű ápolása, s egy olyan kulturális központ életre hívása Egyházashetyén, amely szellemiségével befolyásolni képes szűkebb és tágabb környezetét.

Az egyesület és a hozzá kapcsolódó, főként képzőművészekből, írókból, költőkből álló baráti kör elhatározta, hogy a korábbi formális, sablonos megemlékezések helyett évről évre visszatérően Berzsenyi-napot szervez, a költő születésnapját (május 7.) megelőző hét szombatján. Törekvésük és szándékuk szerint ez a Berzsenyi-nap abban különbözik régi idők megemlékezéseitől, hogy nem az üres szavak s „magas helyekről" érkezett vezetők seregszemléje kíván lenni, hanem ünnep – egy közösség ünnepe.

„Ám azt hiszem, együttesen is mondhatjuk azt, hogy a falu ünnepsége, mint bármely ünnep, a közösség kezdete, annak a tudatnak a csöndes belátása és birtoklása, hogy nem vagyunk egyedül – írta Ambrus Lajos a Hetyei Hírmondó első számában megjelent, A korszerű Berzsenyi című cikkében. – Közösség és ünnep – aktualizálás nélkül is tudjuk, mennyire hiányzik a mai életünkből, minő módon esett szét a kisközösségi élet az elmúlt negyven-ötven évben, s hogyan felejtődtek el a magyar paraszti és polgári hagyományokban gyökerező egyesületi formák. Amelyekről Berzsenyi is oly szívesen és sokszor beszélt. Ami EGYHÁZASHETYÉT és egyesületét talán érdekessé teszi, az semmiképpen nem gazdasági, szociális vagy földrajzi helyzete. (...) Ami miatt mégis azt gondolom, hogy reálisan is érdemes radikálisan újat kezdeni, az hogy e táj embere még mindig viszonylagos épségben maradt meg, és itt született a titáni Berzsenyi Dániel. (...) Min-

den év májusának első vasárnapja, Berzsenyi születésének évfordulója, legyen a közösségé – tartassék falunap, emlékezzünk költőelődünkre, tegyen büszkévé bennünket ez az új hagyomány."

Abban a Hetyei Hímondóban írta ezeket Ambrus, amely joggal nevezhető a megújult kultusz újabb pillérének. Az először 1992-ben, a Berzsenyi-napra megjelent újságot a Pro Egyházashetye Egyesület gondozza-gondozta. A Berzsenyi-napokra megjelenő alkalmi lap munkájába, írásába, szerkesztésébe, kis túlzással, az egész falu bekapcsolódott: az iskola igazgatója, egykori tanára, a helyi plébános, az állatorvos, a háziorvos éppúgy megosztotta gondolatait a lap hasábjain a hetyei olvasóközönséggel, mint a sportkör elnöke vagy a település elöljárói.

A Berzsenyi-kultusz fölélesztésétől el nem választható, mert ugyanazon közösségteremtő szándék folyománya az az összművészeti tábor, amely először 1992 nyarán nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt. A Hetyei nemzetközi művészeti napok elnevezésű rendezvénysorozat – megálmodója, Sellyei Gáborné elképzelése szerint – az egyes művészeti ágakat szeretné közelebb hozni az érdeklődő helybeli és távolabbról érkező fiatalokhoz. A tábor több szekcióban működik: a régi, mára már legtöbbször feledésbe ment gyerekjátékokkal, népi rigmusokkal éppúgy megismerkedhetnek itt a fiatalok, mint például az üvegmozaik-készítés vagy éppen a szövés titkaival. Kiegészítő programként helyet kap az irodalom, a filmművészet is.

A Berzsenyi Emlékparkot dr. Borsos Zoltán telepítette

Emellett évről évre kedves, visszatérő hagyomány az esti házi muzsikálás, ahol zeneművészeti főiskolások, zenészek, a pár éve alakult daloskör tagjai, a tábor résztvevői járják végig a falusi portákat, felelevenítve a régi, meghitt falusi esték hangulatát.

Érdekes színfoltja a Berzsenyi-kultusz ápolásának dr. Borsos Zoltán, nyugalmazott erdőmérnök példája, aki „Óriásfenyőket a költőóriásnak!" mottóval Berzsenyi-emlékparkot hozott létre Egyházashetyén. A park átadására 1997 szeptemberében került sor. Idézet a dr. Borsos Zoltán által az avatóünnepségen elmondott beszédből: „Amikor tizennégy évvel ezelőtt a Malom-rét kertté, gyümölcsössé alakított területének egy része, a tanító-, majd óvodakert műveletlenné vált, [arra gondoltam,] hogy itt, e neves helyen ligetet, Berzsenyi-emlékparkot létesítek. A gondolattal egyetértettek a község és az óvoda akkori vezetői is. Utódaik ugyanúgy támogatták a tervet, majd később annak megvalósítását is, mint ahogyan elődeik tették. Kezdettől fogva hangsúlyoztam, hogy a létesítésre nem igénylek anyagiakat, azt saját erőmből oldom meg. Elmém, szívem diktálta a parancsot: óriásfenyőket a költőóriásnak! Úgy éreztem, hogy a magamfajta erdőjáró természeti ember (…) elismerését és nagyrabecsülését legjobban olyan alkotással tudja kifejezni, mely méltó hozzá, és mint Ő, időtlen időkig élni fog.

Milyen legyen a park, milyen fafajokból álljon, milyen célokat szolgáljon, mi legyen a rendeltetése? Ezt kellett jól megfontolnom, mert kezdettől fogva élt bennem a tudat, hogy aki Berzsenyinek emléket akar állítani, az nagyon magasra állítsa a megvalósítás mércéjét. Alkotása méltó legyen a költő nagyságához."

De térjünk vissza a Berzsenyi-napokhoz.

1992-ben Fekete György belsőépítész, helyettes államtitkár volt az ünnepség szónoka: „Eljött az ideje az őszinte ünnepnek, annak, hogy elfeledjük rossz és méltatlan ünnepeinket. Álljon hát vissza a rend, főleg ott, ahol olyan hagyományok vannak, mint Hetyén. (…) Berzsenyi hűhó nélküli, a csend volt maga és a szerénység. Lehet, hogy ebben a faluban újabb Berzsenyik születnek és nevelődnek, méltón az ő egyenességéhez és tisztességéhez. Ez az ország hat-hét évtizede fantasztikus könyörtelenséggel, gyilkos

Markos Vilmos, Fekete György Ambrus Lajos

erővel építette le magát, kizárva ezzel még a betérés lehetőségét is az Európa-házba. Most az a helyzet van, hogy építésre vállalkozik a nemzet. Épít iskolát, szeretetet, erkölcsöt" – hangzott el a beszédben.

Az 1993-as falunap szónoka Alexa Károly irodalomtörténész volt, aki akkor a Heti Magyarország főszerkesztőjeként látogatott el a faluba, azóta pedig – megvásárolván és felújítván egy öreg parasztházat – hetyei lakosnak mondhatja magát. Ő Berzsenyi morális megkérdőjelezhetetlenségét és következetességét hangsúlyozta: „Fontos ezt tudnunk most, amikor szócsavaró prókátorok foglalják el a pályát, idomítják az embereket. S az, aki idomul, aki kimarad a polgárosodásból, könnyen jobbággyá görnyed, zsivánnyá züllik. (…) Ha géniuszunkat követni tudjuk, akkor igen szép jövő felé leend utunk" – figyelmeztetett.

Az ünnepi szónok Alexa Károly

„Ma legkivált a nemességről szeretnék szólni" – kezdte beszédét egy év múlva Mányoki Endre irodalomtörténész, egykor a legendás Mozgó Világ szerkesztője, majd így folytatta: „Arról, hogy eltűnt – hogy eltűnt az életünkből a nemes, a nemesség…. Arról a nemességről szólnék, amely nem születésjogú, nem dinasztikus, amely gondolkodás és magatartás. Mentalitásról beszélnék, mely lényege volt évszázadokon át a nemzet legkülönbözőbb rétegeiből és régióiból származott személyiségeknek. Arról a nemességről beszélek, amely az erkölcsi világrend részeként nem szolgálódik ki tegnapi divatnak és mai kényszereknek, s legkivált nem cselez holnapi előnyök felé. Arról a nemességről beszélek, s az után vágyakozom, ahol a nemes bocskorban és kamásliban, zekében és zakóban is nemes, kapával és tollal a kezében is az" – halhatták a megjelentek a szónoktól, aki e vágyott, álmodott nemesi lét kiválóságaként méltatta Berzsenyit: „Ebből a kifelé robusztus, belül izzóan magányos szakadárból, Berzsenyiből, aki kései testvéréhez, Arany Jánoshoz hasonlóan, Isten kegyelméből úgy tudott egy szellemi-irodalmi korszak lezárója lenni, hogy egyszersmind új távlatokat nyitott."

1995-ben a szervezők szintén egy irodalomtörténészt, Kiss Gy. Csabát kérték fel az ünnepi oráció megtartására, aki azt próbálta hallgatóságával elképzeltetni, mit látna ma a költő: „A mai próféták civilizátori hevülettel hajtogatják, hogy mi értelme visszanézni manapság… Ahogy elhallgatja őket az ember, szinte azt hiheti, a legegyszerűbb útja az volna ennek a mostani modernizációnak, ha levetnénk magunkról, mint valami elkopott göncöt, a magyarságot… Miképpen beszélnénk ma Berzsenyivel a nemzetről? Mi teszi a nemzetet nemzetté? A közös emlékezet, a műveltség. Amely nemcsak szimbólumokat jelent, hanem természetesen magyar érzést, amelyben európaiságunk, a Földközi-tengeri zsidó-keresztény örökség éppúgy benne van, mint nyelvünk egyedülvalósága – környezetében. (…) Magyarországon ma általános az értékek súlyos válsága. Nagyon messze vagyunk a rend szabadságától és a szabadság rendjétől. Hiánycikk a bizalom és a tisztesség. A magyar társadalom erkölcsi alapjai rendültek meg. Hogyan szólt Berzsenyi hozzánk, Kazinczynak írt episztolájában? Lelkedhez illő tárgy a nép erkölcse… Az erkölcs pedig minden polgártestnek lélek. E talpon áll létünk, alkotmányunk."

Ebben az évben emlékeztek meg a szervezők Antal Károly Berzsenyi-szobra felállításának negyedszázados évfordulójáról is. Az eseményre Ambrus Lajos, Dala József és e sorok írója invitálta a résztvevőket. Molnár Gábor mondott rövid emlékező beszédet, majd a koszorúzás után baráti beszélgetéssel folytatódott a program a hetyei kultúrházban.

Tiszteletbeli hetyeiek: Somogyi Győző és a Radetzky huszárok

Az 1996-os megemlékezés a költő születésének 220. évfordulóját köszöntötte. Fábián László író, akkor az Életünk című szombathelyi folyóirat főszerkesztő-helyettese az időről, az elmúlásról s a melankóliáról szólt hallgatóságához.

Egy esztendő elteltével a Berzsenyi-szülőház előtt dr. Szörényi László irodalomtörténész vallott Berzsenyiről: „Berzsenyi a jelen legszörnyűbb hiányosságát, a parlagiasságot is kiküszöbölve látja és vallja, hogy felépül a magyar Athén, lesz magyar Tempe-völgy, és a magyar kultúra – a kultúrának abban az egészen mély értelmében, melyet ő ismert és tanítani akart, és amelyet ránk hagyott – meg tud újulni."

1998-ban – a Berzsenyi-napok történetében először – egy aktív politikust, Orbán Viktort, a Fidesz Magyar Polgári Párt elnökét és miniszterelnök-jelöltjét kérték fel a szervezők az ünnepi beszéd megtartására, aki elmondta: ha Berzsenyi szemüvegén keresztül nézzük az európaiság és a magyarság problémáját, azt vehetjük észre, hogy a költő számára fel sem vetődött, hogy az országnak Európába kellene mennie. Ez a felvetés szerinte, Berzsenyi műveinek olvasása után, „önbecsülésünk elleni merénylet lenne, hiszen Magyarországnak nem kell Európába mennie, mert ott van". A szónok hangsúlyozta továbbá, hogy az országban korrekcióra lenne szükség: az elmúlt nyolc év – a rendszerváltásra tett kísérlet – kiigazítására: „Berzsenyi költészetének hitet és erőt kell adni a változáshoz" – fűzte hozzá, s arról beszélt, hogy két Magyarország között kell választani: a múlt és a jövő Magyarországa között. „Csak rajtunk múlik, hogy mikor ér véget a múlt, és a jövő mikor kezdődik" – fejezte be nagy tetszést aratott beszédét.

Az 1999-es rendezvény orátora Nemeskürty István millenniumi kormánybiztos volt. „Berzsenyi Dániel az utolsó nagy magyar költő, aki nemcsak néha, immitt-amott gazdálkodott, hanem ez volt a kenyérkeresete" – kezdte beszédét, majd a folytatásban arról szólt, hogy a kemenesaljai költő és nemesi származású író kortársai megtartották kapcsolatukat a földdel, ugyanakkor a legmagasabb irodalmi kultúrába is bekapcsolódtak. A magyar vidék tudatosan alakította ki egy európai látókörű magyar gondolkodás lényegét. Alig bukkant fel Széchenyi István, rögvest levelezni kezd Berzsenyivel, aki világosan látva az előrehaladás útját, ezt válaszolja egyik levelében a legnagyobb magyarnak: „Tájékozódjék az angol demokrácia mibenlétéről, igyekezzék magyar nemzeti bankot alapítani..."

Nemeskürty István ezt követően Berzsenyi mély erkölcsiségét emelte ki. Mint mondta: a költő fejtette ki először a világon, hogy a költészet és az esztétikum lényege a szeretet, mégpedig a szó evangéliumi értelmében vett szeretet. Vallja, hogy „minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs". Ez nála nem üres frázis, hanem mély meggyőződés. Ennek a Berzsenyi

költészetén átvezető, máig érvényes tanulsága az, hogy amikor elengedtük az erkölcs és Isten kezét (1919-ben és 1945 után) a pusztulás felé mentünk – vélekedett Nemeskürty István.

2000 májusában tízéves jubileumához érkezett a Berzsenyi-nap, melyen a frissen Kossuth-díjjal kitüntetett Nagy Gáspár költő szólt Berzsenyiről: „Szembesülni Berzsenyivel, és beleszédülni Berzsenyibe. Föladat és program lehetne, s nem évfordulós, májusi szép születésnapos, hanem állandó nyugalmas olvasgatás, okulás, idézés. S itt, e gyönyörű vasi szülőhelyen, s nem az általa emberi végállomásnak, számkivetése helyének nevezett somogyországi Niklán. (...) Nekem ez alkalom még külön is szép és fölemelő: szülőföld-simogatás. Hiszen átnyúlva és átsajogva a Vasi-Hegyhát déli, már-már Zalába lejtő csücskéből a Kemenesaljára, ahonnan az eligazító két olümposzi csúcsot mindig a Ság és Somló kéken füstölgő vitorlahegye jelezte. Ott születtek és éltek a Berzsenyiek, a Dukai Takácsok, a csöngei Weöresök, a kiscelli Géfinek, a dömölki Kisek, és odébb, a Somló tövében az iszkázi Nagyok" – indította Berzsenyi méltatását Nagy Gáspár, majd a későbbiekben, szinte rímelve az előző évben elhangzott szónoklatra, gróf Széchenyi Istvánnak 1828-ban Berzsenyiről írott méltatását idézte: „Mennél többet olvasom Berzsenyi költeményeit, szívemet annál nagyobb fájdalom tölti el, hogy oly kevesen olvasnak magyarul... És Berzsenyi sem ír többé! Egy ilyen tehetség! Mert megkeseredett és senki sem ismeri el érdemeit."

Beszéde záró részében arra tért ki a szónok, hogy – bár akkoriban tán méltatlanul háttérbe szorítottnak érezte magát a költő – az utókor nem feledte el: „Egy hete volt éppen, s nem először az elmúlt évtizedben, amikor is vagy háromezer, Pannóniából összesereglett középiskolás diák Kodály tanár úr ugyancsak halhatatlan dallamára, a Balaton Múzeum lépcsőin karéjosan összepréselődve, a délutáni összpróbák után belevág A magyarokhoz végsőkig csiszolt rövidebb változatába. Ott a fáklyákkal megvilágított fiatal arcok, ahogy a leszálló estben kánonban énekelték Kodályt. Úgy, mintha Berzsenyi másik, hosszabb versváltozatát is meg akarták volna cáfolni, ők az éneklők, de mind, akik éneklik Berzsenyi nyelvén – bárhol a világon! – a Forr a világot. A pusztulást megállítva, a romlásnak indult, hajdan erős magyarok helyére lépve. Mintha hallanám, hogy most, 2000-ben mégsem „»rút sybarita váz« a magyar. És mintha azt énekelnék, hogy nem tépte le fényes nemzeti hélyegét, és nyelvét nem unta meg, s a nemzet őrlelke él: nincs eltapodva. A csillanó szemek és átszellemült, tiszta arcok valósággal lobogtak, a fáklyafénnyel is versenyre kelve: úgy süvítették ki a torkok Kodály dallamára Berzsenyit. A költő Berzsenyi, mert teljesen az övék volt, igazi millenniumi örökségként, ahogy visszatért a kórus kánoni, dörgő, egymásba fogódzó hullámzásán."

A magyar millennium megünneplését összekötötték a hetyeiek a költő születésének 225. évfordulójával. Erre az alkalomra készült el a község legújabb köztéri nevezetessége, Blaskó János szobrászművész Berzsenyi-kútja. Sok régi ismerős találkozott ezen a napon: egy korábbi szónok, aki megígérte, hogy miniszterelnökként is tiszteletét teszi Berzsenyi szülőfalujában, beváltotta ígéretét. Nemcsak a helybeli lakosok, de a szomszédos és közeli településekről – Borgátáról, Köcskről, Káldról, Bobáról, Sárváról, Szombathelyről – érkezve is sokan várták Orbán Viktor érkezését.

A kormányfő kitűnő beszéde, a Berzsenyi-kutat fölavató gesztusa, jelenléte az ünnepi ebéden mind-mind olyan részletek, amelyek bizonyosan bevonulnak majd Egyházashetye történetének legfényesebb napjaira – ha ma még nem ragadhatók is ki a napi politika aurájából.

Források

Kemenesalja – a táj varázsa. A földrajzi kistáj leírása Porkoláb István: Kemenesalja. In: Celldömölk-Kismáriacell szabadalmas mezőváros története. Celldömölk, 1927. Gaál Dezsőné: Kemenesalja csapadékviszonyai. (Kézirat.) Kemenesszentmárton, 1972. Dala József: Kemenesalja In: Új Kemenesalja, 1997. július 3. Hamvas Béla: Az öt géniusz. – A bor filozófiája. Életünk Könyvek, Szombathely, 1989. Vas Gereben: Pörös atyafiak. 1898. Vas megye közigazgatási beosztása 1945–1987. Szombathely, 1988.

Bekeny és Hetye. A celldömölki járás hadtörténete. (Kézirat, é. n. sz. n.) Porkoláb István: Kemenesalja. In: Celldömölk-Kismáriacell szabadalmas mezőváros története. Celldömölk, 1927. Dala József: A Sághegy régészete. (Kézirat, é. n.) A Vas Megyei Levéltárban fellelhető dokumentumok mellett felhasználtam Kniezsa István: A nyugat-magyarországi besenyők kérdéséhez, Baán Péter: Ősi magyar személynevek. 1944. Ladó: Magyar utónévkönyv 1972. Mályusz Elemér: Zsigmondkori Oklevéltár II. Első rész (1400–1406) 344 regesta. Budapest, Bekenyről a legtöbb adatot a Békássy család irataiban találtam. Hasznosak voltak a szombathelyi Püspöki Levéltár egyházlátogatási jegyzőkönyvei (a Kazó-féle, a Batthyány-féle látogatási jegyzőkönyvek) és a hetyei katolikus plébánia historia domusa. Továbbá: A celldömölki járás hadtörténete (Kézirat, é. n. sz. n.) és: Egyházashetye község negyedévszázados emlékkrónikája 1945–1970. (Kézirat.) Egyházashetye, 1970.

Hétköznapok történelme. A celldömölki járás hadtörténete. (Kézirat, é. n. sz. n.), A Vas Megyei Levéltár iratanyaga, a katolikus plébánia historia domusa, Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977. Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron, 1924. Kovács Jenő: A nevek világa a középkori Dömölkön és környékén. In: Új Kemenesalja, 1998.

Ki a hegynek levét issza… A témát feldolgoztam a Ság-hegy, Kemeneshát, Kemenesalja című kötet megfelelő fejezetében (Kalauz turistáknak és természetbarátoknak, Szombathely, 1999). Használtam a Vas Megyei Levéltárban fellelhető hegyközségi törvényeket, valamint a Kis-Somlyó-hegy első kataszteri térképét. A boroscímkéket a gazdák bocsátották rendelkezésemre, köszönet érte!

Évszázadnyi forgószélben. Köszönöm a segítséget Szita Aranka nyugdíjas tanítónőnek, aki a fejezet megírásához nélkülözhetetlen családi do-

kumentumokat, leveleket a rendelkezésemre bocsátotta. Lágerek a Kemenesalján címmel írtam sorozatot a magyar Gulagról 1994–1996 között. A sorozatot a Magyar Hírlap jelentette meg 1996 áprilisában, dr. Gosztonyi Péter történész utószavával. Kevés forrás híján az anyag főleg magnós interjúkra épül. Felhasználtam a szövetséges ellenőrző bizottság, a celldömölki nemzeti bizottság, valamint a korabeli közigazgatás iratait (VML), illetve néhány magángyűjteményben lévő korabeli iratot. A témával kapcsolatban l. Mackiewicz, József: Bűntény a Dráva völgyében című tanulmányát a 2000 című folyóirat 1995. évi évfolyamában.

Közösség, hit, művelődés. Iskolán kívüli népoktatás Egyházashetyén. In: Vasvármegye, 1925. november 17. Farkas Klára: Egyházashetye: egy komplex művészeti tábor története és tanulságai. (Szakdolgozat.) Szombathely, 1997. Az egyházashetyei önkéntes tűzoltóegyesület alapszabályai a Vas Megyei Levéltárban (VML), Egyházashetye község negyedévszázados…, Az egyházashetyei községi olvasókör alapszabályai, 1894. Az Egyházashetyei Levente Egyesület alakulási jegyzőkönyve, 1925. (VML) Művészetek találkája Hetyén. In: Vas Népe, 1993. július …

Egy városias falu. Bárdosi János muzeológus 1965-ben a Savaria Múzeum számára vette számba Egyházashetye népi építészeti emlékeit. Értékes leírást találunk C. Harrach Erzsébet és Kiss Gyula összefoglaló művében: Vasi műemlékek. Szombathely, 1983. Az egyházi vonatkozású emlékekhez felhasználtam a plébánia iratait, a keresztek alapító okiratait. Jelentős gyűjtőmunkát végeztek Sellyei Gábor belsőépítész vezetésével a Hetyei művészeti napokon részt vett szombathelyi gimnazisták. Továbbá: Somkuthy Ferenc–Tóth József: Vas megye arborétumai és kúriakertjei. Életünk–Faludi Ferenc Alapítvány, Szombathely, 2000. Egyházashetye község negyedévszázados…, Tudósítás a hősök emlékműve felavatásáról a Kemenesalja 1927. június 19-i számában.

A test és a lélek ünnepei. A nyelvvel és nyelvjárással kapcsolatban alapmunkának számít dr. Beke Ödönnek a Nyelvészeti Füzetekben kiadott értekezése: Kemenesalja nyelve. Budapest, 1906. Hasznos Némethy Endre tanulmánya: A kender termesztése és feldolgozása Kemenesalján. In: Néprajzi Értesítő, 1938. 204–212. Kemenes-vidéki szólásmódokat tett közzé Sass János (Magyar Nyelvőr, 1873). A szombathelyi Savaria Múzeumban viszonylag szegényes anyag van Egyházashetyéről. 1965-ben Bárdosi János muzeológus és Dorner Mária mérték fel a település népi építészeti értékeit. Továbbá: Faragó Csilla: Népi gyermekjátékok és jeles napok Egyházashetyén. (Szakdolgozat.) Szombathely, 1995. Nigóné Papp Anna: Játsszunk, énekeljünk! című sorozat füzetei, Laky Dezső: Százszorszép Kemenesalja. (Pályamunka, kézirat.) 1981. Dr. Némethy

Endre: Kemenesaljai hiedelmek a földművelés és állattenyésztés köréből. In: Etnographia, 1938. 230–231., Uő.: Két régi kemenesaljai nagyböjti tészta: a málé és szalados. In: Etnographia, 1949. 281–282.

Ahol Berzsenyi született. A téma feldolgozásához a legtöbb segítséget dr. Borsos Zoltán nyugalmazott erdőmérnöktől, Egyházashetye díszpolgárától kaptam. A fejezet alapját A nemesség Berzsenyi korában című tanulmánya adta. Felhasználtam Molnár Dezső: A címer. Kemenesalja adományos és armális nemessége című kéziratát (Celldömölk, 1978). Hasznos volt témám szempontjából R. Kocsis Rózsa tanulmánya: Dukai Takács Judit élete és költészete. Budapest, é. n. Egyházashetye község negyedévszázados emlékkrónikája...

A nemes poéta kultusza. Magától értetődő, hogy a kultusszal foglalkozó fejezetekhez gazdag irodalom áll rendelkezésre. A Magyar Tudós Társaság Évkönyve 1836–1838. Buda, 1840. Az egyházas-nagyberzsenyi Berzsenyi család nemzedékrendi táblája az 1559. évtől. In: Turul, 1890. Dr. Boross Gábor: Berzsenyi mint drámaíró. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1895. A Keszthelyi Helikon. In: Budapesti Szemle, 1905. Dr. Borsos Zoltán: Berzsenyi Dániel utolsó négy esztendeje Egyházashetyén 1795–1799. (Kézirat, é. n.) Album a Szombathelyen felállítandó Berzsenyi-szobor javára. Szombathely, 1893. Szerb Antal: Az ihletett költő. In: Széphalom, 1929. Császár Elemér: Berzsenyi Dániel. In: Budapesti Szemle, 1936. ... ...: Berzsenyi estéje. In: Irodalomtörténet, 1921. Berzsenyi-ünnepély E-hetyén In: Jánosháza és Vidéke 1908. Kemenesalja 1908. Emlékkönyv a Berzsenyi Dániel születésnapjának százados évfordulóján Vasmegye közönsége által 1876. május hó 6-án és 7-én megtartott ünnepélyről. (Szerk: Balogh Gyula.) Szombathely, 1876. Négyesy László: Berzsenyi iskolázásáról. In: Egyetemes Philologiai Közlöny, 1893., Noszlopi Tivadar: Berzsenyi Dániel és családja. In: Figyelő, 1885., a Vas Megyei Lapok beszámolói Berzsenyi születésének százéves évfordulóján (1876). Vasvármegye Berzsenyinek. Emléklap Berzsenyi Dániel szobrának leleplezése ünnepére. Szombathely, 1896. deczember 8. (A Berzsenyi-szoborbizottság megbízásából szerkesztette Kőváry Kaffehr Béla.) Bellaagh Aladár: Berzsenyi költeményeinek első kiadása. In: Magyar Könyvszemle, 1913. Berzsenyi Dániel-ünnepély Egyházashetyén. In: Kemenesalja, 1921. június 19. Kölcsey Ferenc: Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel R. T. felett Kölcsey Ferencz R. Tagtól. Olvastatott a M. T. Társaság V-dik Köz Ülésében, Sept. 11-dikén 1836. In: A Magyar Tudós Társaság Évkönyvi 1834–1836, Pest, 1838. Németh László: Berzsenyi. Budapest, é. n. Szabó Dezső: Berzsenyi Dániel. In: Nyugat, 1942. Miért emeljünk emlékszobrokat? In: Vas Megyei Lapok, 1876.

Az élő hagyomány. Az egyházashetyei Berzsenyi-emlékpark dokumentációja, összeállította dr. Borsos Zoltán. (Kézirat.) 1997. Berzsenyi Dániel emlékezete. (Szerkesztette Laczkó András.) Kaposvár, 1986., Merényi Oszkár: Berzsenyi Dániel. Kaposvár, 1938. Berzsenyi Kincses Emlékkalendáriom. Szerkesztette: Kiss Dénes. Budapest, 1986. Berzsenyi a Kemenesalján. Az 1970. évi szeptember hó 26-án és 27-én Egyházashetyén rendezett tudományos emlékülés és szoboravató ünnepély előadásai, 1971. Talabér Géza–dr. Szabó József: Berzsenyire emlékezünk. (Kézirat.) Celldömölki Járási Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya, 1970. Egyházashetye község negyedévszázados…, Kozma Gábor: Ész és erkölcs emelheti a magyart. In: Vas Népe, 1990. május 7., Kozma Gábor: Hetyei vigasságok. In: Vas Népe, 1992. május 4. Kozma Gábor: Berzsenyi-nap Hetyén. In: Vas Népe, 1993. május 10. Kozma Gábor: Berzsenyi-ünnep Hetyén. In: Vas Népe, 1994. május 9. Kozma Gábor: Radetzky -mars Hetyén, a rend szabadságáról. In: Vas Népe, 1995. május 8. Ölbei Lívia: Berzsenyi-nap Egyházashetyén. In: Vas Népe, 1996. május 6. Kiss Veronika: A verőfényes Berzsenyi-nap. In: Vas Népe, 1997. május 5. „Új reformkorra van szükség”. In: Vas Népe, 1998. május 4. Merklin Tímea: A Tanár Úr és a Berzsenyi-fesztivál Egyházashetyén. In: Vas Népe, 1999. május 10. Merklin Tímea: Emléknap Berzsenyi földjén. In: Vas Népe, 2000. május 8., Merklin Tímea: A Berzsenyi-kút. In: Vas Népe, 2001. május 12. Török Tibor: A gyarapodás, gazdagodás évei következhetnek. In: Vas Népe, 2001. május 14. Csala Péter: Orbán Viktor zászlót bontott Egyházashetyén. In: Vas megyei Vasárnap, 2001. május 13.

Külön köszönet illeti Simon Katalin nyugdíjas katolikus kántort (Kató nénit) és Szita Aranka nyugdíjas tanítónőt a könyv elkészítéséhez nyújtott segítségükért. Sajnos – halála miatt – már nem tudok személyesen köszönetet mondani csak így, Dala Józsefnek, öreg barátomnak, akinél – évtizedek szorgos gyűjtőmunkájának köszönhetően – sok olyan helytörténeti anyaghoz, korabeli dokumentumhoz hozzáférhettem, amelyek máshol nem találhatók meg. Köszönet mindazoknak, akik egy-egy fotóval vagy emlékszilánkkal hozzájárultak ahhoz, hogy ez a könyv megszülethessen. Köszönet az atyai tanácsokért Ambrus Lajosnak, a barátiakért Alexa Károlynak.

Függelék

I. Nevezetes családok, jeles személyiségek

Kunoss Endre. Kevesen voltak az 1840-es években, akik nem ismerték az alábbi gyengéd, szívből fakadó melódiát. A Kitárul reszkető karom… kezdetű dal később, a századforduló iodején a kivándorlók körében lett különösen ismert: Kitárul reszkető karom / Ölelni földedet, / S reá záporkint hullatom / Fiúi könnyemet: / Szülöttidben csalatkozám, / De ez nem vétked, oh hazám. // Fogadd szent esküvésemet, / Fogadd el hát honom: / Hogy szende nyájas képedet / Szivemben hordozom, / S a míg koporsóm eltakar, / Leszek külhonban is – magyar. // S hogy álmom csendesebb legyen / Hazám határin tul, / Maroknyi port viszek velem / Siromba – vánkosul: / Igy, bármi távol ég alatt, / Tőled nyerem nyugalmamat.

A reformkor vége felé nádszál kisasszonykák, álmaikat szövögetve, a nagymama karosszékében, a kandalló pattogó tüze előtt, lágy zongoraszó mellett dúdolták: Képeddel alszom el, / Képeddel ébredek, / Ah, mondhatatlan az, / Mit érted szenvedek!

A fenti dalok szerzője, a költőóriás Berzsenyi árnyékában élt, méltatlanul elfeledett Kunoss Endre kenyérkeresetül a jogi pályát választotta, maradandót mégis az irodalomban és a nevelés terén alkotott.

1811. április 9-én Németh Pál evangélikus lelkész a Hetyével szomszédos Kissomlyón keresztelte meg N. Kunoss János és Illés Erzsébet gyermekét, Andrást. Ez volt az anyakönyvben a tizenhatodik bejegyzés abban az évben. Az édesanya az ismert Edvi Illés nemzetségből származott. A Kunoss családról Nagy Iván alapvető munkájában is olvashatunk. Annyi bizonyos, hogy a nemességet szerzett felmenőjük – János – Felsőőrről (ma: Oberwart, Ausztria) származott. A keresztszülők között ismert kemenesaljai nemesi családokból valókat találunk – Vargyaiak, Gömbösök, Ádámok és Káldyak – akiknek családi címere máig a kissomlyói evangélikus templom sekrestyéjében tekint le ránk a falról. Andrásnak (Endrének) két testvére volt: János és Erzsébet. Balogh Gyula írta róla a Pesti Hírlapban 1885-ben: „Kunoss Jánosék, költőnk atyjáék Egyházas Hetyén rezidenciális atyai házzal és mintegy 46 1/2 hold szántóföldd és réttel, a borgátai hegyen pincés szöllővel, s a kis somlyóin nemesi szöllővel bírtak.” (Csak zárójelben jegyzem meg: nagy valószínűséggel mindkét szó-

lőbirtok a mai Kis-Somlyó szőlőhegyen volt, az egyik a borgátai, a másik a Kissomlyó falu felőli oldalon. – M. L.)

A szerény kurtanemesi birtok arra elég volt, hogy Kunoss megfelelő neveltetésben részesüljön. Gimnázumba Győrött járt, majd elvégezte a királyi római katolikus akadémián a bölcseleti és jogi tanulmányokat. (Innen fakadhat az a félreértés, hogy Kunosst több életrajzírója is katolikusnak tekintette.) Tizenkilenc évesen már Pesten találjuk, ott jurátuskodik. Belecsöppen a reformkor pesti forgatagba, életre szóló barátságokat köt. Jogi tanulmányai befejezése után visszatért szülővármegyéjébe joggyakorlatra, Hrabovszky Sámuel tiszti alügyészhez. A gyakorlat után visszaköltözött Pest-Budára, ahol a joggal kapcsolatos tevékenységei mellett bekapcsolódott a hírlapírásba és az irodalmi életbe. Közben nevelőskö-

Kunoss születési anyakönyvi kivonata

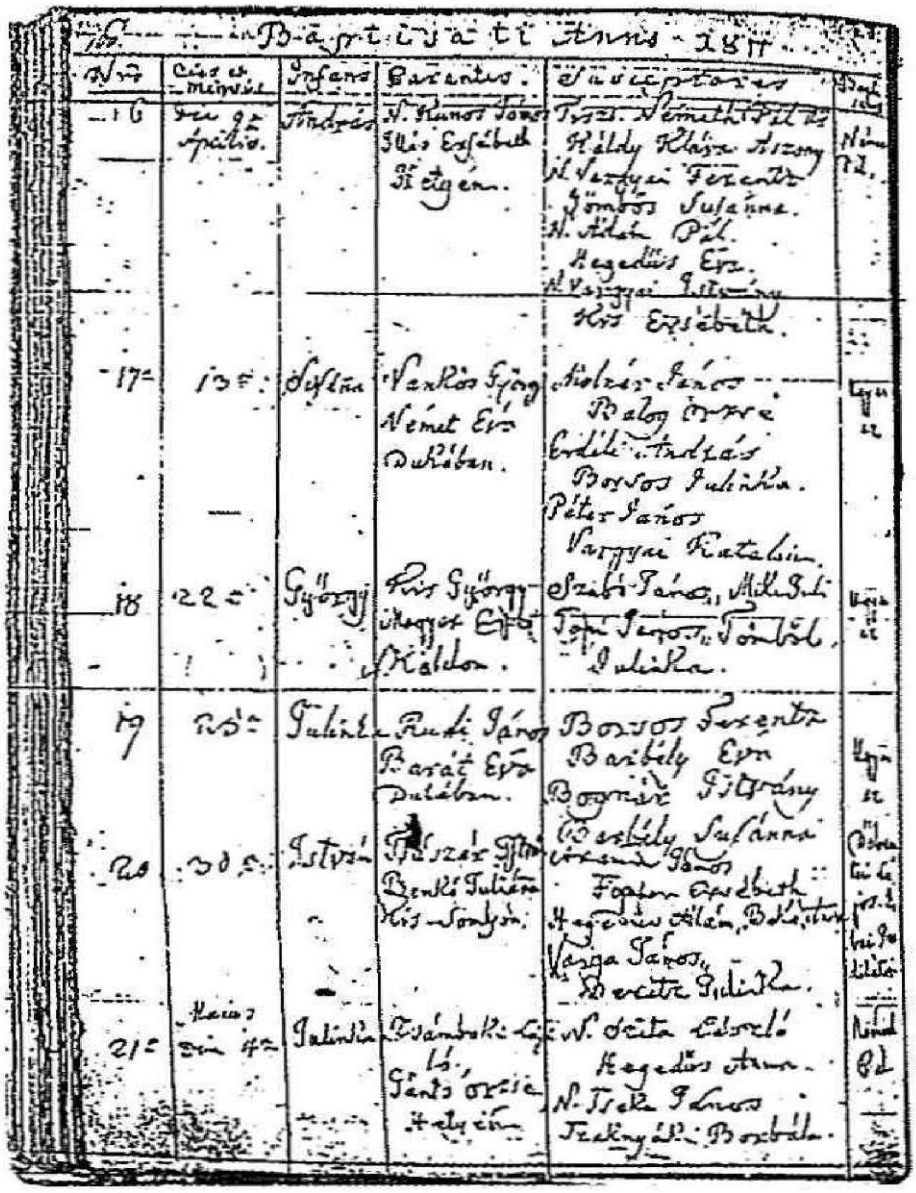

dést vállalt főúri családoknál, a Batthyányaknál és a Zichyeknél. Ez idő tájra esnek a neveléssel foglalkozó dolgozatai és németországi utazása.

1836–37-ben a Széchenyihez közel álló Jelenkor segédszerkesztője lett, majd 1838-ban saját ismeretterjesztő folyóiratot alapított Természet címmel. Ettől az aktustól számítják a hazai tudományos ismeretterjesztő folyóiratirodalom kezdetét. Kunoss 1835. július 7-én kapott engedélyt a Helytartótanácstól a folyóirat megindítására, amely feladatul a természettudományok megismertetését tűzte ki. Az ilyen vállalkozáshoz már abban a korban is jelentős tőke szükségeltetett. Kunoss elhatározta, hogy ha kell, akár atyai örökét is feláldozza a hazai tudományosságnak, és lekötvén egyházashetyei családi örökségét, Vas vármegyéhez folyamodott ezerforintnyi, a nemesi pénztárból kifizetendő kölcsönért. A lap féléves működés után csődbe ment, el kellett adnia hetyei földingatlanát, hogy a vármegyei hitelt és a nyomdát kifizesse.

Kunoss irodalmi debütálása fiatalon, alig húszévesen volt a Vörösmarty szerkesztette Tudományos Gyűjtemény irodalmi mellékletében, a Koszorúban, Bústavi írói álnéven. Mai ésszel szinte elképzelhetetlennek tűnő karrier elé nézett: huszonegy évesen nemcsak verseit, hanem jogi, nyelvészeti és természettudományi tanulmányait is közölte az ország egyetlen tudós folyóirata.

Értekezéseket írt a villanyról, a „levegői tüneményekről". Versei és elbeszélései megjelentek az Aurorában, a Rajzolatokban, a Regélő-Honművészben, az Emlényben, a Hírnökben, a Hajnalban és a Magyar Életképekben, valamint saját lapjának, a Természetnek irodalmi mellékletében, a Lombokban. A Természetben cikkeket írt a gyümölcstermesztésről, a vetésmódokról, a szivárványról. Első kötete Dalfüzér címmel jelent meg Pozsonyban, a második (Kunoss versei címmel) nem sokkal halála előtt, 1843-ban látott napvilágot. Pozsonyhoz több szállal is kötődött, 1839–40-ben és 1843–44-ben is jelen volt az országgyűlésben mint a távollévő főrendek követe. (Szintén 1843-ban jelent meg mezőgazdasági témájú munkája, A selyemtenyészet kézikönyve, vagyis népszerű útmutatás a szederfák ültetése, ápolása és selyemhernyók tenyésztése ügyében.)

Hátramaradt műveiből is kitűnik, hogy mennyire izgatta a nyelvészet. Első ilyen tárgyú önálló műve 1834-ben, huszonhárom éves korában jelent meg, Szófüzér címmel, s ez volt „a tudomány, művészség, társalkodás és költészet újonnan alkotott vagy fölélesztett szavainak jegyzéke". Több kiadást is megért. Összegyűjtötte korának azon új szavait, amelyeket maga is jónak tartott, és ahol hiányt érzett, új szavakat alkotott. A kötet előszavában kifejtette, „nemzeti kinesünket", a magyar nyelvet szeretné alkalmassá tenni a modern kor követelményeire. 1835-ben ismét je-

V.

Kitárul reszkető karom
Ölelni földedet,
S reá záporkint hullatom
Fiúi könnyemet;
Szülöttidben csalatkozám,
De ez nem vétked, oh hazám.

Fogadd szent esküvésemet,
Fogadd el hát, honom:
Hogy szende nyájas képedet
Szivemben hordozom,
S a míg koporsóm eltakar,
Leszek külhonban is — magyar.

S hogy álmom csendesebb legyen
Hazám határin tul,
Maroknyi port viszek velem
Sírromba — vánkosul;
Így, bármi távol ég alatt,
Tőled nyerem nyugalmamat.

Kitárul reszkető karom – az egyik legismertebb művévé vált

lentős, közel ötezer szót tartalmazó szótárral jelentkezik Gyalulat, vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, mellyek különféle nyelvekbül kölcsönöztetvén, a magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredetikép használtatnak – ez a munka címe. Mára mindennapi nyelvhasználatunk részéve váltak szavai. Kinek jutna eszébe Kunoss, amikor például a bók, bohóc, egyéniség, gyakorlat, gyakornok, hangsúly, hanglejtés, hitszónok, jelenleg, népies, orgyilkos vagy óvszer szavakat kiejti a száján? Ugyanígy tőle eredeztetik a jogi szakirodalomban a bizonylat, elismervény, jelzálog, letét, szentesíteni, tanúsítani, telekkönyv szavakat.

A pedagógia szakterülete sem kerülhette el Kunoss színes, minden iránt érdeklődést mutató személyiségét. 1833-ban jelent meg műve Alapvonatok a honi nevelés köréből címmel, amelyet a következő levél kíséretében ajánlott szülővármegyéje figyelmébe:

„Tekintetes Karok és Rendek!

Azon munkámmal, mellyet nem régen e czím alatt bocsátottam közre: »Alapvonatok a honi nevelés köréből« s.a.t. azt óhajtom eszközölni, hogy nemzetünk a nevelés tárgyát kellő figyelemre méltassa, s az abban szinte megrögzött helytelenségeknek és századok lefolyta után is orvosolatlanul maradt hiányoknak esmeretére jutván: azokat távoztatni és kiegészíteni serénykedjék. Ily szándék sikeresítésére leginkább megkívántató, hogy munkám minél többek kezein megforduljon. Hogy pedig ezt annál bizonyosabban s nagyobb mértékben teljesedve láthassam: bátor vagyok a Tekintetes Karok és Rendek közönségét egy példánnyal ajándékozólag megkínálni s kérni, méltóztassék azt könyvgyűjteménye számára kegyesen elfogadni. Ha pedig, ezzel mindeddig talán nem diszeskedett: ne vonja meg csekély munkámtól azon megdicsőittetést, hogy az egy majdan felállítandónak alapjául szolgálhasson, addig is a Tekintetes megye levéltárába letétetve, az azt atolvenni óhajtóknak térítvény mellett kiadassék.

– Van reményem, hogy a Tekintetes Karok és Rendek közönsége,

A szülőház ma is áll

hazafiui igyekezetem tisztaságát elismerendi, s ennek bizonyságául kedveskedésem tárgyát elfogadásra méltatandja. – Ezt óhajtva, mindenkori kegyelmökbe ajánlott mély tisztelettel maradok

A Tekintetes Karoknak és Rendeknek

Pesten, November 30-án, 1833. alázatos szolgája

Kunoss Endre

hites ügyvéd."

Ha nem is olvasták el azon melegében legújabb munkáját a „Tekintetes Karok és Rendek", az adományozás hatására talán meggyőződtek egy vármegyei közkönyvtár felállításának üdvös voltáról. Még egy neveléstörténeti vonatkozású műve is megjelent halála előtt egy évvel, 1842-ben, Budán, Dajkakönyv címmel.

Szerteágazó tevékenységéből máig élnek és hatnak, igaz, szinte számbavehetetlen átiratban bányászdalai. Ma már kevesen tudják, ő az a férfiú, akiben a bányászhimnusz szövegének szerzőjét tisztelhetjük, még akkor is, ha a ma ismert szöveg kissé elüt az eredetitől, amelynek első strófája így hangzott: Szerencse föl! szerencse le! / Isten hozzád te szép világ, / Melly annyi bún, keserven át / Örömhez juttatál, / És kincseid legfőbbikét, / Mi nélkül oly szegény a lét, / Egy hű kebelt adál.

Ezt a Kunoss-féle eredeti szöveget őrzi egy 1850-es évekből származó vendégkönyv is a Soproni Bányászati Múzeumban.

Kunosst súlyos, akkor még gyógyíthatatlan tüdőbetegségben érte a halál gróf Zichy Ödön Fejér megyei, kálózi birtokán. Síremléke – amelyet tisztelői állíttattak 1846-ban – a református temetőben található: „KUNOSSnak – tisztelői – 1846" felirattal. Egykori szülőháza jeltelenül áll a hetyei Berzsenyi utcában. Később intézői lakás lett a Felsőbüki Nagy-uradalomban, majd állami gazdasági tulajdonba került. Ma magántulajdon, üresen áll az egykor jobb napokat látott impozáns épület.

Mozgalmas, lüktető, alkotó életet élt Kunoss angol jelmondatának megfelelően: action is life. Akció az élet.

Berzsenyi (Bersenyi) család.

Bodó család. Címerét I. Lipót adta Bécsben, 1675. március 12-én. Kék udvarban, zöld füvön emberi kar könyököl, kivont karddal. Sisakkoronáján ugyanaz az alak található. Felmutatta 1733-ban Bodó Pál Hetyéről.

Ceke (Cseke) család. Címerlevelüket II. Ferdinánd adományozta 1525. október 24-én, Bécsújhelyen. A címerben kék udvarban zöld téren, piros ruhás, fekete kalpagos magyar vitéz ül fehér lovon. Bal kezében a lova kantárát tartja, jobbjában kardot. A vért felső részén balra félhold látható, arany csillagtól kísérve. A sisakkoronán fél párduc látható tátott

szájjal, kilógó vörös nyelvvel. Bal lábával ragadozásra készen, jobbjában görbe magyar kard, melyre török fő van tűzve. Felmutatta Ceke Ádám 1754-ben.

Csányi család. Keveset tudunk róluk. Nemesként igazolta magát Imre 1733-ban, János 1758-ban.

Gothard család. Nemeslevele 1715. július 15-én kelt. Kapták Mihály fiai: György és Ferenc. A család hetyei ágát György alapította. Pálffy Miklós nádor adományaként kapta a család Herényt és Egyházashetyét. 1831-ben István még Hetyén élt. A XIX. század közepén váltják fel a Gothardokat a Felsőbüki Nagyok.

Hetyey (Hettyey, Makos v. Makkos-Hetyey) család. Már Salamon királyunk alatt főispánságot viselt egyik tagja 1067-ben. Állítólag ebből a családból származott az a Vácz nevű remete, akiről Vác városa nevét kapta. Hethey Mihály fia Márton, a szolgagyőri vár jobbágya 1270-ben erősíttetett meg a nemességben. Zsigmond király kíséretében is találunk képviselőt a családból. Ezt bizonyítja a Hetyey család aragóniai címere, amelyre Fejérpataky hívta fel a figyelmet. A címert Hettyei (de Hethye) Péter fiai: Leustách, László, Illés és Balázs, Hettyei Miklós és Lőrinc kapták I. Ferdinánd aragóniai királytól. Aragóniai címerükről írta Fejérpataky: „…nem mondhatjuk, hogy annak ábrázolására a spanyol czimerfestészet büszke lehet. A kompoziczió heraldikailag nem szép, a kivitel gyarló. A czimeralak, a pajzsbeli leoprád, a pajzs szélességéhez képest igen nyurga, a pajzs mezejét nem tölti ki, a sisak a pajzshoz képest igen vaskos, alsó nyilása nincs arányban a pajzs felső szélével. A stilizálás és festés igen kezdetleges, Zsigmond király egykoru czimerlvelei mellé nem állítható. (…) Használta-e valaha a család az aragoniai czimert jelvényül, nem tudjuk, annyi azonban tény, hogy I. Ferdinand király parancsát, hogy az általa adott czimer ullo unquam tempore immutanda, a Hettyey-család nem igen tartotta kötelezőnek, mert ma, a hogy a Siebmacherből látjuk, a család czimere egészen más.” 1524-ben Hethey Mihály Tomori Pál segítségére siet, és a csatában maga is elesik. Bálint 1597–1605 között nádori ítélőmester, István 1845-ben Vas vármegye számvevője. Ismertebb tagja volt a családnak Hetyey Pál tüzérszázados, akinek művét 1912-ben adták ki Budapesten (A vitorlasport). A család legismertebb tagja Hetyey Sámuel pécsi püspök volt (kimerítőbb életrajzát alább külön közlöm). 2000-ben hunyt el a család sarja, Hetyey Benjámin, aki a község alpolgármestere volt tíz éven keresztül. A család címerében kék mezőben zöld téren, fehér lovon vágtató, veres ruhás magyar vitéz, jobbjában kivont karddal, baljában levágott török fejet tartva.

Hetyey Sámuel esztergomi kanonok, pécsi püspök. Az ismert köznemesi

család sarjaként született 1845. szeptember 22-én. A gimnáziumot Sopronban és Esztergomban végezte, majd ugyanide, a papnevelő intézetbe került. 1870. július 2-án szentelték fel. Pályafutását káplánként a csallóközi Somorján kezdte 26 éves korában. Képzettségével magára vonta Simor János hercegprímás figyelmét, ki csakhamar áthelyezte székhelyére, Esztergomba. Rövidesen kinevezték a nagyszombati főgimnázium tanárává, ahol a kortársak megállapítása szerint a „történetet tanította, hazafia szellemben". Tanulmányi sikereinek köszönhette, hogy 1874-ben kinevezték az esztergomi szeminárium tanulmányi felügyelőjévé és tanárává, ahol tizenegy évet töltött. Érdemei elismeréséül 188?-ben a bécsi Pázmáneum tanára lett. Bécsben töltött nyolc éve alatt a kiváló modorú és nagy műveltségű férfiú szívesen látott vendége volt az ott lakó magyar főúri családoknak. 1893-ban viszakerült Esztergomba mint az érseki iroda igazgatója. 1894-ben kanonokká nevezte ki a király, majd 1896-ban, a millennium évében címzetes apát lett. 1897-ben lépett a pécsi püspökségbe, az elhunyt Dulánszky Nándor helyébe. A nyarat rendszeresen a Pécshez közeli szentlászlói nyaralójában töltötte. A szegény sorsú ifjúság és főleg a tanítók gyermekei számára bentlakásos tanintézetet alapított. 1899-ben a Pécsett felállítandó katolikus egyetem javára kétszázezer koronát adományozott. Ő kutatta fel a család aragóniai címerét. A kiváló főpap 1903. szeptember 1-jén halt meg Karlsbadban, ahová súlyos betegsége gyógyítása végett utazott.

Hetyei (Ecker) Szende József. 1875. május 23-án született Egyházashetyén. A bencés rendbe 1892-ben lépett be, ahol hat év múlva szentelték pappá. 1900-ig hitszónok és főiskolai tanár Pannonhalmán. Tanított Sopronban, Kőszegen, többször vállalt hivatalt Pannonhalmán. 1940. március 21-én hunyt el perjelként Bakonybélben.

Kovács (Sebestyén) család. Címerét II. Ferdinánd adta Sopronban, 1635. június 10-én. Benne vörös udvarban zöld téren természetes színű álló medve, mellső jobb lábában lópatkót tart. Ezzel igazolta magát 1733-ban Mihály nevű családtag Hetyén.

Kövér család. Nemességét III. Ferdinánd adta Regensburgban 1659-ben. Címerében kék udvarban zöld téren álló oroszlán, jobb első lábában leveles szőlőfürtöt tart. Az igazolást Kövér János mutatta fel 1733-ban.

Nagy (Felsőbüki) család. Felsőbüki Nagy Sándor révén, benősüléssel került Egyházashetyére, amikor Felsőbüki Nagy Sándor feleségül vette Herényi Gothárd Rózát. Felsőbüki N. S. több jótéteménye közül a legnevezetesebb a Kemenesaljai Közkórház alapítása volt Celldömölkön.

(Salfai) Szita család. Nemességét ifj. Szita Ferenc igazolta 1733-ban. Evangélikus nemes család, leszármazottai máig a községben élnek.

Tompos család. Márton 1745-ben igazolta a família nemességét. Hetye egyik legismertebb és legrégebbi családja. Gazdasága a Gothard(később Felsőbüki Nagy)-uradalom szomszédságában volt. Egykori úrilaka átépítve ma lakóház. Jelentős birtoka volt a Kis-Somlyó szőlőhegyen. Az egykori szebb napokra ma már csak az elhanyagoltságában is impozáns lakóépületes présház emlékeztet.

Tomsics család. Címerlevelét III. Ferdinán adományozta 1651-ben, Bécsben. Címerében zöld udvaron kék térben egymással szemben álló két oroszlán, bal mellső lábukat ragadozásra nyújtják, a jobbal egy zöld koszorút tartanak. Ismert családtag 1733-ból Tomsics Ferenc.

Vargyay család. Máig élő, ismert nemesi család. Címerét III. Károly adta Bécsben 1719-ben, benne kék udvarban zöld téren ágaskodó darumadár, jobb lábában kavicsot tartva. Felmutatták Hetyén 1733-ban György, János, Gergely és Ferenc.

(Kunoss Endre méltatlanul elfeledett személyére újabban Sámboki László hívta fel a figyelmet Szerencse föl! Szerencse le! Kunoss Endre [1811–1844] bányászdalai és a Bányászhimnusz eredete című tanulmánykötetében [Miskolc, 1995], Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái [Budapest, 1891– 1914] Kunoss-szócikke, a Négyesy László által írt szócikk Kunossról a Pallas Nagylexikonában [11. kötet, Budapest, 1895], Kóbor Iván: Kunoss Endre életéhez [Album a Szombathelyen felállítandó Berzsenyi-szobor javára, Szombathely, 1893], a Sárvári Járási Hírlap és a Kemenesalja 1912. májusi lapszámai.)

II. Egyházashetye elnevezései

1309: Hetyesomlya, 1337: Hetyesomlyó, 1338: Hege, 1349: Hegesomlyo, 1352: Hegtye, 1388: Hetye, 1444: Hethye, 1468: Hegye, 1470: Eghazasheye, 1494: Hetye, 1549: Hetye Somlyo, Hethye, Hetye, 1553: Somlyo, Hetye, 1559: Hethye, 1573: Hetye, 1583: Hetthye, 1588: Hetthie, Hetthye, 1591: Hetye, 1598: Hetthie, 1601: Hethie, 1610: Hetye, 1646: Hetye, 1707: Hetye, 1714: Hettye, 1719: Hetye, 1735: Hettye, 1741: Hetye, 1763: Hettije, 1767: Hetye, 1770: Hetye, 1857: Hetye Egyházos, 1870: Egyházas Hetye.

III. Egyházashetye helye a közigazgatásban

1786: Kemenesaljai járás
1790–1849: Kemenesaljai kerület, Alsókemenesaljai járás
1850–1854: Jánosházi járás
1854–1860: Kiscelli járás
1861–1871: Kemenesaljai kerület, Alsókemenesaljai járás
1872: Celldömölki járás
1945. január: Köcski Körjegyzőség (Egyházashetye, Kemeneskápolna és Köcsk községek alkották)
1950. 10. 22.: Egyházashetye Önálló Tanácsú Község
1978: Megszűnik a celldömölki járás
1985. 06. 08.: Egyházashetye, Borgáta és Köcsk Községi Közös Tanácsa

IV. Elöljárók, vezetők

Községi bírók:

Szita Lajos 1858-ig
Varga János 1859-től
Pintér bíró 1871 körül
Németh Ferenc 1875 körül
Vargyay Sándor 1901 körül
Szita Ferenc ?
Vécsey József 1945–1946
Kerék Sándor 1946–1948
Németh Károly 1948–1949
Tóth Gyula 1949–1950

Jegyzők, körjegyzők:

Vargyai József 1858 körül
Hetyey Lajos 1875-ig
Mestery Lajos 1875 után
Andalics Gyula ?
Kiss Géza 1945–1946
Gáthi László 1946–1949
Kondics József 1949–1950
Marácziné MolnárAnikó 1990–

Tanácselnökök:

Farkas István 1950–1952
Szalai László 1952–1953
Tóth Mária 1953–1975
Tóth Aladár 1975–1977
Bali Zoltán 1977–1990

Tanácstitkárok:

Horváth László 1950–1957
Kerék József 1957–1958
Hegedűs Lászlóné 1958–1960
Schiffer Ferenc 1960–1966
Horváth László 1966–1986
Marácziné Molnár Anikó 1986–1990

Polgármesterek:

Markos Vilmos 1990–1994
Majthényi László 1994–

A körjegyzőséghez jelenleg három település tartozik: Borgáta, Egyházashetye, Köcsk. A három község együttes lélekszáma nem éri el az ezret. Van óvoda, védőnő, háziorvos, könyvtár és nyolcosztályos általános iskola. A körjegyzőség székhelye Egyházashetye, a második világháború előtt Köcsk volt a székhely.

V. A lélekszám alakulása

1697: 227, 1785: 436 (ebből pap: 1, nemes: 64, polgár: 1, paraszt: 14, polgár, paraszt örököse: 8, zsellér: 58, egyéb: 11, fiúgyermek: 69, nő: 210), 1828: 533, 1857: 548, 1863: 594, 1869: 681, 1880: 727, 1890: 746, 1910: 619, 1930: 681, 1940: 718, 1949: 722, 1960: 724, 1970: 704, 2000: 457

A lakóházak száma:

1787: 55, 1828: 85, 1857: 58, 1869: 69, 1890: 83, 1910: 98, 1930: 110, 1941: 120, 1949: 137, 1960: 158, 1970: 164, 2000: 166

VI. Kivándorlók

1905: Erdélyi Károly (Fiume, Amerika), Geiger László (Fiume, Amerika), Balogh Ferenc (Fiume, Amerika), Lanczkor István (Fiume, Amerika), Szalay Lajos (Fiume, Amerika), Kocsis Gyula (Fiume, Amerika)

1906: Nagy Károly, Tar Pál, Kumosits (?) József, Magyarósy János, Lanczkor Károly, Lanczkor János, Káldi János, Nagy József, Magyar István, Magyar Sámuel, Káldi (?) Ferenc, István és Erzsébet, Holecz István, Sipos Mária

1907: Lanczkor Lajos, Horváth József, Horváth Mariska, Horváth József, Viktor Gyula, Hetyei Lajos, Hetyei Etelka, Horváth József, Horváth Mariska, Szalai Gyula, Molnár József, Szalay Gyula, Darnoczi (?) János, Vas István, Siklós István, Mihályka Gyula, Sütő Antal, Balogh István

1908: Magyarósi János, Balogh Ferenc, Hetyei Ferenc

1909: Kovács Sándor, Görög Irma

VII. Az első világháború hősi halottai

Benke Gyula
Cseke István
Farkas Gyula
Borbély János
Darabos Sándor
Farkas József

Fülöp Ferenc
Horváth János
Ihász Sándor
Keresztúri Lajos
Kovács Lajos
Lanczkor István
Markos Lajos
Ruzsa János
Surányi Alfonz őrv.
Szakáll Imre
Szita László tiz.
Tóth István
Hetyei Sámuel
Ihász József
Keresztúri István
Kocsis Gyula
Kunos Dávid
Markos Károly
Nyoszoli Ferenc tiz.
Sebestyén Gyula
Szabó István őrv.
Szántó Zsigmond
Ternocki István

VIII. A második világháború hősi halottai

Boda Lajos
Horváth László
Mesterházi Sándor
Németh Ferenc
Németh József
Németh Zoltán
Pongrácz István
Sebestyén János
Szakály Ferenc
Hirdi Imre
Krausz Gyula
Nagy István
Németh Imre
Németh József
Pető Károly
Prépost István
Szabó János

IX. Körorvosok 1938-tól

Dr. Péter Ferenc, Dr. Feuer György, Dr. Szász Imre, Dr. Szőke István, Dr. Lipka Ferenc, Dr. Lendvai Aurél, Dr. Gonda Péter, Dr. Khasas Mohamed Khaled

X. Tanítók, tanárok

1945 előtt

1–6. osztályos felekezeti iskolák:

Szatlmayer Béla (katolikus) kb. a századfordulótól 1940-ig. Welter György (evangélikus) 1935-ben ment nyugdíjba.

A diáklétszám 80–20 fő között mozgott a két iskolában, hat-hat osztály-

ban. A katolikus iskola 1940-ben két tanerős lett, amikor Felsőbüki Nagy Sándor átadta egy gazdasági épületét a katolikus egyháznak, tanítói lakás és iskola céljára. Mindkét felekezeti iskola hat osztállyal működött 1943-ig, ekkor tértek át a nyolcosztályos népiskolára.

Tanítói: Szatlmayer Emília (katolikus), Kiss József (katolikus), Dr. László Lajosné (evangélikus)

1948-ban államosították a két felekezeti iskolát, az egykori Felsőbüki Nagykastélyban rendezték be a körzeti kollégiumos iskolát.

1945 után

Apró Erzsébet, Baloghné Danka Adél, Baranyai József, Bejczi Józsefné, Bella Józsefné Bolfert Angéla, Benkő Béláné, Bognár Gyula, Dominekné Bándoli Bernadett, Dóczy Tibor, Dóczy Tiborné, Dömötör Géza, Erős Margit, Fülöp József, Fülöp Józsefné Horváth Amália, Egry Zsuzsa, Gőzsy Edit, Gergely Jánosné Ávár Irén, Gulyás László, Győrffy Lászlóné Gönye Borbála, Gyürüssy Katalin, Halmosi Jenő, Háry Jánosné, Horváth Imre, Horváth Imréné Nyirádi Ilona, Horváth Istvánné Kiss Teréz, Hulik Lászlóné, Kalmár József, Kapiller László, Katzer Attiláné, Kertes Tibor, Kiss József, Kiss Józsefné, Kiss Sarolta, Kocsi Ágnes, Kozák László, Kozák Lászlóné Otoltics Magda, Kovács Ilona, Kovács Károly, Kummer Zoltán, Kummer Zoltánné Czenek Mária, Lantos Teréz, László Erika, dr. László Lajosné, Lórántfi Melinda, Lórántfi Tibor, Mándli Katalin, Molnár Balázsné, Molnárné Nagy Anikó, Nagy Irén, Nagy Mária, Nagy Zita, Nemes Rolandné, Németh Sarolta, Némethné Kiss Matild, Oszkó Zoltán, Patyi Klára, Pál Géza, Radnai István, Riczingerné Nagy Mária, Ridavics Gáborné, Riegler Erika, Sebestyén Adrienn, Sebestyén József, Sebestyén Józsefné, Simon István, Sipőcz Józsefné Kiss Mária, Szabó Katalin, Szatlmayer Emília, Szendi László, Szente Ilona, dr. Sterbáné Győry Andrea, Tarnósy Szilvia, Tihanyi Ede, Tóth Katalin, Tóth Kálmán, Tóth László, Tóth Lászlóné Szigeti Erzsébet, Tompa Mária, Turi Erzsébet, Varga Tünde, Vermesi György, Zolnai Attila, Zolnainé Nábrádi Györgyi

XI. A tanulók létszáma

1943/44: 114, 1944/45: 143, 1948/49: 216, 1950/51: 129, 1958/59: 175, 1959/60: 198, 1960/61: 197, 1964/65: 210, 1968/69: 188, 1969/70: 178, 1978/79: 131, 1990/91: 84

XII. A Jézus Szentséges Szíve Társulata egyházashetyei tagjainak névsora (1885–1917)

1885

Tóth Sándor plébános, igazgató

Stadlmayer Borbála, Tóth Lujza, Gaiger Borbála, Nagy Rozália, Fülöpné Görög Erzsébet, Simon Josepha, Balogh Borbála, Kristyán Anna, Paizs Teréz, Paizs Juliána, Csapó József, Ámon Anna, Szabó Anna, Horváth Juliánna, Horváth Sándor, Szabó Erzsébet, Szabó Zsófia, Tóth József, Nagy Borbála, Zsigmond Anna, Puchesz Mihály, Horváth Teréz, Puchesz Antal ifj., Puchesz Mihály ifj., Puchesz Anna, Hetyey Anna, Kovács Lajos, Ihász Zsuzsánna, Horváth Gáspár, Torma Borbála, Horváth Rozália, Kiss Anna, Kiss János, Czuczai József, Grünwald Mária, Czuczai József ifj., Kiss Borbála, Hetyey Lajos, Hetyey Mária, Hetyey Kálmán, Görög Borbála, Bándly Sándor, Kiss Borbála, Markos Ferencz, Hetyey József, Benkő Teréz, Hetyey Károly, Németh Rozália, Görög Erzsébet, Gruber Juliána, Németh Mária, Nardai Zsuzsánna, Markos Anna, Pintér Rozália, Pintér Ferencz, Markos Imre id., Horváth Erzsébet, Bagoly Eszter, Császár Károly, Kiss Magdolna, Császár Lajos, Császár Flóra, Császár Rozália, Markos István, Kiss Rozália, Kiss János id., Kiss Borbála fiat., Kiss József ifj., Pintér Ferencz id., Rosta Veronika, Csoma János, Csoma József, Nagy Rozália, Csoma Ilona, Czuczai Mária, Czuczai Ágnes, Kovács Rozália, Tamásovics Anna, Szabó János, Szabó Anna, Szabó Teréz, Tamásovics Borbála, Szalai Rozália, Illés István, Kovács Francisca, Sági Eleonóra, Trapichler János, Menyhárd Anna, Kovács József, Balogh Rozália, Balogh Juliána, Trapichler Katalin, Konek Erzsébet, Horváth Rozália, Viola Erzsébet, Viktor Mária, Markos Rozália, Bella Juliána, Jendrics Ferencz, Fonyódi Juliána, Nagy Juliána, Varga Lukács, Nyulász Juliána, Mészáros Anna, Karácson József id., Karácson József ifj., Nagy Gábor, Szabó Borbála szob., Eitner Anna, Cseké né Tóth Teréz, Cseke Erzsébet

1886

Görög Ferencz, Görög Rozina, Hetyey Gizella, Simon Péter, Tóth Anna, Zsebeházy Anna, Kovács Teréz, Németh József, Németh Károly, Kiss Imre, Tanai Mária, Pintér János ifj., Talabér Rozália, Csajbi Anna, Csajbi Juliána, ifj. Pintér Ferencz, Pintér József ifj., Horváth Anna, Györkös Teréz, Parapatics Rozália, Vida Katalin, Jemkrics Anna, Csapó József, Csapó Rozália, Elek István, Elek Emma, Kiss Ferencz, Ipcsis István tanító, Puchesz Anna, Molnár Ádám, Vas Juliána

1887

Tar Anna, Simon Apollónia, Kocsis Lajos, Nagy Mihály, Németh Rozália,

Török Rozália, Nagy József, Györkös József, Marton Erzsébet, Zsebeházy Ferencz, Markos Imre, Markos József, Farkas Juliána, Horváth János, Horváth Mária, Somogyi Lóri, Káldi Josepha, Puchesz Antal, Puchesz Elek, Puchesz Mária, Kovács Rozália, Biczó Anna, Vendel Borbála, Donusa Teréz, Horváth József, Pacsi Erzsébet, Szabó Mária, Nagy Rozália, Piros István, Pacsi János, Bejczi Teréz, Tarczi Borbála

1888

Varga István, Pintér Juliánna, Németh József, Pintér Anna, Koltai Ferencz, Nagy József, Nagy Mária, Nagy Rozália, Király István, Simon Anna, Simon Ilona, Horváth Károly, Németh Rozália

1889

Bakics József, Mészáros Katalin, Zsebeházy Mária, Czimbor János, Nagy Sándor, Viktor Gyula, Tóth Gizella, Tórh Imre, Joós Mária, Slappenpál Rozália, Bella Ferenc, Rozmán Lajos, Pozmics Szidónia, Hajdú Karolina, Simon Teréz, Berkes Teréz

1890

Szabó Rozália, Ipsics Teréz, Takács Rozália, Pintér József ifj., Pintér Róza, Ehrmann Sándor, Hetyey Géza, Kercza István, Kercza József, Lanczkor István, Horváth Rozália, Tarczi Anna, Németh Anna, Piros József, Nagy Mária, Czuczai Sándor, Kereszturi Anna, Kovács Teréz, Szabó Anna, Takács Ferenc, Németh Gyula, Ihász Juliánna, Szabó Katalin, Horváth István, Kovács István, Takó Rozália, Antal Erzsébet, Szabó József, Görög Péter, Kocsis József

1891

Horváth Ferenc, Szakály József, Kovács Teréz, Meszes Mária, Béres Magdolna, Varga Borbála, Bors Lajos ifj., Bors István, Szabó Mária, Sarródi Anna, Steier Matild, Holpert Rozália, Haraszti Anna

1892

Németh Rozália, Görög Mária, Bella József, Pintér Anna, Nagy Mária, Bock Mária

1893

Varga Teréz, Ecker Ernő, Hetyey Aranka, Hetyey Sarolta, Puchesz Elek, Német József, Nagy József

1894

Nagy István, Szigeti Pál ifj., Köteles József, Köteles Rozália, Köteles Rózsa, Köteles Mária, Köteles Anna, Szakály István, Szakály Ferenc, Szakály Teréz, Szakály József, Eitler Anna, Gruber József, Pőcz Erzsébet, Gruber Anna, Gruber Erzsébet, Németh Ilona, Kiss Rozália, Zsebeházy István, Kovács Anna, Ecker Adolf, Tomiszer György, Markos Rozália, Szabó Borbála

1895
Molnár Rozália, Köteles Ágnes, Nagy Rozália, Orbán Károly, Pethő Antal, Szabó János, Bakics Rozália, Illés Borbála
1896
Geiger Magdolna, Németh Rozália, Varga Anna, Pintér Rozália, Pintér Imre, Varga Mária
1897
Varga Rozália, Balogh Károly, Bors Sarolta, Csapó Mária, Görög Imre, Görög Péter, Gruber Mária, Hetyey Teréz, Ihász Mária, Molnár Mária, Pintér Anna, Piros Gábor, Szücs Margit, Szücs Mária, Szalay Ferencz, Tar Pál, Vas Mária, Viktor Géza, Auer Rozália, Lóránt Borbála, Pődör Paulina, Balogh Sándor, Kiss Krisztina, Kovács Mária, Pintér Ágnes, Sándor Rozália, Németh Rozália, Nagy Anna, Molnár Anna, Molnár Zsófi
1898
Molnár Anna, Molnár Zsófia, Kiss Ágnes, Végh Anna, Zsebeházy Anna, Németh Rozália
1899
Varga Ferenc, Gálos János, Gálos József, Darabos Sándor
1900
Markos Antal, Markos János, Markos Károly, Németh Borbála, Samu Ferencz, Szalay Lajos, Magasházy Rozália
1901
Kiss Mária, Görög Gyula, Kerék János, Szalai Margit, Kerék István, Németh Borbála, Berkes Borbála, Viktor Ilona, Viktor László, Bors Irma
1902
Kovács József, Puchesz József, Balogh János, Márkus Ferencz, Zsebeházy Ferencz ifj., Takács Ferencz, Márkus Lajos, Németh János, Kovács Ferencz
1903
Horváth Mária, Györkös Regina
1904
Szalai Ilona, Kiss Rozália, Nagy Margit
1905
Nagy Emma, Nagy Margit, Németh Márton, Németh Pál, Samu Mária
1906
Görög Rozália, Cséby Gyula, Samu Anna
1907
Kiss Terézia, Berkes Rozália, Görög Rozália, Havasi Zsuzsánna, Kerék Borbála, Molnár Rozália, Nagy Anna, Sándor Erzsébet, Bors Anna
1908
Csajbi Anna, Sándor Ilona, Sándor Juliánna, Németh Rozália

1909
Szakáll Mária, Pintér Mária, László Anna, Dés Katalin, Bali Ilona, Németh Rozália, Takács Rozália, Ehrnhofer Margit, Sebestyén Mária, Nagy Mária, Torma Gyula, Horváth Margit, Horváth Rozália, Horváth Mária, Kiss Veronika, Kovács Margit, Mészáros István, Nagy Anna, Nagy Gábor, Peresztegi Mária, Puchesz Mihály ifj., Németh Imre, Pintér Szidónia, Samu Rozália, Sütő Imre, Bolla István ifj., Görög Károly, Mészáros József, Nagy Juliánna, Németh Anna, Németh ferencz, Németh Mária, Németh Károly, Pintér Karolina, Bolla Rozália, Boros Imre, Berkes Lajos, Sikos István, Végh József, Németh Anna
1910
Németh Rozália, Gaiger Rozália, Kerék Pál, Kereszturi József, Kereszturi Vilma, Horváth Ferenc
1911
Vas Imre, Takács Rozália, Lóránth Gyula ifj., Németh Mária
1912
Vass Anna, Balogh József, Fekete Juliánna, Németh Rozália, Oláh Terézia, Kereszturi Rozália, Kereszturi Anna
1913
Sebestyén János, Sebestyén István, Csajbi Mihály, Kovács Ferenc, Ehrhofer István, Ifj. Györkös József, Németh Erzsébet
1914
Lóránt Merenc, Lóránt József, Györkös Anna, Markos Róza, Vass Rozália, Kovács Rozália, Nagy Zsófia, Balogh Margit, Keresztes Rozália, Velekei Mária, Farkas Margit, Németh Anna, Szabó Mária, Kerék Rozália, Kovács Mária, Ihász Rozália
1915
Mándli Antal, Mándli Károly, Györkös Rozália, Németh Margit
1917
Köteles Ágnes, Mester Erzsébet, Lóránt Borbála, Lóránt Anna

(1916-ban nem vettek fel új hetyei tagot. A társulat tagjainak nyilvántartási könyveiben az utolsó bejegyzés a III. kötetben a 19 018. sorszám alatt felvett Sámson Klára karakói lakos.)

XIII. Parasztsors – magyar sors
(Szita Ferenc egyházashetyei gazda dossziéja)

Levél a laktanyából, Észak-Erdély visszacsatolása idejéből:

Kedveseim! Kolozsvár, 940. ?/20.

Tegnap írtam egy tábori lapot hamarosan, mert a posta indulásba volt és akkor kaptam meg a 7-én és 15-én feladott leveleit, a 7-ikibe azt írja, hogy jól szárad a sarjú, és hogy Lajossal találkozott meg a lányok felől sokat törödöm velük ha haragudnak, dehogy haragudnak. Jó világukba nem tudják mit csináljanak. Láttam mi van ott – de csak rá ne fizessenek, M.a. és Lajos feküdt, hogy jöttem, azok meg koromsötétben a legényekkel csavarogtak – ezt sokallottam, írtam nekik is lapokat, és hogy ők nem érnek rá nekem írni jó világukban. 15-ikén feladott levelében írja, hogy a malacokat eladta, a szebbeket is jobban ahogyan, ami eladó – eladó. Most még írok a vetésről, ugyan nem hiszem, hogy a levelek elvesznének, csak későn érnek a bevonulás miatt. Azt nem jól tette, hogy egy hétig nem írt, már a napokban türelmetlen és bosszús voltam, hogy nem kaptam. Gondoltam, hogy azt várja, hogy megyek, de az nem megy olyan gyorsan, és annyi lapot és levelet küldtem a vetésre vonatkozólag is, de megkapta-e, megkapja-e nem tudom, azért még egyszer leírom. Rozs lesz a Pityerdombon az egész teteje, vagyis az árpa és a búza föld is és a hosszúmezei búzaföld, amelyik Borbélyék mellett van, vagyis az elsővetési vetett kukoricán túl búza lesz az egész, vagyis az ott lévő zab és búzaföld újra el lesz vetve és a borgátain bükönyföld lesz és az üres amibe kukorica akart lenni. (...) No most az elsővetés a borgátai mező legyen, mihelyt kész azonnal, de csak úgy ha szép, nem belemászni, hanem jó időt választani neki. Azután a pityerdombi rozs jöjjön, azután a csoromi búza és utolsó a hosszúmezei rozs, de a földeket széppé tegye Károly addig ne vessék, míg nem szép, ami kevés lesz vetve az szép legyen, mert két lóval úgy meg lehet munkálni ahogyan akarja az ember. Pácoláshoz ötven kilogrammonként kell két csapott evőkanál por, ilyet adhat Pistának is. Énrám ne várjanak, mert én csak 1-je körül érek haza vagy utána majd megírom ha innen elindultunk. Vetőmaggal nem spórolni, többet vessenek mint tavaly, mert mostohább az idő, rossz 68-70 kilogramm, búza 78-80 kilogramm holdanként kimérve mikor elviszik meg a masinábul is mennyit vettek ki, hogy tudjam hová mennyi ment bele. Tavalyi beállítás a tavalyi naptárba be van írva. Trágyázva vetés alá nem lesz semmi. Ami a hosszú mezőbe van a túlsó felén hadd maradjon az a rétre jön majd az ősszel. A répa melletti rozsföldet jó lett volna már felszántani és most írtak ha eső jön közbe meglehetett volna keverni

és majd alá trágyázni, de ha nem volt akkor eső esetén azonnal felszántani, amíg még nincs jól elboronálni hogy szép legyen ne hasábos.

Csak aranyos gyermekeim jók legyetek, szót fogadjatok és köszönjetek mindenkinek az utcán okosan és hangosan hogy mindenki szeressen benneteket – mert aki mást megbecsül magát becsüli meg. Szépen tanuljatok és szorgalmasan és ha haza segít a jó isten szerencsésen én leszek a legboldogabb ember a világon. A jó isten segítségét kérve a viszont ölelésig csókol mindnyájatokat apa.

Erdélyi képeslapok:

1. Szita Aranka, Laczi, Feri
Egyházashetye u.p. Boba (Vas m.)
Postabélyegző: Biharugra 940sep/6

Kedveseim!

Biharugra az éjjel 12 órakor érkeztünk ide, az éjjel indulunk és holnap reggel megyünk át a határon és reggel 1/2 8 -kor Nagyváradon leszünk, idő igen szép itt 3 km-re vagyunk a határhoz, nagy fogadtatás volt és zászlókat küldenek egyesületek a nagyváradiaknak. Hogy vagytok? Jók legyetek, rövidesen megyek én is haza, majd sokat beszélek a látottakról!
Mindnyájatokat sokszor csókolja édesapa. Írjatok 1940. IX.5.én

2. Szita Aranka úrleánynak
Egyházashetye u.p. Boba (Vas m.)
Postabélyegző: 19 tábori postahivatal 940 sep12, M. kir. 9. ö.
dd.híradó század parancsnokság ellenőrizve 1940. sep 12

Kedveseim! Kolozsvár 1940. IX. 12-én

Szerencsésen megérkeztünk a lakosság nagy örömére. Hogy vagytok? Írjatok mindenről vigyázzatok magatokra, majd nemsokára viszontlátjuk egymást és sokat beszélek a látottakról. Laczinak és Ferinek is küldök lapot ölel csókol benneteket apa

3. Szita Aranka
Egyházashetye u.p. Boba (Vas megye)
Postabélyegző: Kolozsvár 1940. IX. 15

Kedvesem! Kolozsvár 940. IX./14.

Neked is küldök ilyen bélyeges lapot és most már mindőtöknek van jól tegyétek el. holnap lesz a díszbevonulás én is ott leszek. Jók legyetek ara-

nyosan hogy anyának kevesebb dolga legyen veletek az amúgy is sok gond és dolog mellett. Millió puszi apától.

4. Szita Aranka úrleánynak
Egyházashetye u.p. Boba (Vas megye)
Postabélyegző: tábori postahivatal 19 940 sep 18. **ellenőrizve**

Kedveseim! Kolozsvár 940 IX. 18-án

Itt küldök egy szép felvételt Kolozsvárról, vidd el az iskolába és mutasd meg az iskolatársaidnak is, hogy ők is hadd lássák, mennyi gyerek lehetett itt most igazán magyar anélkül, hogy azért szenvedni kellene úgy mint eddig. Azért ti tanuljatok szorgalmasan mindent és szót fogadjatok! Szeretettel csókol mindnyájatok édesapa

5. Szita Aranka úrleánynak
Egyházashetye u.p. Boba (Vas megye)
Postabélyegző: 940 IX. 21.
Képeslap ERDÉLY FELSZABADULÁSÁNAK EMLÉKÉRE honvédségünk dicsőséges bevonulása Kolozsvárra 1940. szept. 11.

940. IX./21.

Ma kaptam anyának 19-én írt levelét, én már azt hiszem minden levelet megkaptam, hát én mennyit írtam kedveseim, hiszen minden pénzem arra megy el. Trágya kihordva nem lesz, majd ha haza megyek, vetőre nem trágyázunk, hosszú levelet írtam ma és a tábori postán holnap a civil postán írok megint mindenről csak türelemmel legyetek majd hazaérek én is. Írjatok ha egy lapot is. Csókol mindnyájatokat édesapa

Igazolvány:

Alulírott nemzeti bizottsági tagok igazoljuk, hogy Szita Ferenc e-hetyei lakos 30 kat.hold birtokban gazdálkodik, azonkívül Hirdi István 5 gyermekkel, Hirdi József 9 gyermekkel, Pongrácz Károly 5 gyermekkel cselédből lett új gazdák földjeiken dolgozik. Hirdi Istvánnak fogatja nincs, csak 1 drb borjú, amit Szita Ferenc adott neki és van 2 drb 2 éves volt urasági csikó, akin még szerszám nem volt és még nem is arra valók, így már a múlt évben és az idén is minden földjét Szita Ferenc fogatja munkálta.

Hirdi Józsefnek 1 tehene, Pongrácz Károlynak 1 tehene van és már a múlt évben is az őszi vetést és a nehéz gazdasági munkákat Szita Ferenc fogatja végezte. Jelen esetben a fenti három fogatnélküli család összes ga-

bonája lovon hordva, amit szintén Szita Ferenc és munkába fogott lova hordott be, de még Szita F. gabonája mind kint van.
Szita Ferencnek van 2 drb dolgos lova, 1 drb nem egész, csak fél dologra való lova és 1 drb 2 éves csikó, amin még szerszám nem volt. Ennek dacára igazoljuk és kérjük, hogy Szita Ferenc lovait felmenteni sziveskedjenek, mert a faluban a régi gazdák közül senki anyit nem tesz az újbirtokosok földjén, mint ő, mert még ezen fent említett családokon felül Csajbó János és más kis embereknek adja vagy maga megy fogatjával dolgozni.

Talabér István sk.
Kommunista párt titkára helyett
Magyarosi István sk.
Markos Dezső sk.
Magyarósi János sk.
Horváth Ferenc sk.
Vécsey József sk.
Nemzeti bizottsági tagok

Kérvény

Szita Ferenc egyházashetyei lakos azzal a kéréssel fordulok a Földművelésügyi Miniszter Elvtárshoz, engemet 1948-ban Herczeg Lajos, az akkori körjegyzőségen, Köcsk községben dolgozott és személyes ellentétek miatt engemet kulákká nyilvánított.

Kérem a F.M. Elvtársat, hogy ügyemet melyet sérelmesnek tartok, kérem azt kivzsgálni. Indokként a következőket kívánnám felhozni.

Indokaim: A felszabadulás előtt 24 kh. 534 öl földön gazdálkodtam egyénileg, majd házasságomból kifolyólag három gyermekem született és abban az időben a meglévő földterületet egyedül megművelni nem tudtam. Mivel magas adót kellett fizetni ezért kénytelen voltam átmenetileg idegen munkaerőt alkalmazni, azért hogy az akkori államnak az adómat ki tudjam fizetni. Majd amikor gyermekeim felnőttek, azoknak segítségével a meglévő földemet meg tudtam munkálni, tovább már nem volt arra szükségem, hogy átmenetileg idegen munkaerőt alkalmazzak. Majd a felszabadulás után földemet továbbra is családommal együtt műveltem meg és jelenleg is egyedül gazdálkodom.

Indokként szeretném felhozni felnőtt két fiúgyermekem, mikor katonakötelesek lettek, büszkén engedtem el őket Néphadseregünkbe. Különösen arra voltam büszke, hogy Ferenc fiam mint tizedes szerelt le. Úgy érzem, hogy gyermekem megállta a helyét mint katona. Aranka nevezetű leányom Celldömölk II. kerületben, Alsóság községben mint általános is-

kolai tanítónő dolgozik, ezideig mint apa munkájával kapcsolatban panaszt nem hallottam. Röviden gyermekeim helyzete népi demokráciánkban ezideig így néz ki.

Mivel sérelmesnek tartom azt, hogy egyszer kulák vagyok egy-két évig és utána kitörölnek a kulákok sorából, mint az történt 1953–1955-ig. Ebben a két gazdasági évben nem voltam kulák, majd 1955 után ismét azt mondták hogy újból kulák vagyok, de a Celldömölki Járási Tanács Pénzügyi Osztálya egyáltalán nem kezelt kulákként. Most már úgy vagyok, hogy magam sem tudom, melyik osztályrétegbe soroljam magamat, úgy érzem mivel községünkben a termelő csoport most van megalakulóban, így én is szeretném osztályhelyezetemet tisztázni, habár ezzel a panasszal több ízben is fordultam a helybéli tanácshoz, igazat is adtak és ők is csodálkoztak azon, hogy én miért is vagyok kulák, mivel ők azt mondják, hogy birtokom a 25 katasztrális holdat valamint a 350 aranykoronát nem haladja meg és gazdasági cselédet sem alkalmaztam állandóan, így nem lehetek kulák. Én ezidáig állam iránti kötlezettségemnek minden évben pontosan eleget tettem és jelenleg a községünkben folyó termelőcsoport megalakulásával én is szeretnék annak tagja lenni. Ezért kérem, hogy panaszomat szíveskedjenek kivizsgálni, hogy népi demokráciánkban én is, valamint családom is részt tudjunk venni a termelésben.

Kérésemet megismételve maradok tisztelettel:

Szita Ferenc
Egyházashetye, 1956. március 13.

Igazolás

A Sárvári Városi bíróság Szita Aranka kérelmező kérelmére 1992. február 3. napján a következőket igazolja:
Szita Ferenc – aki 1893. November 13. Napján született, anyja Kovács Mária, néhai egyházashetyei lakost – a Celldömölki Járásbíróság az 1952. Szeptember 20. napján kelt B.20.743/1952. számú ítéletével, illetve a Szombathelyi Megyei Bíróság 1953. Január 14-én kelt, Bf.2322/1952. számú ítéletével közellátás érdekét veszélyeztető bűntett miatt 1 évi és 3 hónapi szabadságvesztés főbüntetésre és mellékbüntetésül 3 évre közügyektől való eltiltásra ítélte.
Ezt az elítélést az 1990. évi XXVI. törvény 1.§.1.bekezdése alapján semmisnek kell tekinteni.
1952. szeptember 18-tól – 1953. augusztus 25-ig töltötte Szita Ferenc szabadságvesztés büntetését, melynek letöltéséből közkegyelemmel szabadult.

Sárvár, 1992. február 3. napján Dr. Szabó Sándor

XIV. Leventesportversenyeken (1924–1944) jeleskedő hetyeiek

Név	**Év**	**Versenyszám, helyezés**
Császár Jenő	1941	magasugrás, III. korcsoport, I. hely
Császár Jenő	1941	súlylökés, III. kcs., III. hely
Fábsics Ferenc	1942	200 méteres síkfutás, II. kcs. II. hely
Császár Jenő	1942	magasugrás, III. kcs. III. hely
Császár Jenő	1942	távolugrás, III. kcs. II. hely
Kerék Sándor	1942	súlylökés, II. kcs. I. hely
Császár Jenő	1942	súlylökés III. kcs. I. hely

Kerékpárosverseny, 1942 Egyházashetye csapata a VI. helyen végzett, a verseny útvonala: Celldömölk–Alsóság–Nemeskocs–Boba–Kemenespálfa–Egyházashetye–Köcsk–Kemeneskápolna–Mesteri–Celldömölk volt.

Fábsics Ferenc	1943	400 méteres síkfutás, II. kcs. II. hely
Kerék Sándor	1943	diszkoszvetés, II. kcs. II. hely
Kerék Sándor	1943	gerelyhajítás, II. kcs. III. hely
Kerék Sándor	1943	súlylökés II. kcs. I. hely
Fábsics Ferenc	1944	100 méteres síkfutás, III. kcs. I. hely

XV. A falusi szpartakiádokon elért hetyei eredmények (1952–1998)

Név	Év	Versenyszám, helyezés
E-hetye csapata	1952	járási atlétikai éremtáblázat III. hely
Fülöp Ferenc	1953	járási és megyei gránáthajítás bajnok (54,98 m)
Horváth László	1953	járási súlylökés bajnok (10,39 m)
Bali Zoltán		1953 járási kerékpár bajnok (20 km)
E-hetye csapata	1954	járási atlétikai éremtáblázat III. hely
Prépost Ilona	1954	az 500 méteres futás megyei bajnoka (1 p. 33 mp.)
Prépost Ilona	1954	a 3 kilométeres gyaloglás járási bajnoka (19 p. 51 mp.)
Horváth László	1954	járási súlylökés bajnok (10,58 m)
Bali Zoltán		1954 járási kerékpár bajnok 20 kilométeres távon
Fábsics Károly	1955	járási kerékpár bajnok (20 km)
Fábsics Károly	1955	30 kilométeres kerékpározás, megyei bajnok (55 perc)
Horváth László	1955	súlylökés járási bajnok, megyei II. hely

Nagy Anna	1956	100 méteres futás, megyei III. hely
Horváth László	1956	súlylökés, megyei II. hely
Bakk Teréz	1956	járási és megyei gránáthajítás bajnok (46,69 m)
Fábsics Károly	1956	járási kerékpár bajnok, 20 km (34,58 p.)
Hirdi János	1956	járási a 800 méteres síkfutás járási bajnoka (2 p. 23,5 mp.)
Hirdi Rozália	1956	járási magasugrás bajnok (118 cm)
E-hetye csapata	1956	járási röplabda I. hely (tagjai: Tóth Kálmán, Zsömle István, Imre József, Szita Ferenc, Markos József, Pető József, Hirdi János, Hirdi Károly, Horváth László, Tóth József)
E-hetye csapata	1956	járási atlétikai éremtáblázat I. hely (öt arany-, három ezüst- és két bronzéremmel)
E-hetye csapata	1957	járási atlétikai éremtáblázat IV. hely
E-hetye csapata	1957	röplabda döntő, férfi, Ostffyasszonyfa ellen: 2:1, a bajnokcsapat tagjai: Tóth Kálmán, Markos József, Kerék Lajos, Péter István, Boros Imre, Cseke József, Bali Zoltán, Fonyó József
Tóth Kálmán	1957	az 1500 méteres síkfutás járási bajnoka (5 p. 15,3 mp.)
Pécz István	1957	járási magasugrás bajnok (130 cm)
Nagy Anna	1956	a 400 méteres síkfutás járási bajnoka (74,4 mp.)
E-hetye csapata	1958	röplabda döntő, férfi, Vönöck ellen: 2:0
Nagy Anna	1958	a 400 méteres síkfutás járási bajnoka (75,8 mp.)
E-hetye csapata	1958	járási atlétikai éremtáblázat III. hely
E-hetye csapata	1959	járási kézilabda döntő, női II. hely
Schulz Anna	1960	járási asztalitenisz, női, I. hely, női párosban Sebestyén Ilonával szintén I. helyezést ért el, vegyes párosban Boros Imrével szerezte meg az első helyet
E-hetye csapata	1963	járási kispályás labdarúgás VI. hely
E-hetye csapata	1964	járási atlétikai éremtáblázat V. hely
E-hetye csapata	1964	járási röplabda döntő, Jánosháza ellen: 2:0, Mersevát csapata ellen: 2:0, Kemenesmagasi ellen: 2:0. (A bajnokcsapat: Markos József, Fonyó József, Boros Imre, Hetyei Benjámin, Németh Tibor, Bejczi József, Szita Ferenc, Pécz István, Nagy László, Talabér József, Sipőcz Ferenc)
E-hetye csapata	1965	járási atlétikai éremtáblázat IV. hely
Németh Tibor	1965	a 400 méteres síkfutás járási bajnoka (61,1 mp.)

E-hetye csapata	1965	járási röplabda döntő, férfi, Jánosháza ellen 3:2
E-hetye csapata	1966	járási röplabda döntő, férfi, Kemenesmihályfa ellen: 3:0, Jánosháza ellen 3:0
E-hetye csapata	1967	járási röplabda döntő Kemenesmagasi ellen: 3:0, a bajnok csapat: Fonyó József, Szita Ferenc, Boros Imre, Imre Ferenc, Bakodi Ferenc, Takács József
E-hetye csapata	1972	járási női kispályás labdarúgás, Boba ellen: 0:0, Vönöck ellen: 1:5, Celldömölk ellen: 0:0
Gombor István	1972	az 1500 méteres síkfutás járási bajnoka (6 p. 15 mp.)
Hetyei Katalin	1972	a 400 méteres síkfutás járási bajnoka (83 mp.)
Bakodi Márta	1972	járási gránáthajító bajnok (37 m)
E-hetye csapata	1972	járási atlétikai éremtáblázat I. hely, a legeredményesebb versenyzők két-két aranyéremmel Bakodi Márta és Hetyei Katalin
Tóth Béla	1972	a 800 méteres síkfutás járási bajnoka (2 p. 38,6 mp.)
Bakodi Márta	1973	járási gránáthajítás bajnok (34,00 m)
Bakodi Zsuzsanna	1973	járási távolugrás bajnok (474 cm)
Zsömle Piroska	1973	a 100 méteres síkfutás járási bajnoka (15,2 mp.)
Gombor Erzsébet	1973	járási súlylökés bajnok (6,35 m)
E-hetye csapata	1973	járási atlétikai éremtáblázat I. hely, a legeredményesebb versenyző Bakodi Márta három aranyéremmel
Bakodi Márta	1974	járási súlylökés bajnok (8,32 m)
Bakodi Márta	1974	járási gránáthajító bajnok (35,00 m)
E-hetye csapata	1974	járási lövészet, csapat, női első hely, a csapat tagjai: Hetyei Katalin, Mórocz Katalin, Gőzsi Márta
E-hetye csapata	1974	járási atlétikai éremtáblázat I. hely, a legeredményesebb versenyző Bakodi Márta két aranyéremmel
Hetyei Katalin	1975	járási lövészet bajnok (47 ke.)
E-hetye csapata	1975	járási lövészet, csapat, női első hely
E-hetye csapata	1978	járási röplabda, férfi, Celldömölk ellen: 0:2, a hetyei csapat tagjai: Markos József, Sárközi László, Varga Árpád, Bali Zoltán, Dénes László, Pécz István, Marton Jenő
Hirdi Erika	1979	járási 100 m síkfutás ?
Simon Ildikó	1979	járási 200 m síkfutás ?

Mainone Cecília	1979	járási 400 m síkfutás ?
Mainone Cecília	1980	járási 400 m síkfutás ?
Hetyei Ágnes	1980	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok (Celldömölk?)
E-hetye csapata	1980-1984	sorozatosan városkörnyéki bajnok asztaliteniszben, férfi csapat, a bajnokok: Elekes Tihamér, Sárközi László, Mogyorósi Károly, Bali Zoltán, Szabó László, Kovács Károly
Hetyei Ágnes	1981	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok
Mainone Cecília	1982	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok
Sárközi László	1983	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok
Sebestyén Ildikó	1984	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok
Pécz Cecilia	1985	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok (az asztaliteniszezők sikert sikerre halmoztak női csapatban, illetve vegyes párosban is a nyolcvanas években)
Kormány Sándorné	1986	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok
Marton László	1986	a 400 m síkfutás városkörnyéki bajnoka
Farsangné Simon I.	1987	asztalitenisz, városkörnyéki bajnok

Községünk legeredményesebb sportolója Fábsics Károly volt, aki kerékpározásban hatszoros járási, kétszeres megyei bajnok volt és három országos döntőn vett részt.
A járási kispályás labdarúgó-bajnokságot, a röplabda és a lövészeti versenyeket Egyházashetyén tartották meg 1973-ban.

XVI. Bejegyzések a Berzsenyi-emlékszoba vendégkönyvében

Hét súlyos kötet. Tárolási helyük: Berzsenyi szülőházának emlékszobája, egy faragott asztalka alsó polcán. Az első bejegyzéseket majd negyven éve írták le a látogatók. Néhány – általam érdekesnek, fontosnak vagy egyszerűen csak a koszakra jellemzőnek tartott – bejegyzés.

1965-től

– 1754. sz. Bercsényi Miklós Úttörőcsapat 60 fővel. X. 14.

– 1295. sz. Dugovics Titusz Úttörőcsapat 52 fővel, 4 nevelővel

  – Meghatódva tekintettük meg dédnagyapánk egykori szülőházát. Október 17-én, Berzsenyi Piroska, Berzsenyi Kornélia, Vargha Miklósné

– Én is egy Berzsenyi vagyok, méltó ősnek méltatlan unokája. (Olvashatatlan aláírás)

– Ma van 130-ik évfordulója, hogy Berzsenyi Dániel halála bekövetkezett. 1836. Február 24-én halt meg Niklán, ahol sírja jelenleg is van. Egyházashetye, 1966. febr. 24. Mély tisztelettel: Dala József, járási tanács vb. elnöke

– Akit az idők vas foga nem tudott kikészíteni. Sőt! 1966. Jún. 22. Reinmann János

– Mindaddig „él Nemzet e Hazán", míg a nagy magyar emberek emlékhelyein őszinte tisztelő sorokat találunk. 1967. márc. 7. Kovács A.

– „Csak a múltnak megbecsülésén épülhet fel a jelen". (Széchenyi) 1967. júl. 18-i látogatásunk alkalmával a Berzsenyi-család késői leszármazottai. Papalla (?) Tamásné sz. Vidos Mária

– „Nem érdemli meg a jövőt az a nép, mely multját nem becsüli." (Lenin) Kemenesalja népe méltóképpen adózik a nagy költő emlékének. Ennek egy néprajzkutató csak örülhet. 1967. augusztus 25. Tungli Gyula gimn. tanár, Pápa

– Ilyen hiteles, igaz, megindító hely aligha van a hazában, mert ilyen volt az élete annak, aki itt született. Budapest–Egyházashetye, 1968. aug. 23. Kardos Tibor

– A budapesti ELTE Bölcsészkarának szálláskeresés közben szerencsésen eltévedt és idetalált latin szakos hallgatói, sok köszönettel a váratlan időpontban is tapasztalt szívélyes vendéglátásért. 1969. május 5. Este 20 óra 52 perc. Dr. Szabó Kálmán, Szörényi László stb.

– Berzsenyi Edit 1969. júl.18-án. Minden szép tiszta, szép az itt lakó emberektől, hogy ilyen gondosak. Emlékét tiszteletben tartják. Köszönet a falu lakosságának, s a többi költészetet és hagyományt tisztelő, szerető embereknek. Berzsenyi Kálmán. Ki tud valami újat Berzsenyi Dánielről, az írjon!

– Kemenes Géfin László (Montreál, Kanada)

– Megható és felemelő egyben – olvasni és látni egyformán lelkesít! Mód Aladárné

– Gratulálunk a község vezetőinek a nagyszerűen sikerült szoboravatási ünnepséghez. Budapest, IX. 27. Sebe Istvánné oldalági Berzsenyi-unoka, Sebe Attila, Kövesné Berzsenyi Margit

– Tisztelettel és hódolattal Berzsenyi emléke előtt. 1970. szept. 27. Káldi János, Káldi Jánosné, Káldi Judit, Káldi Tamás

– Örömmel jöttem e nagy ember bölcsőjéhez, mely mérföldköve nemzetünknek, áldassék a neve örökre. Papp János, Nikla, 1970. szept. 27.

– Szent áhitattal léptem e hajlékba, ahol nemcsak Kemenesalja, hanem

Részlet a múzeum vendégkönyvéből

az egész magyar nemzet nagy költője látott napvilágot. Berzsenyi Dániel, szellemed fénye világítson mint fáklya az utat kereső késő nemzedéknek! Kegyelettel: Somlóvárról, 1972. 06. 30. Enyi István

– 1976. I. 3. Szeretetteljes köszöntés és köszönet a Berzsenyi-kultusz helyi ápolóinak. Káldi Gyula (irodalomszakos tanár) és 33 fő tanítványa.

– A 200. évforduló alkalmával rendezett jubileumi ünnepségen tisztelettel hajtjuk meg az emlékezés lobogóját nagy költőnk alakja és életműve előtt. Egyházashetye, 1976. május 7. Hargitai József tan. felügyelő

– Alacsony falak közt is nagy lélek születik. 1976. aug. 26. Tüskés Tibor

– A CSEMADOK pozsonyligetfalui szervezet 46 fős csoportja. 1983. szeptember 9.

– Köszönöm, hogy itt lehettem és tiszteleghettem a nagy Költő zsenije előtt! 1985. július, Simándi József, Simándi Józsefné

– Berzsenyi vagyok, annak is születtem / Fájának magvát tovább nem ültettem. / (...) Emléked nem hal el, Ősünk ne félj! 1985. szeptember 25. Berzsenyi László

– A Fényes Szellők Baráti Köre tiszteleg nagy költőnk emlékének. 1986. V. 25-én. (Olvashatatlan aláírás)

– Régi vágyam teljesült azzal, hogy meglátogathattam az általam mindig is tisztelt és nagyrabecsült költő szülőházát. Meghatódva jártam be azokat a helyeket, amelyeket egykor ő is használt. A falakból nemes egyszerűség árad, mint verseiből. Köszönöm a sorsnak, hogy elvezetett ide. Gerbainé Czifrás Berzsenyi Zsuzsa, 1986. VI. 29.

– A magyarság felemelkedéséért tevékenykedtek a „Berzsenyiek" és erdélyi kortársaik. Áldjuk emléküket! György Béla, Gyergyószentmiklósról 1987. IV. 25.

– Berzsenyi az egyik legnagyobb magyar költőnk és sokkal nagyobb szeretettel, megbecsüléssel kell viseltetnünk iránta. Nem lenne szabad kihagyni középfokú, ill. általános iskolánk anyagából. Kemény Endréné dr., 1987. VII. 3.

– Az első Berzsenyi-emléktúra első állomása volt Egyházashetye. 42 fő (gyermekek, felnőttek vegyesen) gyalog indulnak útnak, hogy a nagy költő emlékének így tisztelegjenek. Utolsó állomásunk Nikla lesz – Berzsenyi végső nyughelye. Ezúton is üzenjük: aki követni akarja példánkat, a legközelebbi alkalommal társulhat! 1988. 06. 22.

– Reméljük, hogy olyan kor következik, amely megcáfolja Berzsenyi 1796 körül írt sorait: Romlásnak indult hajdan erős magyar!... Ámbár ezerszer vak tüzedben véreidet, magadat tiportad..." 1990. március 15. Dr. Németh György, Juhász Éva

XVII. XX–XXI. századi magyar írók Hetyéről

Németh László: Esték Sümegen (1936)

Ukktól Jánosházáig egy sömjéni születésű zsidó ült velem szemben, s nemcsak a szülőfalujáról adott tanítást, de Vasról és Zaláról is, amennyire az útszakasz engedte. Jánosháza és Hetye közt az erdőszélen makkoltató kanásszal beszélgettem hosszan és szívesen. Tőle tudtam meg, hogy a régi Berzsenyi-ház nem akármilyen Nagy Sándornak, hanem épp egy Felsőbüki Nagynak a cselédháza. A zárt Berzsenyi-szobát magában foglaló cselédháznál öt perc beszélgetés után a lakó cselédasszony annyira fölmelege-

dett, hogy maga szaladt a kastélyba a kulcsért. Apja, a napozó, nyolcvanéves jobbágy, hályogos szeme mögül egy répadarálót idéz fel a kedvemért, az vitte el a karját még a múlt században: „vasárnap, mert akkor egyformán kellett dolgozni vasárnap és dologtét nap, a három nagy ünnepen kíl." A lutheránus temetőben szénakaszálók velem keresték, hiába persze, Berzsenyi apjának, a sztoikus férfinak a sírhelyét... Kemenesalja... a legszebb kultúrtáj. A parasztember kék kötényt hord itt, mint a németek, s ez a vidék töltötte meg a soproni lutherénus líceumot magyar diákkal.

Bárdosi Németh János: Berzsenyi bölcsőhelye körül (1937)

A téli nap sehogy sem tudta áttörni a hamuszínű felhőket, amikor nehéz bundába takarva, döcögött velem a kis falusi kocsi, az egyházashetyei országúton. Boba már mögöttem maradt, két oldalt szelíd lankások aludtak a hó alatt. A reggeli derengésben valóban »kékellő halmok« közt szaladt a kocsi, ahogy Berzsenyi lefestette szülőföldjét híres búcsúversében.

Hetye még majdnem aludt, amikor eldöcögtem Felsőbüki Nagy Mihály cselédházai mellett. A kőfalnál cigánykaraván tanyázott, válogatott ruhák színes csoportja ragyogott a fehér árokháton. A cselédudvaron, a gémeskút mellett egy ökör bőgött. Szilaj nyakát az ég felé nyújtotta, mintha ébreszteni akarta volna a téli világot.

Egyházashetye – Berzsenyi bölcsőhelye – négyszög alakban fekszik. Mindjárt a falu elején hatalmas cselédházak, gabonaraktárak, majd a híres Felsőbüki Nagy-család kúriája foglalja el Egyházashetye jelentős részét. A község csinosnak mondható. Házai majdnem mind zsindelyesek. Alig látni zsúppal fedett házat. Bár a falu birtokviszonya nem mondható egészségesnek, hiszen a község 2295 hold területéből a Felsőbüki Nagy-birtok egyedül 1597 holdat foglal el. Mégis itt nem tapasztaltam azt az ordító szegénységet, amely szinte arcul üti az embert, ha a Gyöngyös menti községeket járja be. Pedig a 700 lélekszámú Hetye községben is mindössze csak 6 húsz holdon felüli birtokos található. A lakosság azonban nyugodt, megelégedett viszonyok közt él. Később, amikor a jegyzőnél az ínségek után érdeklődtem, nyugodtan válaszolt a kérdésemre.

Aki itt dolgozni akar, mindig talál munkát. Éppen ezért független érzelmű ez a nép. Sokkal függetlenebb és nyugodtabb, mint a vasi föld más tájain élő lakosság.

Valóban becsületes, tiszta magyarság lakja ezt a vidéket. Érzéseiben nincs semmi számítás. Aki itt olcsó politikai babérokra törekszik, hamar kútbaesik a számításával. Csak az őszinteség és becsületesség jöhet itt számításba, aki ezzel a néppel politizálni és barátkozni akar. Mindezek megállapítása talán nem is tartozik szorosan a témához, amely idehozott erre a földre, azon-

ban a nép magatartása, jelleme, helyes megítélése nélkül nem tudjuk tisztán látni azt a gyökeret, ahonnan útraindult az első magyar moralista költő.
Magyar János esperes-plébános, a falu lelkipásztora és irányítója lelkes barátsággal fogadott és kalauzolt hetyei utamon.

Először is Berzsenyi szülőházára voltam kíváncsi. Nem sokat kellett gyalogolni a parochiától, máris ott álltunk Felsőbüki Nagy Mihály cselédházai közt. A fehérfalu, hatalmas házsorok közt – semmivel sem kiemelkedőbb homlokkal – ott áll Berzsenyi szülőháza is. Márványtábla díszeleg a falán. 1876. május 7-én jelölték meg a fehér falakat, Berzsenyi születésének századik évfordulóján. A szoba ablakait vasrács fedi. Kívülről úgy tűnik fel, mintha községi ispita, vagy községi tömlöc lenne.

Bent, a hatalmas cselédudvaron, körbehúzódnak a lakások. Ölfarakások közt gyerekek sokasága játszadozik. Tizenegy béres lakja ezt a majorudvart, hetven gyerekkel. Az egykének tehát nem sok nyoma mutatkozik a zsibongó cselédudvaron. Még két-három mérges ludat kell odébb rúgni, hogy beléphessek Berzsenyi Dániel szülőhajlékába, amely cselédházzá alakult át az idők folyamán.

Kicsike konyha az első helyiség, falba épített tűzhellyel. Jobbról kamra, balról pedig a hires szoba ajtaja nyílik.

Van valami különös, szinte misztikus érzés abban, ha egy nagy szellem kihűlt hajlékába lépünk. Ez az érzés bennem is fellángolt, ahogy átléptem az öreg küszöböt, Berzsenyi szülőházában.

A szoba már a régi, nemesi kúriák kedves képét mutatja, bolthajtásos falakkal, barokkos gipszdíszekkel. A lakás alig több 4-5 méternél. Itt született tehát nemes Berzsenyi Lajos és Thulmon Krisztina fia, Berzsenyi Dániel, a nemesi Magyarország legkiválóbb költője és kifejezője.

A szoba jelenleg béresszálló – mondta mosolyogva a jegyző és rámutatott a vetetlen vaságyra, amelyben valóban vándorlakó alhatott az éjjel. Az ágy mellett egyszerű fenyőfa székek álltak, a kis asztalon pedig vizeskorsó.

Berzsenyi szülőágya – a hagyomány szerint „tornyos ágy" – az ablak mellett feküdt, az ajtóval szemben. Az ellenkező sarokban most is látni a beépített vaskályha helyét. Az ablak vasrácsai rozsdásak már, de híven őrzik a XVIII. század nemesi világát, eltemetett, elfelejtett életét. (...) A családnak nincs leszármazottja a faluban, csak a szomszédos Kisköcskön laknak Berzsenyiek – Berzsenyi Károly és Berzsenyi Dénesné –, Berzsenyi Gyula, a költő unokatestvérének gyermekei.

Berzsenyiről nincs semmi legenda a faluban. (...) A régi temetőt is hiába kutattam fel nyomok után. Ősi nemesi nevek – Tompos, Hetyei, Markos, Szakonyi – bukkantak elém a korhadó fejfákról és havas kőkeresztekről. Pedig a költő édesanyja valószínűleg Hetyén piheni örök álmait.

Ambrus Lajos: Hetyei anziksz (2001)

Amikor idetelepedtünk, az én falumba, világos volt, hogy azt az apró, romos, törpeoszlopos, vagy kétszáz éves nyugat-dunántúli házat, amelyet a vak véletlennek köszönhetően vettünk meg, olyannak kell visszaépíteni, amilyen volt. Vagyis egy lepusztult, romos, de karakteres épületben nem megbontani a struktúrákat, felrúgni a rendszereket, nem beleavatkozni mások következetesen végiggondolt, bár statikailag bizonyára túlméretezett, de nagy ügyszerelemmel elvégzett munkájába. Világos volt, hogy radikális nemet kell mondanunk mindenféle álkorszerűség divatozó idiotizmusára: nem kell emeletráépítés, nem kellenek nagyméretű utcai ablakok, nem kell tetőt emelni, alpesi utcaerkélyt, üvegezett verandát építeni, vagy netán az egészet eldózerolni. A legegyszerűbb, de talán a legnehezebben kivitelezhető megoldást illett választanunk: megóvni a népi-kisnemesi építészet e szerény, mégis csillogó gyöngyszemét, amely az arányok és a méretek ösztönösen fenséges harmóniája révén vált azzá, ami – élhető, lakható, hagyományos rendszerű térré. Az építés személyes gondjai nem érdekesek (ki ne tudna rémregényeket mesélni, aki az elmúlt húsz évben a fejét építésre adta?) – s ha rosszabb pillanataimban perelek is önmagammal az elvesztegetettnek látszó hat-hét év miatt, közben mennyi mindent tanulhattam! És különben is, nem a külső történet az érdekes, sokkal inkább a fények és az árnyak aritmiái, a játék, a lélek belső élete, a „láthatatlan" történet. Mert hát az én falum adta például irodalmunk egyik legnagyobb géniuszát, az éji költőt, akiben „minden idők európai gondolkodói közül a legfelségesebben égett a horatiusi tűz". Akiben, ahogy önmagáról és a szellemi eszményéről Berzsenyi Dániel mondja, „a szeretet csupa két virági: a szent poézis és a dicső erény" virágoztak. De hát latinos költészetének kozmikus harmóniáját fölfedezni ma, amikor szinte szó sem esik az antik-görög műveltségideálokról, nem is olyan egyszerű, aztán személyisége és a közösség ügyeinek abszolutizálása nála együttesen „korszerűtlenül" erős, továbbá a hivatalos irodalomtörténet Berzsenyit, az én falum költőjét »a legnagyobb magyar ódaköltő« stemplijével látta el – holott az ódaköltőn kívül még több, ismeretlen Berzsenyi is létezik, mert a lángész az egészen más, mindig sokkal több és árnyaltabb, mint amennyit a tankönyvekben irkálnak róla.

(Németh László: Sümegi esték. … … Bárdosi Németh János: Berzsenyi bölcsőhelye körül. In: Dunántúli Népművelő, 1937. Ambrus Lajos: Hetyei anziksz. Kézirat. 2001)

XVIII. Egyházashetye lakosai az ezredfordulón (2000. december 31-i állapot)

Ambrus Kornél, Ambrus Lajos, Bakodi Ferenc, Bakodi Gergő, Bakodi Istvánné, Bakodi Jánosné, Bakodi Károlyné, Bakodi Károly, Bakodi Károly, Bakodi Lajos, Bakodi Lajosné, Bakodi László, Bakodi Sándor, Bakodi Sándorné, Bakodi Veronika, Babos Árpád, Balogh ferencné, Balogh Imre, Balogh Imréné, Balogh István, Balogh Károlyné, Balogh Lászlóné, Balog Zita, Bejczi Éva, Bejczi József, Bejczi József, Bejczi Józsefné, Bende Henriett, Boda Dezsőné, Bognár Antal Jánosné, Bognár János, Bognár Mária, Bolla József, Bokányi Zoltán, Bolla Frigyes, Bolla József, Bolla Lajos, Borsi István, Borsi Istvánné, Csajbók Sándor, Császár Károly, Császár Károlyné, Császár Lajosné, Cseledi Rózsa, Csőre János, Csőre Jánosné, Csőre Roland, Dénes Gábor, Dénes László Ferenc, Dénes László Tibor, Dénes Lászlóné, Elmer László Miklós, Elmer László, Elmer Lászlóné, Elmer László Miklósné, Elmer Orsolya, Esküdt János, Esküdt Viktor, Farkas Barbara, Farkas Bertalan, Farkas Ernőné, Farkas Eszter, Farkas Ferenc, Farkas Ferenc, Farkas Ferencné, Farkas Ferencné, Farkas János, Farkas Jánosné, Farkas Róbert, Farkas Szilárd János, Farkas Tibor, Farkas Tibor, Farkas Tiborné, Fábsics Ferencné, Fehér Gyula, Fehér Istvánné, Fehér István Gyula, Fehér István Gyuláné, Fehér Richárd, Fodor Imréné, Fonyó József, Fülöp Dániel, Gál Csaba, Gál Piroska, Gál Viktória, Gál Zoltán, Gombor Antal, Gombor Antalné, Gombor Enikő, Gombor Istvánné, Gombor János, Gombor János Endréné, Gombor Józsefné, Gombor Kálmánné, Gombor Márta Veronika, Gombor Nóra, Gombor Viktória, Görög Balázs, Görög Ferenc, Görög József, Görög Józsefné, Görög Katalin, Görög Károlyné, Görög Sándorné, Gőcze Zsigmond, Gőcze Zsigmondné, Gőzsy Józsefné, Gruber Istvánné, Gyurmánci Zsuzsanna, Haász Ferenc, Haász Ferencné, Hajdu Dezsőné, Hetyei Benjáminné, Hetyei Zoltánné, Hirdi Károly, Hirdi Mária, Horváth Henrik, Horváth Józsefné, Horváth Kálmánné, Horváth Kálmán, Horváth Róbert, Horváth Tibor, Horváth Zoltán, Horváth Zoltánné, Huszár Istvánné, Hutvágner Adél, Imre Ida, Imre Rozália Szilvia, Iván József, Iván József, Iván Józsefné, Iván Mónika, Jakab Dóra, Jakab Miklós, Jakab Miklós Pálné, Jancsó József, Jancsó Józsefné, Jánzsó Szilvia Erzsébet, Jankovicsné Papp Melinda, Jánosa Martin, Juhász Sándor, Juhász Sándor, Juhász Sándorné, Juhász Tibor, Kalmár Józsefné, Kassas Leila, Kassas Márk, dr. Kassasné Varga Ildikó, dr. Kassas Mohamed Khaled, Kaszás Gyuláné, Kedves Ádám, Kedves Renáta, Kedves Rudolf, Kedves Rudolf, Kedves Rudolfné, Kedves Zoltán, Kedves Zoltán Kálmán, Ked-

ves Zoltán Kálmánné, Kedves Zsófia, Kelemen Andrea, Kelemen Gyula, Kelemen Gyuláné, Kelemen Zsolt Gyula, Keresztúri Barnabás, Keresztúri Csaba, Keresztúri Csabáné, Kerék József, Kerék Lajosné, Kiss Bálint, Kiss Benedek, Kiss Boglárka, Kiss Imre, Kiss Imréné, Kiss Márk, dr. Kiss Veronika, Kiskovács Ferenc, Kiskovács Ferenc, Kiskovács Ferencné, Kiskovács Gyula, Kiskovács Lajos, Kiss Józsefné, Komáromi Imréné, Kormány Sándorné, Kovács András, Kovács Dávid, Kovács Ferencné, Kovács Jánosné, Kovács József, Kovács Józsefné, Kovács Kitti, Kovács Lajos, Kovács Lajos, Kovács Lajosné, Kovács Péter, Kovács Richárd, Kovács Rudolf Lajos, Kovács Tamás János, Kovács Zoltán, Kozlowszky Edit, Kozlowszky Gábor, Kozlowszky Imre, Kozlowszky Imréné, Kozlowszki János, Kozlowszki József, Kozlowszki József Jánosné, Kozlowszki László, Kozlowszki Marianna, Kozlowszki Tünde, Körmendi Lászlóné, Kővári Katalin, Lempek Zsolt, Mainóne Ottó, Mainóne Ottóné, Majthényi László, Maráczi Péter, Maráczi Zsolt, Markos Adrienn, Markos Csaba, Markos Csaba Károly, Markos Csaba Károlyné, Markos Károly, Markos Károlyné, Markos Tibor, Markos Veronika, Markos Vilmos, Markos Vilmosné, Marton Jenő, Marton Jenőné, Mészáros Gyuláné, Mészáros József, Mészáros Józsefné, Mészáros Kinga, Mike László Tibor, Mike Zsuzsanna Zsanett, Mogyorósi Károlyné, Molnár Anikó, Molnár Sándor, Molnár Sándorné, Molnár Zsófia, Monostori Barbara, Mórocz Ádám, Mórocz András, Mórocz Éva, Mórocz Gábor, Mórocz Gáborné, Mórocz Ildikó, Mórocz Imre, Mórocz Imréné, Mórocz József, Mórocz Józsefné, Mórocz László, Mórocz László, Mórocz Tamás, Mórocz Veronika, Móroczné Sebestyén Ildikó, Müller Anna, Nagy Dávid, Nagyné Somogyi Judit, Nagy Géza, Nagy Józsefné, Nagy László, Nagy Lászlóné, Nagy Sándor, Nagy Zoltán, Nagy Zoltán, Nagy Zoltánné, Németh Alajos, Németh Alajosné, Németh Erika, Németh Éva, Németh Ferenc, Németh Ferenc, Németh Ferencné, Németh Gábor, Németh Imre, Némethné Varga Eleonóra, Németh István, Német Istvánné, Németh Istvánné, Németh Istvánné, Németh Katalin, Németh Károlyné, Németh Kristóf, Németh László, Németh László, Németh Lászlóné, Németh Lászlóné, Németh Melinda, Nétheth Miklós, Németh Miklós, Németh Miklósné, Németh Miklósné, Németh Pál István, Németh Sándor Péter, Németh Sándorné, Németh Tibor, Németh Tibor, Németh Tiborné, Németh Zoltán, Németh Zsanett, Papp Attila, Papp Béláné, Papp György, Papp Györgyné, Papp Imre, Papp Imre, Papp Imréné, Pálfi Istvánné, Pethő Józsefné, Pécz Éva, Pécz Józsefné, Pécz Miklós, Pécz Miklós, Pécz Miklósné, Pécz Rozália, Pécz Sándor, Pécz Sándorné, Péntek Bernadett, Péntek Eszter, Péntek József, Péntek József, Péntek Józsefné, Péntek László, Péntek Lászlóné, Péntek Renáta, Péntek Roland, Péntek

Szilvia Rajki Imréné, Ridavics Gábor, Ridavics Gáborné, Ridavics Pál, Ridavics Péter, Rudalics Bálint, Rudalicsné Pécz Ibolya, Rudalics Róbert, Rudanovicz Gyula József, Rudanovicz Gyula Józsefné, Sági József, Sárközi Dominik Patrik, Sárközi Krisztián, Sárközi László, Sárközi László, Sárközi Lászlóné, Sárközi Viktória, Sárköziné P. Katalin, Sárközi Zsolt, Sebestyén Kitti, Sebestyén Lajosné, Sebestyén Lajos, Sebestyén Lajos József, Sebestyén Lajosné, Sebestyén Milán, Sebestyén Ramóna, Sellyei Gáborné, Simon Katalin, Sipőcz Ferenc, Sipőcz Ferencné, Sipőcz Lajosné, Stubán Péter Pál, Süle Béla, Süle Béláné, Süle Béláné, Sütő Lajosné, Szabó András, Szabó Balázs, Szabó Brigitta, Szabó Eliza, Szabó Ernő, Szabó Ernőné, Szabóné Gombor Nóra, Szabó István, Szabó Istvánné, Szabó László, Szabóné Tóth Adrienn Jolán, Szalai Anna, Szalai Ferenc,Szalai Kálmánné, Szalai Sándor, Szalai Sándorné, Szalai Tünde, Szalai Szilárd, Szíjártó Bálint, Szíjártó Kornél, Szíjártó Sándor, Szíjártó Sándorné, Szíjártó Sándor, Szita Aranka, Szita Ferenc, Szita Ferencné, Szita Ferenc, Takács Andrea, Takács József, Takács László, Takács Lászlóné, Takács Patrik László, Talabér Károly, Talabér Károlyné, Talabér Mária, Talabér Tamás, Talabér Zsuzsanna, Tanai Károly, Tanai Károly

Egyházashetye

Összefoglaló

Egyházashetye és környéke már az őskor óta lakott hely volt. Erre utalnak a szomszédos Ság-hegy régészeti leletei vagy a közeli Mesteri (Mestriana) római korból származó tárgyi emlékei. Az északról a Rába, keletről a Marcal völgye, délről részben a Kemeneshát és a Vas-zalai-dombvidék által határolt táj a Kemenesalja, amely nyugat és délnyugat irányában a Kemeneshátban folytatódik. Hamvas Béla írta róla: „az egész országban ez az egyetlen hely, ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi". E táj feltűnően sok géniuszt adott a magyar irodalomnak a hetyei születésű Berzsenyi Dánieltől a csöngei Weöres Sándorig.

A község ősi jellege szerint nemesi: eleinte a karakói várispánsághoz tartozott, majd a Héder nemzetségbeli Köcsky Sándor ispán birtokaként említik. A XV. században örökösödés útján került a Bekeny és Choron, később a herényi Gotthard család birtokába. A herényi Gotthardokkal való rokonság következményeként a XIX. században a község birtokainak közel háromnegyede a Felsőbüki Nagy család birtokába került. Kisebb birtokkal bíró nemesek voltak a Hrabovszkyak, Thulmanok, Bodák, majd a Berzsenyi, Barcza, Tompos család. A nemesi családok közül máig élnek a Szita, Hetyey, Vargyai família leszármazottai.

A község lakosságának fő megélhetési forrását évszázadokon keresztül, mind a mai napig a mezőgazdálkodás adta. Meghatározó nagybirtok a herényi Gotthard-, később Felsőbüki Nagy-uradalom volt. Mellette nemesi kisbirtokok és jobbágyföldek terültek el. A falut ma is szépen művelt, jó minőségű termőföldek övezik. A mezőgazdaság mellett jelentős szerepe volt a szőlészet-borászatnak a település életében: a somlói borvidékhez tartozó Kis-Somlyó szőlőhegyén évszázadok óta jelentős számban találni hetyei illetőségű birtokosokat. Korábban jelentős szőlőművelés folyt a bekenyi domboldalon is: itt is a Felsőbüki Nagyok bírtak a legnagyobb birtokkal.

A vasútépítés kikerülte a települést, legközelebbi állomása hat kilométerre található, a szomszédos Bobán. Posta és telefon 1930 óta van, a villamosítás alig fél évszázada, 1952-ben, érte el Egyházashetyét. A menetrend szerinti autóbuszjáratok Celldömölkre és Jánosházára 1958 óta járnak. Jó minőségű vezetékes ivóvizet több mint két évtizede használhatnak az itt lakók.

Érdekes módon változott a település vallási összetétele: a katolikus lakosság a mohácsi vész után evangélikus lett, majd – a herényi Gotthard család birtoklása folytán – ismét a katolikusok kerültek túlsúlyba. A hetyeiek mellett itt keresztelték Kissomlyó, Borgáta, Alsó- és Felsőkáld, Kis- és Nagyköcsk, Kemeneskápolna, Alsó- és Felsőmesteri újszülötteit is.
A ma alig négyszázötven lelkes település lélekszáma fénykorában meghaladta a hétszázat, de akadt történetében olyan időszak is, amikor alig lakták kettőszázan. A XIX. század második és a XX. század első felének létszámingadozása félszázon belül volt. Ennek magyarázata az, hogy a településen élők megélhetésének forrása a szilárd gazdasági alapokkal rendelkező nagybirtok volt. Az e nagybirtokból származó jövedelem tette lehetővé, hogy a polgárosodás idején Felsőbüki Nagy Sándor alapítványt tegyen „Kemenesalja szenvedő népének" közkórház építése céljából a mai Celldömölkön.

A XX. század háborúi megmozgatták az itt élőket, sokuk nemcsak helyt állt, életét is feláldozta hazájáért. A második világégés alatt lengyel menekülteket fogadott be a falu, majd rövid időre a menekülő horvát nagykövetség kvártélyozta be magát a kastélyba. A családtagok elvesztésén túl a legszemélyesebb, legnyersebb háborús élményt már részben békeidőben kellett megtapasztalniuk a helybelieknek: a szovjet politikai rendőrség ideiglenes deportáló és „repatriáló" tevékenységét, amelynek keretében az ukrán nemzetiségű hadifoglyok, kényszermunkások vallatása, szelektálása és likvidálása folyt.

A kommunizmus évtizedei alatt az egykori cselédszármazású családok lassú, de biztos gyarapodásnak indultak. Ezzel párhuzamosan megindult az elvándorlás is az ország iparosított részei felé, olyan lakosságszám-csökkenést indítva el, amelyet máig nem lehetett megállítani. Mezőgazdasági szövetkezetet csak többszöri nekifutásra sikerült szervezni. Üzem, szennyező ipari tevékenység máig nem létesült a településen és környezetében.

A Berzsenyi-kultusz, a kultúra, az oktatás, művelődés mára meghatározóvá vált a település életében. A hagyományok ápolása mellett fontos, hogy a falu őrzi és működteti kulturális és szociális intézményeit: van óvoda, általános iskola, háziorvos és védőnő. Egyre többen vesznek részt a civil szervezetek, csoportok életében.

Az 1968 óta hasznosított, Hetyétől jó kőhajításnyira található borgátai termálfürdő az utóbbi évtizedekben átformálta a kistérség életét. A festői táj, a Kis-Somlyón termelt harmonikus, szép borok és a jó vizű fürdő egyre több hazai és külföldi polgárt csábít arra, hogy teljesen vagy részlegesen letelepedve itt élje le életét, itt találja meg az összhangot a természettel.

Egyházashetye

Summary

Egyházashetye and its surroundings have been populated ever since prehistoric times. This is suggested by the archaeological findings of the adjacent Ság-hill or the relics from the Roman age of the nearby Mesteri (Mestriana). Kemenesalja, the region is bordering on the river Rába in the North, the Marcal valley in the South, and surrounded by Kemeneshát region and the Vas-Zala hills in the South, continuing in the Kemeneshát region in the West and South-West. Béla Hamvas wrote this about it: "this is the only place in the whole country where one will know that life is only high-class if it is artistic". This region gave an outstandingly high number of geniuses to Hungarian literature from Dániel Berzsenyi, who was born in Hetye, to Sándor Weöres from Csönge.

This village is a noble village in its ancient character: initially it belonged to the castle governor of Karakó, and later it was mentioned as the property of Sándor Köcsky, bailiff from the Héder dynasty. In the XV century, it got to the ownership of the Bekeny and Choron families, and later of the Gotthard family from Herény by way of inheritance. As a result of the relation to the Gotthards from Herény, almost three quarters of the estates in the village fell into the hands of the Nagy family from Felsőbük in the XIX century. The Hrabovszky, Thulman, Bodák, and later the Berzsenyi, Barcza, and Tompos families were part of the nobility owning smaller estates. From the noble families, the descendants of the Szita, Hetyey and Vargyai families still live here.

Agriculture has been the main source of income for the population of the village for many centuries until today. The Herény Gotthard estate, later Felsőbük Nagy estate was dominating. Next to it, there were small estates owned by the nobility, and serfs' lands. The village is still surrounded by neatly farmed, good quality arable lands. In addition to agriculture, viniculture and wine-growing played a major role in the life of the village: for centuries there have been owners from Hetye in great numbers having vineyards on the Small-Somlyó hillside, which belongs to the wine region of Somlyó. Earlier, there was significant wine-growing on the Bekenyi hillside, as well: the Nagy family from Felsőbük had the largest estate here, too.

Railway construction avoided the village, its nearest station can be found

six kilometres from here, in the neighbouring Boba. There have been postal and telephone services since 1930, and electricity reached Egyházashetye almost half a century ago, in 1952. There have been scheduled buses to Celldömölk and Jánosháza since 1958. The people living here can use good quality water from the tap for more than two decades.

The religious setup of the village has undergone an interesting process of changes: the Catholic population became evangelical after the Mohács Disaster, and later – due to the Gotthard family from Herény, who became the owners – the Catholics started to dominate again. In addition to the infants of Hetye, those coming from Kissomlyó, Borgáta, Alsókáld, Felsőkáld, Kisköcsk, Nagyköcsk, Kemeneskápolna, Alsómesteri and Felsőmesteri were also baptised here.

The number of the population of the village, which today has hardly four hundred and fifty inhabitants, accommodated more than seven hundred in its golden age, but there were times throughout its history when hardly two hundred people lived there. The fluctuation in the number of its inhabitants remained within fifty in the second half of the XIX century, and the first half of the XX century. The explanation for this was that the source of income for those living in the village was the large estate, which had a solid economic foundation. It was the income from this large estate that made it possible during the times of bourgeois development that Sándor Nagy from Felsőbük could make a foundation for the building of a public hospital "to serve the suffering people of Kemenesalja" in today's Celldömölk.

The wars of the XX century mobilised those living here, and many of the people did not only hold their grounds, but also sacrificed their lives for their homeland. During the second cataclysm, the village gave shelter to Polish refugees, and later, for a short time, the fleeing Croatian embassy moved to settle in the manor-house. In addition to losing their family members, the local people were compelled to experience the most personal and rudest war happening already in the time of peace: the temporary deporting and "repatriating" activity of the Soviet military police, in the framework of which Ukrainian prisoners of war and forced labourers were interrogated, selected and liquidated.

During the years of communism, the families of an earlier serf origin started to accumulate wealth safely. Parallel to this, immigrations started to more industrialised parts of the country, thus starting such a drop in the number of the population that could not be stopped until now. The agricultural organisation could only be started after several attempts. No plants, and thus no industrial, environment-contaminating activities have settled in the village and its vicinity until these days.

The Berzsenyi-cult, culture, education and self-education have gained a dominant character in the life of the settlement. In addition to nurturing traditions, it is also important that the village preserves and operates its cultural and social facilities: there is a kindergarten, an elementary school, there is a family doctor and a nurse. There are more and more people participating in the life of non-governmental-organisations and groups.

The thermal bath of Borgáta, just a stone's throw away from Hetye, utilised since 1968 has reformed the life of the small regions over the last decades. The picturesque landscape, the beautiful and harmonious wines produced on the Small-Somlyó, and the bath with its good water entice more and more domestic and foreign citizens to live their lives settled fully or partly here, and to find harmony with nature in this place.

Egyházashetye

Zusammenfassung

Egyházashetye und seine Umgebung wurde schon seit der Urzeit bewohnt. Das beweisen die archäologischen Funde auf dem naheliegenden Ság-Berg oder (Mestriana) die aus der Römerzeit stammenden Gebrauchsgegenstände in Mesteri. Die Gegend heißt Kemenesalja, sie wird vom Norden von dem Fluss Raab, vom Osten vom Tal des Flusses Marcal, vom Süden von den Hügeln der Kemeneshát und der Hügellandschaft in Vas-Zala umgeben. Béla Hamvas schrieb über die Gegend: im ganzen Land ist es der einzige Ort, wo man weiß, dass das Leben dann hochwertig ist, wenn künstlerisch. Diese Gegend gab der ungarischen Literatur mehrere Genies angefangen von Daniel Berzsenyi (geboren in Hetye) bis Sándor Weöres (geboren in Csönge).

Das Dorf hat in seinen Ursprüngen Adelscharakter: am Anfang gehörte es zur Burggespannschaft von Karakó, später wird es als Besitz des Gespanns Sándor Köcsky aus dem Geschlecht Héder. Im 15. Jahrhundert wurde es an die Familien Bekeny und Choron, dann an die Familie Gotthard aus Herény vererbt. Wegen der Verwandtschaft mit der Familie Gotthárd, kamen im 19. Jahrhundert mehr als dreiviertel des Dorfbesitzes in die Hände der Familie Felsőbüki Nagy. Weitere Adelige mit einem kleineren Besitz waren die Familien Hrabovszky, Thulman, Boda, Berzsenyi, Barcza, und Tompos. Bis heute leben die Nachkommen der Adelsfamilien Szita, Hetyey und Vargyai.

Die wichtigste Einnahmequelle war jahrhundertelang die Landwirtschaft und sie ist es bis heute. Die bedeutenden Herrschaftsgüter waren im Besitz der Familien Gotthard aus Herény und der Familie Felsőbüki Nagy. Neben ihnen lagen die Güter des Kleinadels und der Leibeigenen. Das Dorf wird auch heute noch von schön gepflegten Ackerfeldern umgeben. Neben der Landwirtschaft spielte aueh der Weinbau eine wichtige Rolle im Leben des Ortes: auf dem Weinberg von Kis-Somlyó, der zum berühmten Weingebiet von Somló gehört, haben viele Bewohner aus Hetye ein Weinfeld. Auf den Hängen des Hügels von Bekenye: hier hatte die Familie Felsőbüki Nagy die größten Güter.

Eine Eisenbahnverbindung bekam das Dorf nicht, der nächste Bahnhof liegt sechs Kilometer entfernt, im Nachbardorf Boba. Post und Telephon

hatte das Dorf schon seit 1930, an das Elektrizitätsnetz wurde es vor einem halben Jahrhundert, im Jahre 1952 angeschlossen. Einen regelmäßigen Busverkehr gibt es nach Celldömölk und Jánosháza seit 1958. Ein gesundes Trinkwassersystem haben die Einwohner seit zwei Jahrzehnten.

Die konfessionelle Zusammensetzung veränderte sich interessant: nach der Mohácser Schlacht kehrte die katholische Bevölkerung zum lutherischen Glauben über, dann – wegen der Herrschaft der Familie Gotthard aus Herény – bildeten wieder die Katholiken die Mehrheit. Über die Einwohner hinaus wurden auch die Eingeborenen der Dörfer Kissomlyó, Borgáta, Alsó- und Felsőkáld Kis- und Nagyköcsk, Kemeneskápolna, Alsó- und Felsőmesteri hier in der Kirche getauft.

Das 450 Bewohner zählende Dorf hatte in seiner Blütezeit eine Einwohnzahl über 700, aber es gab Zeiten, wo weniger als zweihundert Leute im Ort wohnten. Die Abweichung in der Einwohnerzahl war in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts weniger als 50. Die Ursache dafür liegt darin, dass den Lebensunterhalt vor allem das Herrschaftsgut sicherte. Diese Einnahmen ermöglichten dem Grundherren, Sándor Felsőbüki Nagy die Gründung einer Stiftung, die sich im heutigen Celldömölk den Bau eines Krankenhauses „für das arme Volk von Kemenesalja" zum Ziel setzte.

Die Kriege des 20. Jahrhunderts betrafen auch die Einwohner schwer, viele mussten nicht nur standhalten, sondern auch ihr Leben für die Heimat opfern. Im zweiten Weltkrieg wurden im Dorf polnische Flüchtlinge aufgenommen, für eine Zeit fand im Schloss auch die kroatische Botschaft Zuflucht. Die Kriegserlebnisse, die über den Verlust eigener Familienmitglieder hinausgehen, mussten die Einwohner teilweise in Friedenszeiten erfahren: die Deportationstätigkeit der sowjetischen Staatspolizei. Hier wurden ukrainische Kriegsgefangene, Zwangsarbeiter gewalttätig verhört, selektiert und hingerichtet.

In den Jahrzehnten des Kommunismus konnten sich die Familien, die früher als Magd oder Tagelöhner arbeiteten, sich langsam finanziell erholen. Gleichzeitig gab es eine Abwanderungstendenz in die mehr industrialisierte Gebiete des Landes, die dermaßen zur Abnahme der Bevölkerung beitrug, dass diese Tendenz bis heute nicht aufgehalten werden konnte. Zur Gründung der Landesproduktionsgenossenschaft kam es erst nach mehreren erfolglosen Anläufen. Industriebetriebe oder eine andere Tätigkeit, die die Umwelt verschmutzen könnte, gibt es hier bis heute nicht.

Im Leben des Ortes spielt die Berzsenyi-Kult, die Kultur, das Unterrichtswesen und die Bildung eine maßgebende Rolle. Neben der Pflege der Traditionen ist es wichtig, dass das Dorf seine kulturellen und sozialen

Institutionen bewahren und betreiben kann: es gibt einen Kindergarten, eine Grundschule, einen Arzt und eine Hebamme. Immer mehr Leute nehmen am Leben der Zivilorganisationen teil.

Das 1968 eröffnete Thermalbad in Borgáta formte das Leben der Kleinregion maßgebend um. Die malerische Landschaft, die guten Weine auf dem Berg Kis-Somlyó locken die heimischen und ausländischen Bürger an, sich hier teilweise oder im ganzen Jahr zu niederlassen und in Harmonie mit der Natur zu leben.

Tartalom

• Kemenesalja – a táj varázsa **7**

• Bekeny és Hetye **12**

• Hétköznapok történelme **18**

• Ki a hegynek levét issza… **24**

• Évszázadnyi forgószélben **32**

• Közösség, hit, művelődés **46**

• Egy városias falu **58**

• A test és a lélek ünnepei **67**

• Ahol Berzsenyi született **75**

• A nemes poéta kultusza **81**

• Az élő hagyomány **97**

• Források **108**

• Függelék **112**

I. Nevezetes családok, jeles személyiségek **112**

II. Egyházashetye elnevezései **120**

III. Egyházashetye helye a közigazgatásban **121**

IV. Elöljárók, vezetők **121**

V. A lélekszám alakulása **122**

VI. Kivándorlók **122**

VII. Az első világháború hősi halottai **122**

VIII. A második világháború hősi halottai **123**

IX. Körorvosok 1938-tól **123**

X. Tanítók, tanárok **123**

XI. A tanulók létszáma **124**

XII. A Jézus Szentséges Szíve Társulata egyházashetyei tagjainak névsora (1885-1917) **124**

XIII. Parasztsors – magyar sors (Simon Ferenc egyházashetyei gazda dossziéja) **128**

XIV. Leventesportversenyeken (1924-1944) jeleskedő hetyeiek **134**

XV. A falusi szpartakiádokon elért hetyei eredmények (1952-1998) **134**

XVI. Bejegyzések a Berzsenyi-emlékszoba vendégkönyvében **137**

XVII. XX-XXI. századi magyar írók Hetyéről **140**

XVIII. Egyházashetye lakosai az ezredfordulón (2000. december 31-i állapot) **144**

• Összefoglaló **147**

• Summary **149**

• Zusammenfassung **151**